

MAGYAR TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A MAGYAR TUD. AKADEÉMIA SEGÉLYEZÉSÉVEL

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

SZERKESZTI

DR DÉZSI LAJOS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA

1912

TINÓDI SEBESTYÉN

1303?—1336

ÍRTA

DR DÉZSI LAJOS

DR. IVÁNYI BÉLA

BUDAPEST

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

1912

TINÓDI SEBESTYÉN

ÍRTA
DR DÉZSI LAJOS

M. 60.40.1/58.13

Országos Széchényi Könyvtár

Lelet: 1

V. 100 - 10.913 / 1964

ELSŐ KÖNYV

A VÁNDORLANTOS

2. XVI. SZÁZADI LANTOS.

I.

TINÓDI Lantos Sebestyén hányatott életét ismertetjük e műben. A legjelesebb magyar énekmondóé, a kit Toldy és utána mások tévesen neveztek el «utolsó magyar dalnoknak vagy lantos»-nak.

A tizenhatodik század az igazi magyar lovagkor. A végvárok mind megannyi lovagiskolák, a hol vitézségre nevelték, bajnoki életre szoktatták a magyar ifjakat, a honnan folyvást rajzottak az olyan vitézek, a kik a jó hírnévért, dicsőségért mindig készek voltak vérüket ontani, a kik keresve keresték az alkalmat, hogy éles fegyverüket az ellenségével összemérhessék. És hogy ezt elérhessék, nem is kellett nagyon messze menni. Az országban mindenfelé rabló török csapatok kóboroltak, közelben, távolban mindenütt az ellenség által megszállott várak emelkedtek. Soha annyi hősi tett, vitézi bajvívás, a rettegést nem ismerő bátorságnak és vakmerőségnek annyi felemelő példája, mint e században!

A magyar vitézek, kik minden pillanatban kockáztatták életüket, szerették a víg életet, a mulatságot, a tánczot, a zenét; ezek a bajnokok, kik a hősi hírnevet mindennél többre tartották, nagyrabecsülték az énekmondót, a ki bátorságukat, győzedelmüket vagy hősi halálukat az utókornak követendő példaképen

magasztalja. Soha annyi énekmondó, lantos és hegedős, soha annyi historiás ének, mint e hősi korban.

Valóban e századot méltán nevezhetnénk a magyar vitézek és lantosok századának.

Valamennyi között a legkiválóbb, a leglelkesebb és legmunkásabb Tinódi volt. Czímerében a kard és a lant mintha e század szellemének jelképe lenne!

* . *

Tinódi származása helyéről és idejéről nincsenek adataink. Polgári rendű családból származott s maga szerezte meg családjának a nemességet. Később ismertetendő nemeslevele világosan

*Sabasbanus Lranus
De Thynoit*

3. TINÓDI NÉVALÁÍRÁSA.

mondja, hogy «tiszteességes és szegyenére semmi esetre nem váló szülöktől vette ugyan eredetét, de olyanoktól, kik a polgári állapotból nem léptek ki s a nemesség fényéig nem jutottak el».¹

Születése helyéről, Tinódról vehette nevét. De melyik Tinódról, az Élesdhez közel eső biharmegyei oláh faluról, vagy a Győr-, vagy a Fehér-, vagy a Baranyamegyében egykor létezett ilyen nevű községről? Ma már nem lehet megállapítani. Abból, hogy Dombováron, Tolnamegyében tűnik fel először, s azután hosszú ideig a közeli Szigeten vagy Szigetváron tartózkodik, nagy valószínűséggel következtethető, hogy talán az ezekhez legközelebb fekvő *baranyamegyei Tinód* községben (ma pusztá) született.² Születése évét körülbelül 1505 és 1510 közé tehetjük.³

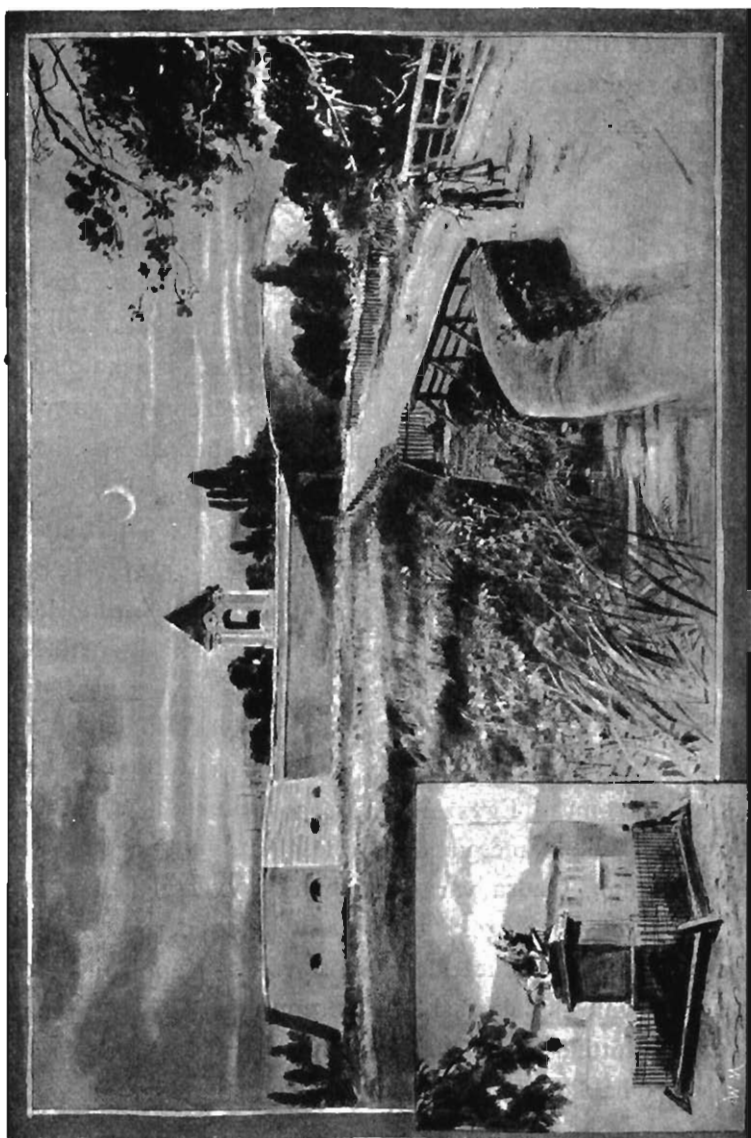
Hol tanult, azt sem tudjuk, de latinul az iskolában, talán Pécssett, jól megtanult, erről művei is tanuságot tesznek. Olvasmányaiból ismerjük *Virgiliust*, idéz egyszer az *Aeneis* első éne-

¹ L. Turul 1902. évf. 92. lapon és e műben alább közölt nemesi levelet.

² V. ö. Szilády: Régi m. költők tára III. köt. V. lap. Németh Béla, Szigetvár története. Pécs 1903. 93—97. l.

³ Mészöly Gedeon, Tinódi S. Nagykőrös 1906. 5. l. T. dunántúli származásáról a nyelvi bizonyítékokat l. 6—8. lapokon.

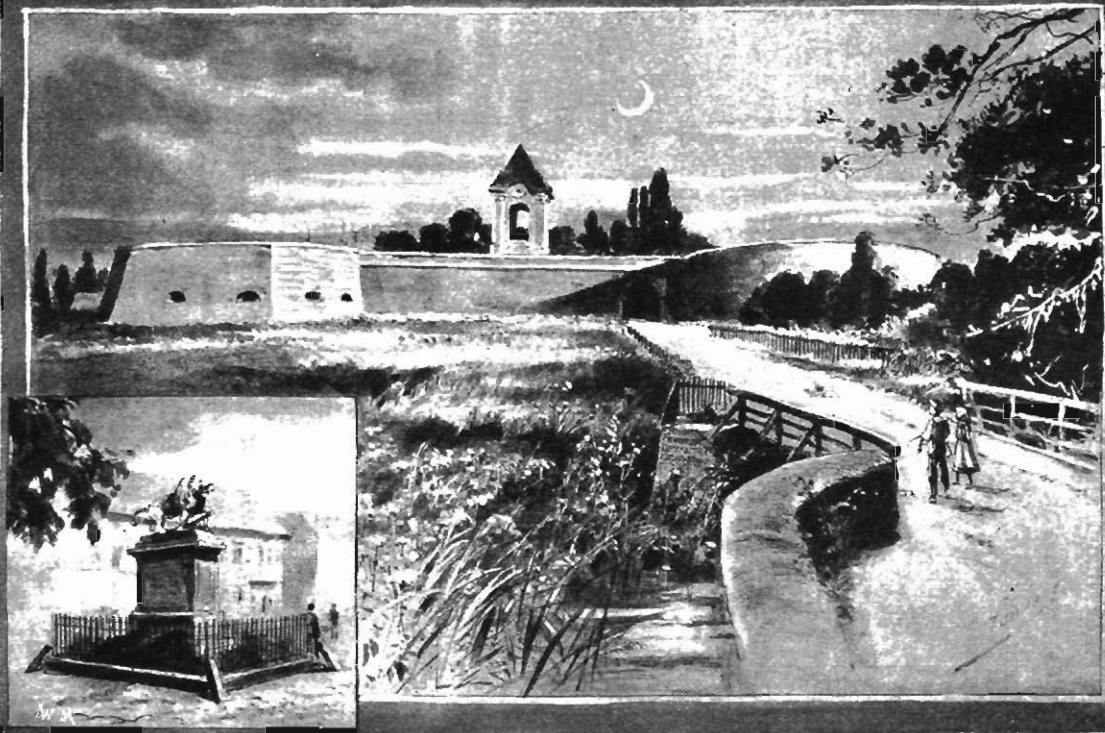
kéből: «Tanubizonyság erről az tengör vízébe Éneás társait mint biztatja volt, hogy az ott való nyomorúságok végre emléközetre

4. SZIGETVÁR MAI KÉPE.

öröm leszön»,⁴ *Turóczi Krónikáját* és *Bonfinius Decasait*, *Guido de Columna* «*Historia Troiana*»-ját, a «*Gesta Romanorum*»-ot.

⁴ Aeneis, I. lib. 202. v. Forsan et haec olim meminisse iuvabit.

4. SZIGETVÁR MAI KÉPE.

Hogy latinul tudott, ezen kívül az is bizonyítja, hogy legtöbb énekének versfejeibe latin mondatokat foglalt.

Már ekkor kellett zenei képzettségre szert tennie, a mire vallanak énekeinek maga által szerzett változatos dallamai.

Rendes szokás volt ez időben, hogy a szegény deákok házról házra jártak énekelni, vagy a lakodalmakra s ott mondták el tanítóik «lelki tanusággal tellyes» énekeit.⁵ Tinódi már deákkorában meg-

kedvelhette az énekmondást, mely azután holtig tartó foglalkozása lett.

Az iskolából kikerülve, hol volt első állomása, meghatározni nem lehet. Talán először a katonai pályán próbált szerencsét, vagy író-deáknak állott be. Ez esetben is volt alkalmja vitézi érdemeket szerezni. Kortársának, Martonfalvy Imre deáknak, Enyingi Török Bálint hű emberének élettörténetéből következtethetjük ezt,⁶ a ki «igen ifjucska» korban állott ura szolgálatjára,

5. TINÓDI CÍMERE.
(1554-iki metszet után.)

azután számtartó, viczeudvarbíró, végre udvarbíró lett s mint maga elbeszéli, a Török Bálint parancsára többször kellett mennie várostromra.⁷ Egyszer például a Dombayakat, a kiknek Dombóvár volt Tolnamegyében a főfészkük,⁸ meghódoltatá Ferdinánd királynak, Ozora várát azonban fegyverrel kellett elfoglalni s Martonfalvy «egész éjjel nagy hideg deres üdőben» a maga szolgálival «strázsát állott»; ott volt a Kápolnai Ferencz emberei ellen való hadakozásban s Gerennás közelében (Tolna m.) jobb kezét átlőtték, «ki miatt nagy nyomorúságot kellett szenvednie, mert halálos seb vala rajta, közel két esztendeig gyó-

⁵ Szenczi Molnár A. Postilla Scultetica. Oppenheim 1617. 1073—4. l.

⁶ Először Acsády használta fel Martonfalvy emlékiratát Tinódi életrajzában. Bpesti Szemle XCVII. (1899) köt. 6. l.

⁷ Martonfalvy Imre emlékirata. Mon. Hung. Hist. Script. XXXI. (Bp. 1881) 132. l.

⁸ U. o. 133. l. Nagy Imre jegyzete. Régen Dombóvár.

gyitották külömb-külobb mesterborbélyok» s azután még meg sem gyógyult a keze, midőn ura Szigetbe, azaz Szigetvárba hivatta s onnan, noha kezét «nyakba kötve viselte», Szegliget⁹ (a. m. Szigliget) vára megszállására küldte; mentegette ugyan magát

6. II. LAJOS KIRÁLY.

azzal, hogy ott atyafiai vannak, de magamentése nem használt s mivel ismerte, hogy parancsának nem tanácsos ellenszegülni, elment oda «gyalogival és lovagival», s megvette a várat. Azután neki kell ott maradni s a várat rendbe hozni. Közbe meglátogatta Török Bálint s «nagy vigan lakék egy nap».⁹ Ilyen volt Török Bálint deákjainak élete.

⁹ U. o. 136—8. l.

Tinódi nevével is hasonló körülmények között találkozunk először. Első műve latin versfejében ezt írja: «Tinódi Sebestyén deák készítette, midőn balkezét Dombováron nehéz seb gyötörte». Önkénytelenül a Martonfalvay esetére gondolunk, hogy Tinódi is valamely várostrom vagy apró csatározás alkalmával,

7. MÁRIA KIRÁLYNÉ.

melyeket ura Török Bálint akár a törökekkel, akár szomszédaival birtokfoglalásai közepette folytatott, sebesült meg. Talán a címereben lévő kard is arra céloz, hogy kardforgató ember volt, nemcsak kobozverő. De kaphatta nehéz sebet betegségtől is a címeres levél kardja énekei tárgyra (arma virumque cano) emlékeztethet. De valószínűbbnek tartjuk az előb-

bit. A lelkesedés, a melylyel a hősök hadi tettein csüng, a csaták, bajvívások részletes leírása, a várerődítés, várostrom pontos rajzai arra mutatnak, hogy szerzőjüknek gyakorlati jártassága is volt az ilyen dolgokban. *

Mikor lépett Török Bálint szolgálatába, nincs rá adatunk. De a dombovári sebesülést megelőzőleg már régóta szolgálhatta gazdáját. Dombovár Dombai János tolnamegyei főispán egykori birtoka, szomszédos volt a Török Bálintéval s mint láttuk, kettőjük között komoly összeütközésre is került a dolog. Dombainak fele-

sége Werbőczy Erzsébet, a Werbőczy István leánya volt;¹⁰ Werbőczy Imre testvére, a kinél Tinódi később huzamosabban tartózkodott. Talán a dombovári tartózkodás idejéből ered a vele való ismeretség. Különben ez is Török Bálint közeli szomszédja volt. Török Bálint udvarában mint íródeák kezdhette pályáját, a mellett e kor szokása szerint sok egyéb teendőkkal is megbízták, minő lehetett Török két fiának, Ferencznek és Jánosnak tanítása is.

Török Bálint, Imre horvát bánnak a fia, 1503 körül született¹¹ s miként később Zrinyi, már ő is gyermekifjú korában magas katonai tisztséget viselt; 17 éves lehetett, midőn Nándorfehérvár egyik vajdája lett. A török ostrom alá fogván a kellőképpen meg nem erősített várat, a két vajda meg sem várta az ostrom kimenetelét, elhagyta azt. Mind a ketten hűtlenség bűnében marasztaltattak el s birtokaikat is elvesztették. De a gyermekifjú ki tudta engesztelni ellenségeit s midőn Pemflinger Márk leányát, Katalint, Mária királyné udvari kisasszonyát feleségül vette (1523), a királyi kegy ismét rásugárzott.¹² Későbbi élettörténete mutatja, hogy a félelmet nem ismerte, így tehát a várat sem gyávaságból hagyta oda. Vitézségének élete későbbi folyamán, pl. mikor Szigetváron Szapolyai ostrom alá fogta, és ő kirohanva, egy csapatot az ostromlók közül elevenen elfogott, eléggé jelét adta. A török is jól ismerte nevét és rettegett tőle, különösen azután, mikor Kászon basa seregét Bécsűjhely közelében szétverte.¹³ Állítólag Szulejmán azt mondta volna neki később: «Nem tudom, jó Bálint, te féltél-e én tőlem, vagy nem, de az igaz, hogy én még otthon Konstantinápolyban is te veled álmodtam.»¹⁴

¹⁰ Fraknói V. Werbőczy István élete. Bpest. 1899. 294. l. ¹¹ jegyzet. V. ö. Németh Béla, Szigetvár tört. 97. l. Szerinte Dombovár Werbőczy István birtoka volt.

¹² Németh B. id. m. 69. l.

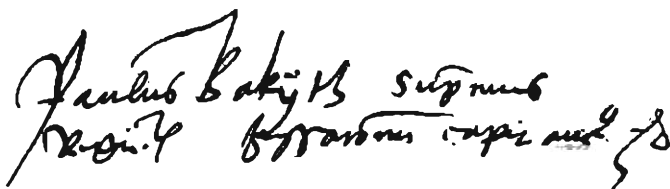
¹³ Fabritius K. Pemflinger Márk szász gróf élete. Bpest 1875. (Ért. tört. tud. IV. 6.) 11. l. Szerinte nem bizonyos, hogy Katalin a Márk leánya volt.

¹³ Budai F. Polg. Lex. III. k. Nagyvárad, 1805. 439. l.

¹⁴ Szücs István (Debreczen tört. I. köt. 1871. 167. l.) Sinay Miklósnak a debreczeni ref. főiskolai könyvtárban másolatban őrzött kéziratára («Praelectiones publicae in historiam ecclesiasticam saeculi XVI. Hungariae et Transsylvaniae») hivatkozva közli ez adatot, melyet Me-

Főtörékvése volt birtokait folyvást gyarapítani s az eszközben nem volt válogatós. A pártváltoztatást, a szerint a mint érdekei kívánták, nem tartotta bűnnek. Hol a Ferdinánd, hol a Szapolyai pártján volt és nemcsak egyszer hagyta el őket. Egy kortársa, Bakics Pál, a ki állítólag bérgyilkost is fogadott fel megölésére, de merénylete megghiúsult, így jellemezte őt egy hozzá írt levélben:¹⁵

«Hallottam, hogy gögösen hánytorgattad, hogy házamban vagy Raro nevű udvarházamban felkerestél, hogy ott megvívj velem. Másodszor megtudtam, hogy becsületed és emberségem ellen rágalommal támadva ez ország árulójának, török császár

8. BAKICS PÁL NÉVALÁÍRÁSA.

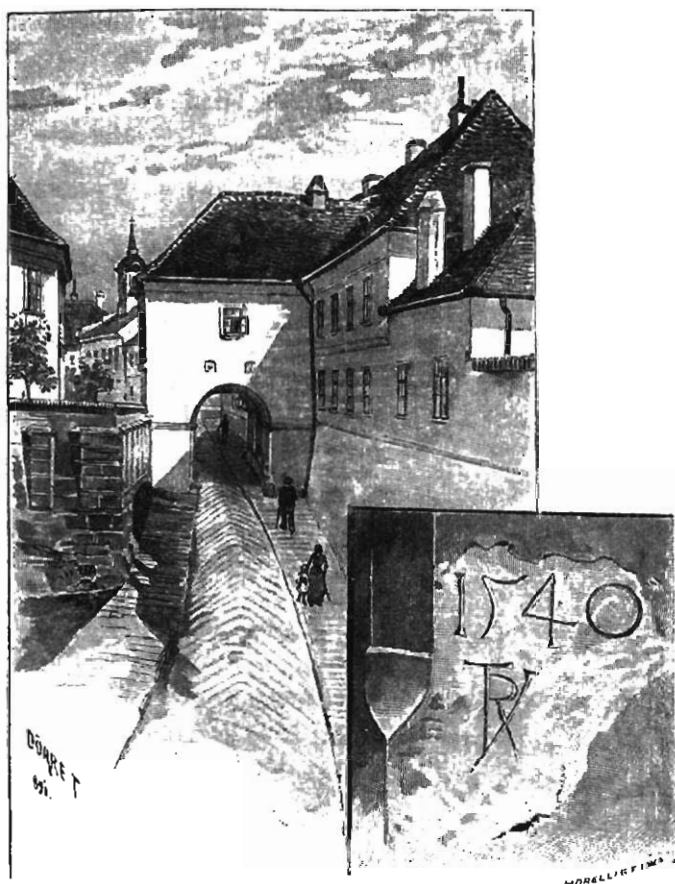
kémjének és hitetlen pogánynak neveztél. Mindezen felül, hogy én téged kétízben akartalak elveszíteni . . .

Te három királylyal szemben voltál hitszegő és áruló. Először Lajos király szolgálatára rendeltettél, de midőn fegyverre és összezsapásra került a dolog, te akkor betegnek tettetted magadat . . . Másodszor János királynak kétszer esküdtél fel és fogadtál hűséget és mégis mindig hitszegő lettél. Mindezen gonoszságaidon kívül Ferdinánd uramnak és királyomnak néhányszor felesküdtél és hasonlóképen hitszegő lettél . . . Mennyi árulásodról és gonoszságodról tudok eddigelé. Például többek közt, midőn Budát ostromoltuk, tárgyaltál ott velem, hogy éjszaka kiáltunk be Buda városába, hogy vitézül védelmezzék magukat, mivel a német kutyák három nap múlva megfutamodnak. Én

lius Péter hagyott emlékezetben. Szerinte Budai Ferencz is e műből vette be Polg. lexikonába ez adatot. Id. kiad. 445. l.

¹⁵ Tört. tár 1879. 192—3. l.

pedig megintettelek, hogy ne tégy becsületed ellen és emlékezzél fogadásodra és esküvésekre, melyet uradnak és királyodnak Ferdinándnak stb. tettél. Hányszor tárgyaltál velem, hogy uramtól és királyomtól János királyhoz hajolnék. Tehát gondold meg, ha

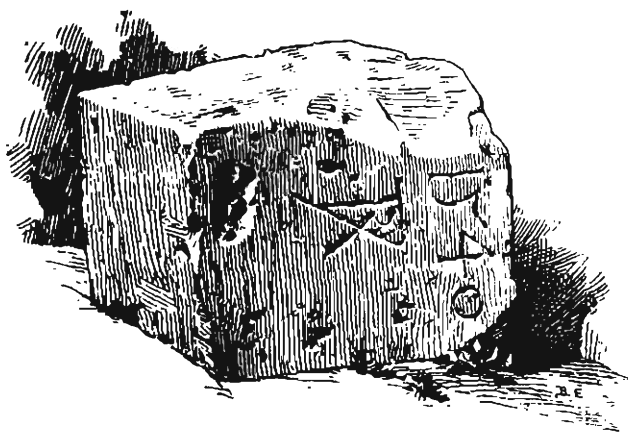
9. A RÉGI FEHÉRVÁRI KAPU TÖRÖK BÁLINT MONOGRAMMJÁVAL.

én meg akartalak volna ölni, akkor az említett dolgok miatt egyetlen szóval törvény szerint királyom előtt megölhettelek volna. Mégis, te nyomorult és becsstelen, ezen gonoszságaidért és árulásaidért, melyeket elkövettél, nem kerülöd el Isten ítéletét. Mennyivel jobb lett volna, ha téged Lajos király, a mohácsi

gyűlésen, mikor menekültél, az urakkal együtt darabokra vágott volna, mint hogy még most is élsz . . .»

Ezt a jellemzést kétségtelenül elvakult harag mondta tollba s Bakics maga is aligha tartotta Törököt ilyen félnék természetűnek, máskülönben kiállott volna vele párviadalra. Másfelől, mint Nádasdy Tamás esete is bizonyítja, a pártváltoztatást akkor nem ítélték el olyan szigoruan.

Török Bálint ekkor férfikora virágában volt. Tinódi szerint a törökök is megcsudálták «szépön termött voltát»¹⁶ s Memhet

10. A FEHÉRVÁRI KAPU ZÁRÓKÖVE.

basa, mikor termetét és személyét megsemmisítette, összehasonlításul szemlét tartott udvara népe fölött is és «szebben termett embert soholt ő nem lele», pedig a törökök közt is voltak jól termett deli szál legények.

Egy túlbuzgó kálvinista prédikátor pedig így rajzolja le őt:¹⁷

Török Bálintot igen megvakult embernek mondták az sok bűn miatt, igen torkosnak, részegesnek, kegyetlennek, parázna lator életűnek, nyuzó, fosztó koborlónak. De mégis igen tisztelte az barátokat és odajárt az misse¹⁸ hallásra és meg is gyónt

¹⁶ Buda veszéséről 57. v. s.

nac. Sempte 1578. 854^b. «Török Bálint

¹⁷ Bornemisza Péter: Negyedic része

fibfága.»

az Evangéliomokból . . . való tanusagok-

¹⁸ Így, = mise.

husvétra, hogy a kokonyát¹⁹ megehesse. Ez penig minemű gyónás és oldozás volt, megtetszik imezből. Az ő régi szolgálai mondták énnekem, hogy egy husvét fele titkon a clastromba megyen gyónni: ott meg óldozák és nagyobb szentségnek okáért és büne bocsánatjának bizonyoságáért felöltözik barát-ruhába és haza eresztik, hogy azban tartson poenitentiát. Noha rajta volt az kápa, de az latorság benne maradt szívébe és az kitört belőle. Azért mikor jünne az piaczon, latorságába megfutamodik egy asszonra . . . A község és szolgáló nép véli hogy barát és rajta, de hogy látják urokat, csak nevetik. Ennyi hasznát vötte az kápa szentségének Török Balint.»

Fentebb láttuk, hogy Török Bálintról egy udvarbírája is emlékezetben hagyta, hogy tudott nagyvigan lakozni. Egyszer Ferdinánd előtt is lerészegedett s jó tanácsokat adott a királynak, a ki azt felelte rá, hogy majd ha józan lesz, akkor beszéljen.²⁰

Kétségtelen, hogy ilyen életvidám, mulatozni szerető vitézember udvari lantos nélkül nem lehetett el. Lantosa vagy kobzosa (lutinista) volt Tinódi Sebestyén deák, a ki otthon a családi körben bibliai vagy történeti, vagy klasszikus mondai tárgyú énekeket mondott az asztalnál, de elment Török Balint hadi kirándulásaira is s ekkor maga is kardot kötött, s mikor a hadakozás szünetelt, urát és mulatozó vitézeit harcra tüzelte énekeivel, mulattatta tréfás verseivel. Talán Török Balint egyik-másik harci kalandját is (pl. hogyan fogta el Nagy Györgyöt 25 vitézével Szigetvár ostroma alkalmával) megénekelte, csak hogy ezek közül egy sem maradt ránk.²¹

¹⁹ A Sándor-codex így írja le készítése módját: «Ualamyk kelnek az kokonnyahoz auagy az husuety keñerhöz, sayt ees teey, tykmoñ, tizta teztá, kőrnýűl teztábol kozoru modra kell činalny, meg kel sűtny, meg kell zentőlny, égmasnak kell benne kütdőzný». Nyelvtört. Szót. II. 333. h.

²⁰ Acsády: Mill. tört. V. 262. l.

²¹ Hogy ilyen históriás ének csakugyan veszett el, arra nézve idézhetjük Bornemisza Péter «Negyediek része az Evangéliumokból . . . való tanvságoknak. Sempte 1578» cz. műve köv. helyét: «. . . huß eztendő feleis czac Magyar orßagbannis: Töröc Balint, More Laßlo, Bafo, Bebekec,

II.

Tinódi első irodalmi fellépése a Trója-monda egy részletének verses feldolgozása. A trójai historiának nem első magyar fordítása, mert az nem maradt reánk, szerzőjét sem ismerjük. 1530–40 közt írhatta azt névtelen szerzője, mert Szkhárosi Horvát András 1544-ben írt «Kétféle hitről»¹ és Fekete Imre 1546-ban «Samsonról historia»² című munkája nótául választják.³ Verses fordítás volt ez is, 12 szótagú Zrínyi-sorokban írva. Ezután következik a trójai mondával, annak előzményeivel kapcsolatba hozott Jason-monda feldolgozása, az első magyar széphistoria, melyet Tinódi dolgozott át «Igen szép ének Jason király szép historiájáról» vagy talán csak egyszerűen *Jasonról és Medeáról* címmel.⁴ Későbbi írók «Jason éneke» néven is emlegetik.⁵ A Csereyné-codex tartotta fenn több becses xvi. századbéli költeménnyel együtt.⁶ A mű már bevezetésében világosan utal a Trója-mondára:

Sok böcsek írtanak az meglött dolgokról,
Jelesben Trójának ű nagy romlásáról;
En is szólok romlásának fundamentomáról,
Hogy kétség ne légyen ennyi sok írásról.

Balafsiak, Homonnaiac, es többec, egyic
mafikra töruen keuelyfegekben, irigyse-
gekben, boßuallasokban es főuenysegek-
ben. Kic minemű Hőfőket tartottac meg-
irtac egy enekben, holot imily verfus
vagyon:

Moſtan kic is Hősec, tizteſſeget varnac.
Vzmi Peter, Kobzi Pál, és a vezmi Ianko
Baiuß Miklos, Gattyas Ferentz, Sohonnai
Antal,
Maßlag Gettző, az nagy Lőrintz, az Czi-
kos Andorias.

Iriac ezt is.

Peldatoc volna nektec More Laßlo:
Ki vala nagy hires, mert vala koborlo,
Jmmar Tőrők közbe (!) á kegyetlen dulo.
Hol mit haßnal neki á koborlot foc io.

Ez utóbbi idézet Szkhárosi: Fejedelemség... cz. művéből való (Szilády: Régi m. költők t. II. k. 175. l.), de az előbbi nem feltűnik még az ismeretes hist. énekekben.

¹ Bornemisza Péter Énekeskönyve (1582) CXCVIII^a—CCI^b. RMKT. II. k. 177—187. l.

² A Hoffgreff-féle Énekeskönyvben (c. 1552) RMKT. II. k. 334—346. l.

³ Mindkettő «Az Troia Notaiara» megy.

⁴ Szilády ezt a címet adja neki. A Csereyné-codexben ez a latin címe van: «Alia cancio optima de Regys Jason pulcra scriptum ady februrij 29. anno dnoy 15.6.6.»

⁵ Tar... Benedek, RMKT. II. k. 153. l.

⁶ Irod. Közlemények XXI. 1911. évf. 58. kk.

TINÓDI CZIMERE.

A Trója- és Jason-monda közti kapcsolatot az képezi, hogy az aranygyapjú megszerzésére Kolkosba [Kolkis] indult sereg kis Trójánál pihenőt akart tartani, de Lamedon [Laomedon] király ellenséges indulata továbbmenésre kényszerítette.

És lőn eredeti mind az két Trójának,
Fondamentomából el-kiromlásának,

t. i. az aranygyapjúval visszatért sereg bosszút állott s a kis vagy első Tróját feldúlta.

A széphistoria tartalma: Thessalia királya Peleus [Pelias] mindenáron meg akar szabadulni az erős Jasontól, kitől királyságát féltette. Ezért «új udvar»-t hirdet s az összegyűlt vitézek előtt felbiztatta Jasont a mesés aranygyapjú megszerzésére. Kolkos [Kolkis] szigetén «lángbocsátó» ökrök és egy sárkány őrizték azt a kost, kinek az ügya szép sárarany vala. Csakhogy előbb a sárkányt meg kellett ölni, fogait a lángos ökrökkel felszántott földbe vetni s úgy lehetett az aranygyapjúhoz férközni. Jason késésgesen vállalkozik a veszedelmes kalandra, Herkules és más vitézek társaságában hajóra száll s hosszú út után, melyet csak a trójai pihenés szakít meg, megérkezett Kolkosba, melynek királya Ohetes [Aeetes] oly barátságosan fogadta, hogy a tiszteletükre rendezett vendégségben leányát, Mediát [Medea]

Jason mellé ültette. Medea, az igen szép és ördöngös leány, heves szerelemre gyulad Jason iránt s előbb le akarja beszélni veszedelmes vállalkozásáról s mikor minden fáradozása hiábavaló volt, a szerelmi légyotthon átadta neki azokat a varázsszereket, kenetet és láthatatlanná tevő «akates» követ, a melyek segítségével csakugyan sikeresen szembeszállott a kosörző sár-

II. RÉGI MAGYAR HEGEDŐS SZOBRA.

(A XI. századi pécsi székesegyház romjaiból.)

kánynyal és ökrökkel s lefosztotta az aranygyapjút a kosról. Visszatérve a királyi udvarba, Ohetes [Aeetes] kénytelen-kelletlen nagy vígassággal ünnepelte a hősi vállalkozás sikerét, a mit Jason azzal hálált meg, hogy egy éjjel megszöktette a király leányát, Mediát, a kinek közreműködése nélkül nem sikerült volna a veszedelmes kaland, a kivel később mégsem úgy bánt, a mint megérdemelte volna.

A Jason-mondát már a legrégibb görög költők, Homeros, Hesiodos emlegetik.⁷ Rhodosi Apollonios és a latin Valerius Flaccus eposban, Euripides és Seneca drámában dolgozták fel.

A középkornak is kedvelt mondája volt s az aranygyapjasrend alapítása is fokozta iránta az érdeklődést.

Újabb feldolgozásai közül nevezetes Raoul Lefevre († c. 1467) «Roman de Iason et Medee»,⁸ Corneille, Pellegrin, Clément, Hoffmann, Gotter, Glover, Klinger, Soden, Marbach, Grillparzer, Niccolini, Legouvé stb. színművei,⁹ Dugonics latin regénye: «Argonauticorum libri xxiv.» (Pozsony-Kassa, 1788)

s ugyanannak magyar átdolgozása: «A gyapjas vitézek» I., II. kötet (Pozsony, 1794).

Mint már említettük, a magyar Jason király széphistóriájának forrása a Trója-monda feldolgozásai közt keresendő, a mire maga a mű szolgál útmutatással. A Trója-monda olyan feldol-

12. XVI. SZÁZADI MAGYAR LANTOS
A FRICSI VÁRKASTÉLY PÁRKÁNYZATÁRÓL.

⁷ Odysseia X. 135. kk. XII. 66. kk. — Theogonia 958. kk. 992. kk.

⁸ Rövid ism. Bognár T. A lovagregények (Soproni kath. gym. 1890/1. értésítője) 33. l.

⁹ L. Szamosi János: «Medea a világirodalomban» cz. tanulmányát. Erd. Múz. kiadv. VI. k. 1889.

gozása, mely az aranygyapjú megszerzéséből származtatja Trója veszedelmét. Ilyen a Dares Phrygiusnak tulajdonított «De excidio Trojae historia»¹⁰ című munka. A középkorban ez a mű folyton bővült, úgy hogy a későbbi feldolgozásokban már alig lehet ráismerni az alapmunkára. Talán a legnagyobb szabadsággal bánt el vele a XIII. században élt Guido de Columna messinai városbíró, ugyanaz, a kit nálunk régebben megtettek Anonymusunk plagiasatorának.¹¹ Guido Trója-historiája is Jason és Medea romantikus szerelmével kezdődik, benne a fősúly nem is annyira az aranygyapjú megszerzésére, mint inkább Medea szerelmére van helyezve. A magyar irodalomban Haller «Hármas Istoriá»-jából (1695), melynek ez a harmadik része, eléggé ismeretes. A latin szöveg nyomtatásban Strassburgban 1477-ben jelent meg először.

Guidónak ez a munkája szolgált forrásul a magyar szépirodalomnak. Az átdolgozó Tinódi Sebestyén a versfőkben nevezi meg magát. Tinódinak valószínűen első munkája, melyet Dobóváron 1537–1538 körül vagy még előbb írtatott. 1541-ben Tar Benedek a «Házasságról való dicsíret»-hez nótául választja,¹² tehát néhány évvel előbb szereztetett.

Ha a magyar átdolgozást forrásával összevetjük,¹³ meglep bennünket az az önállóság, melyet azzal szemben Tinódi tanúsít. Nincs meg benne az a bőbeszédű áradozás, sem tudákosság, melyet Guido annyira fitogtat: rövidít a hosszú párbeszédiken. Pl. Guidónál a trójai kiszállás alkalmával előbb Jason, azután Herkules izennek a követtől, Tinódinál az igen búsuló vitézek együtt izennek a királynak. Elmarad a hosszú kitérés a mirmidonokról, a napfogyatkozásokról, kimarad Ohetes kincse őrzésének rationalis magyarázata, Peleus [Pelias] megifjodása, Herkules hősi tettei, a hajózás feltalálása, a Nagy- és Kis-Medve-csillagról,

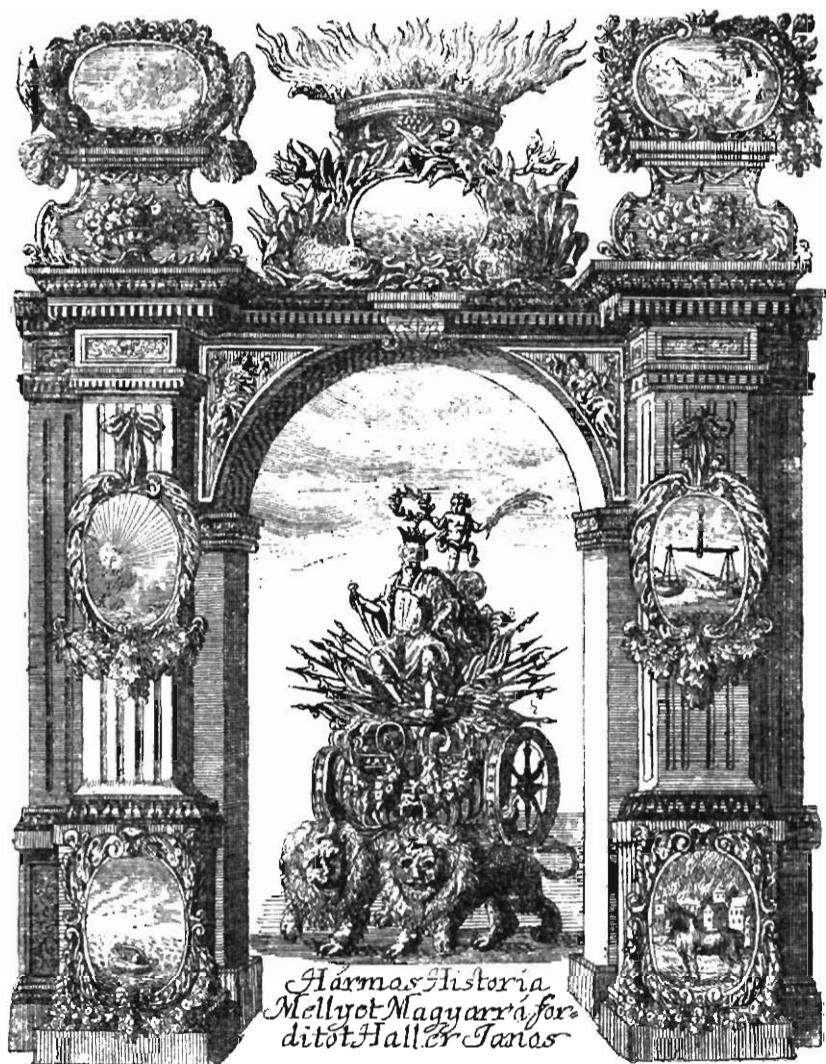
¹⁰ Trója veszedelmének története.

¹¹ Toldy F. összegyűjt. munkái. VII. k. 249–261. l.

¹² RMKT. II. k. 153. l.

¹³ A részletes összevetést lásd az Irodalomtört. Közlemények XXII. 1911. évf. 272–290. l.

az Aeneas-mondáról, a női nem állhatatlanságáról és kéjvágyáról szóló hosszadalmas és unalmas magyarázatok. Ez a magyar

13. HALLER «HÁRMAS ISTORIÁ»-JÁNAK CZÍMLAPJA.

szerző finom erkölcsi érzékéről tanuskodik. Az «Effectus amoris» szerzője bezzeg kapott volna Jason és Medea éjjeli találkozásának érzékies jelenetén, Tinódi röviden átsiklik rajta. A morális

elmélkedés különben megegyezik a Tinódi ízlésével, követi is ebben forrását, de túlságai nélkül.

Tárgyi eltérések is vannak közte és forrása közt. Pl. Medea Guidónál egy vénasszony (anus), Tinódinál kis apród által hivatja meg Jasont a szerelmi találkozóra. Tinódi különben az események sorrendjében híven követi forrását, de nem szóról-szóra fordít. Tizenkét szótagú, egyrímű, négysoros strófái nem jobbak s nem rosszabbak, mint alább ismertetendő historiás énekeiben. Szilády ugyan megjegyzi róla, hogy «nyelvén s verselésén nem találjuk azt a gyakorlotságot és megállapodottságot, melyet többi énekén tapasztalunk».¹⁴ E miatt helyezi e művet a fejlődés első stádiumába.

A «Jason és Medea» jelentőségét az adja meg, hogy első képviselője nálunk a verses regényes elbeszélésnek. Bizonyára voltak már előbb is, a középkorban is ilyen «széphistoriák», ilyen volt a fentebb említett Trója historiája is, de ezek mind elvesztek s a fentmaradtak között Tinódi e műve áll a csakhamar virágzásnak indult műfaj élén, mint a sor megkezdője.

III.

A Török Bálint udvarában, Szigeten vagy Szigetváron írta *Judit asszony historiáját*.

Ekkor már nős lehetett s feleségétől, Katalin asszonytól több gyermeke született. 1553-ban három fia: Farkas, Sándor, Károly és két leánya: Margit és Judit élt. Egy fiának vagy leányának keresztapául ifjú gazdaurát, Török Jánost választotta. 1554-ben olyan nagy fia van, hogy borért küldhette a Kassától elég messze eső Nagydára, 1563-ban már mindkét Tinódi-leány férjnél volt: ezekből következtethetjük, hogy egy fia és két leánya valószínűen még akkor született, mikor Török Bálint szolgálatában állott s talán épen Judit nevű leánya születése adta neki a gondolatot, hogy e bibliai apokrif művet versbe foglalja. A lantosoknak

¹⁴ RMKT. III. k. IX. 1.

egyébként is kedvelt énektárgy volt ez,¹ a mit az is mutat, hogy a Tinódi feldolgozásán kívül a Sztáraié is ránk maradt.

A történet sokkal ismeretesebb, mintsem szükséges lenne tartalmát bőven ismertetni. Elmondja, miért küldi Nabugodonozor királ Olofernes királt a zsidók ellen, hogyan bünteti ez meg Akhior herceget, a miért azt akarja elhitetni vele, hogy a zsidókkal,

14. SZAPOLYAI JÁNOS KIRÁLY KÉPE KETTŐS PECSÉTJE.

mikor az Istenben bíznak, nem lehet bírni. Majd Judit asszonyra tér, a ki:

Szép asszony vala nagy gyenge voltában.
Csuda fejr-piros orcája vala,
Szép sár haját megeresztötte vala,
Ujját szép gyűrűkkel bérakta vala,
Arantul, kövektől ő fénlík vala.

¹ Tinódi a versőben utal erre: Sebastianus Literatus de Tinod in lingua

hungarica ecs biblia *canendum* convertens bellum hungaricum perscrutans fecit.

Az ilyen «szép asszonynak» könnyű szerrel meg lehetett nyerni az Olofernes «víg kedvét», s mikor az «örömében meg-részegödött vala»,

Ragadá üstökét Olofernesnek,
Ottan fejét vevé az kegyőtlennek.

15. JÁNOS ZSIGMOND ÉRME.

Tinódi e művét a «nemcsak fegyverökkel megvert hadakról» példaképen szedte ki a bibliából:

Keresztyénök az jó példa tinéktök

.....

Ha parancsolat szerint ti élnétek,
Minden ellenséget megverhetnétek.

Inkább az istennek ellene vattok,

.....

Nem csuda hogy ily igen nyomorgotok,
Istentől ily igön ostoroztattok.

János király halála után (1540 júl. 18.)² a rákosi gyűlés a csecsemő János Zsigmondot kiáltotta ki királylyá (szeptember) s addig, míg felnő, egy kormányzótanácsra bízott az ország dolga,

16. PETROVICS PÉTER NÉVALÁÍRÁSA.

melynek tagjai voltak a királyné, György barát, Petrovics Péter és Török Bálint. Ellenfelének halála arra indította Ferdinándot, hogy ismét megkísérelje az egész ország elfoglalását. Főleg Budára vagyott s annak elfoglalására vezérének, Vellsnek utasítást is adott, de a vállalkozás kudarcot vallott. A következő

17. VELS LÉNÁRT NÉVALÁÍRÁSA.

évben (1541) nagyobb sereget küldött Rogendorf vezérlete alatt Buda elfoglalására. A kormánytanács ekkor Budán tartózkodott s Török Bálint is ott volt a védők között, többször sikeres kirohanást intézván az ostromlók ellen. Rogendorf meghiusult kísérlete most Szulejmánt

arra indította, hogy a gyermekkirálynak nyújtott segítség színe alatt végrehajtja régi tervét s elfoglalja maga

² Mindszenty Gábor szerint júl. 21.

engedni s végre is elment a többi urakkal s Martonfalvay Imre hű deákjával s annak szolgájával. Ez beszéli el, hogyan bánt a török az ő kegyelmes urával.³ Mig Török a császár sátorában volt, ő a sátor előtt várta annak kijövetelét, majd elvonult a a csecsemő kísérete s hívták Martonfalvayt is a hazamenetelre,

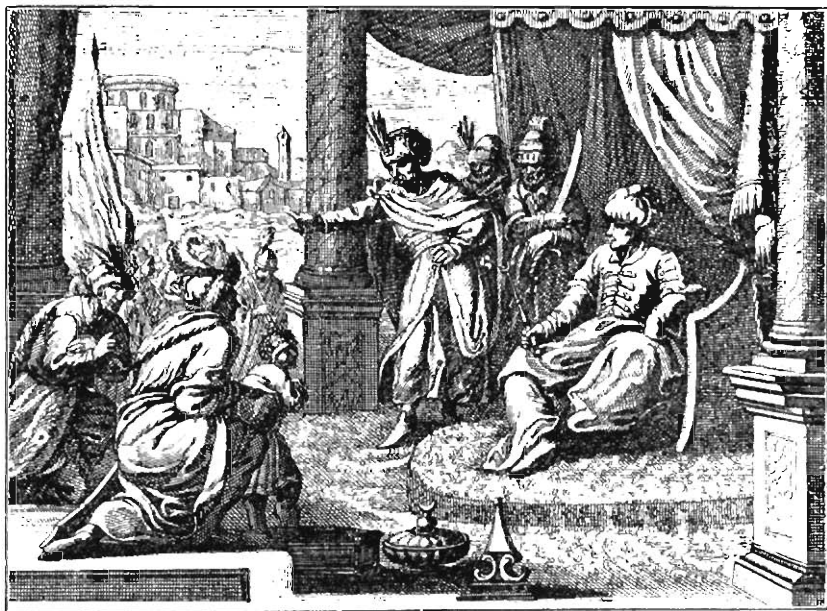
18. ROGENDORF VILMOS.
(Egykorú festmény után.)

de ő estig várakozott s akkor a sätortól elkergették. Az éjet egy török sätorában tölté s az alatt ellopták a lovát, később a szolgája lovát is, sőt rabságra akarták őket is vetni s csak tizednapra szabadultak meg «csodálatosképen». Urát a török fogva tartotta s előbb Belgrádba, később Konstantinápolyba vitette s a Héttoronyba záratta. Itt volt még 1550-ben is és ez az utolsó adat róla, mikor Borsoló Ferencztől levelet küldött Martonfalvay-

³ Martonfalvay Imre emlékiratai 141. kk.

nak, hogy legyen közel az ő gyermekéhez.⁴ Ezután nemsokára elhalt, hasztalanul remélve kiszabadulását.⁵

Martonfalvay Imre deák — mint maga elbeszéli — csak nagy-nehezen menekülhetett meg a török táborból és «sok kerön-

19. JÁNOS ZSIGMOND BEMUTATÁSA A SZULTÁNNAK.

(A «Neu-eröffnete Ottom. Pforte»-ban.)

gessel az vesződelmes uton» érkezett haza Somogyvárra, a hol már holt hírért költötték s marháját s pénzét kifosztották.⁶

⁴ Id. emlékir. 158. l.

⁵ Halálozási évére vonatkozólag lásd Nagy Imre jegyzetét Martonfalvay emlékiratának idézett helyén. 1550 szept. 18-án Nádasdy Anna ezt írja róla Nádasdy Tamásnak: «... az ország követit mondják, hogy kencstartó uramnak köldettenek volna levelet és hogy ezt is irták volna az kencstartó uram levelébe, hogy Bálint uram halála bizony és hogy az mi marhája volt, az törökök megosztának vele». Nádasdy T. csal. lev. 143. l. Buday F. Polg. lex. III. k. 1805. 446. l. azt is írja

róla, hogy «a tömlőcz unalmait a többek közt azzal enyhítette, hogy vasárnaponként, Calvin tudománya szerint kidolgozott magyar prédikációkat hallgatott». Szücs István (Debreczen tört. I. k. 169. l.) azt is megmondja, hogy Kegyes János nevű erdélyi születésű pap volt az, a kinek magyar prédikációit hallgatta. Forrásukat nem idézik, de azt vélem, hogy mindketten Sinai Miklósnak «Praelectiones publ. in hist. eccl. sec. XVI. Hung. et Transs.» cz. kéziratából vették ez adatot.

⁶ Martonfalvay Imre id. emlékir.

Ő vitt hírt asszonyának a férjével történt nagy szerencsétlenségről, tőle értesülhetett Tinódi is róla és *Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról* című historias énekben még azon évben (1541) megénekelte azt.⁷

Mielőtt erről szólnánk, vessünk egy pillantást e műfaj korábbi történetére. A magyar történeti ének kezdete az ősi korba nyúlik vissza, abba az időbe, mikor történetből és meséből rakta össze a monda ékes épületét a nép képzelete. A honfoglalás korában is ilyen formában, mesével elegyest jelenik meg, s krónikáinkban is minduntalan olyan elbeszélésekre bukkanunk, a melyek a történetet a csacska hegedősök naiv felfogásában adják elő. Nem sajnálhatjuk eléggé, hogy a legrégibb ilyen történeti éneknek csak jelentéktelen töredékei maradtak fenn. Ilyen lehetett a Listius János által feljegyzett énektöredék:

⁷ Budai É'saiás «Magyar ország históriájá»-ban (II. k. 3. kiad. Pest 1833. 143. l.) azt mondja Tinódiról, hogy «Török Bálinttal együtt fogságra vitetett volt». Erre a műre hivatkozva Szűcs István (Debreczen város tört. I. k. Debr. 1871. 169. l.) ugyanezt ismétli, de utána teszi: «T. S. azonban — magának Török Bálintnak határozott kívánságához képest — nemsokára visszakerült Magyarországra». Németh Béla szerint (Szigetvár tört. 1903. 87. l.) «Nagyon valószínű, hogy midőn Török Bálintot a török rabul ejtette, Bálint kíséretében Tynódi Sebestyén is Budán időzött, mert az egész eseményt oly élénken írja meg versében, mint azt csak egy szemtanu teheti. Vannak adataink, melyek azt igazolják, hogy Tynódi nemcsak Budán volt, midőn Szulejmán Budát és Török Bálintot hatalmába vette, de részt is vett az ünnepélyen, midőn a kis János Zsigmondot aranyos kocsin vitték Szulejmán táborába; sőt urával, Török Bálinttal ő is rabságba esett és hozzá való ragaszkodásától vonatva, vele együtt rabságban

óhajtott maradni, miglen gazdája maga unszolta visszatérésre. Ez epizód emléket egy kézirat őrzi, mely a debreczeni kollégium levéltárában van s melyet annak írója állítólag Melius Péternek, Debreczen városa egykori híres református papjának irodalmi erekleiből merített. Ez annyiban bírna valószínűséggel, a mennyiben Melius Péter, ki Tinódinak kortársa volt, Somogy megyéből Szigetvár vidékéről származott, ki ép úgy mint Tynódi, a vallás reformálását pártoló Török Bálint és neje oltalma alatt állott egykor s ki, mint ilyen, a viszonyokat jól ismerhette. Melius ugyan, ha más-honnan nem, Török Jánostól értesülhetett Török Bálint fogságba jutásának körülményeiről, de ez adatok, úgy látszik, félreértésen alapulnak. Az idézett kézirat, melyet Budai F. is felhasznál, Sinai Miklósnak «Praelectiones publicae in hist. eccl. sec. XVI. Hung. et Transs.» című műve, de ebből más adatot idéz Meliusra hivatkozva Budai F. és Szűcs István (id. m. 187. l.). V. ö. e mű 28. l. 5. jegyzetével.

Balás öld meg a királt,
Neked adom Gimes várát.

vagy ez a Zrinyi «Mátyás király»-ában említett kétsoros ének, melyet a Jajcza ostromáról (1463) hazatérő Mátyásról és Mahumet császárról énekeltek még a kis leányzók is:

Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.

Erről szinte azt mondhatnók, hogy Tinódi modorában írt históriás ének töredéke.⁸

Igazi históriás ének ennek egy java részében ránk maradt kortársa: *Szabács megvétele* vagy *viadala*.⁹ Toldy szerint ilyen éneket énekeltek Mátyás asztalánál az ő hőstetteiről. Az események egyszerű, hiteles és költői előadása ékes bizonyságul szolgálhat a históriás ének nagy multjára nézve; ¹⁰ az ifju Várdy Simon és a cseh Francz főtisztos hadnagy előadása pedig némiképp *Gergely deáknak Both János veszedelméről* (c. 1490) és *Szabadkai Mihálynak Beriszlói Péterről* (1515) szerzett «siraloménekei» rokonává avatja.¹¹

Geszthy László diák éneke a hatvani gyűlésről vagy Magyarország közelgő pusztulásáról (1525), a mennyire ilyen töredékből megítélhető, a történeti előadást feddével kapcsolja egybe; az ilyen irányzatos históriás ének már előbb is divatos lehetett, mert Tinódi is ez iskola tagjává szegődött. Ez irány túlajtása *Farkas András «Krónikája a szektháknak vagy magyaroknak*

⁸ Hamar mindenkivel Jézust kiáltata,

Az ő jó lovokat folni bocsáttata.

Szalkai mezőn való viad. 223—4. v. s.

⁹ Csánki Dezső az ének 44. sorára hivatkozva helyesen mondja, hogy Sz. *megvétele* találhatóbb cím, mint a forgalomba hozott Sz. *viadala*. A «Hadtört. Közl. I. 1888. évf. (355—388. l.) megjelent példaszerű értekezése nemcsak a vár megvételének alapos története, hanem az összes kútfők s így ez éneknek

is kritikai ismertetése. Hasonmását és bibliogr. I. Zolnai: Nyelvelm. (Bp. 1894.) 142—151. l.

¹⁰ V. ö. Szilády: Régi m. költ. I. köt. 285. l.

¹¹ Szilády: Régi m. költ. t. II. köt. 365—7., 482—7. l. (V. ö. I. köt. 204. l.) *Századok* 1877. 336—44. — Ábel Jenő B. P. énekéhez. E. Phil. Közl. XII. évf. 529—34. l.

életrajzi adataival.¹³ Ez utóbbi feltevés szerint a históriás ének akkor készült, mikor Tinódi ilyen irányú munkásságát *«Buda veszése»*-vel megkezdte.

Szapolyai halála után — így szól Tinódi éneke — a németek ostrom alá fogták «kincses» Budát. A török császár felkészíté ellenök «nagy erejét», egyszersmind utasította Memhet basát, hogy Török Bálintot hívassa magához Dárdára.¹⁴ Török Verbőczi Imre társaságában elment a hívásra s a basa «nagy tisztóséggel» fogadta s gazdag ajándékokkal bocsátotta el az «urfit».

22. TÖRÖK RABBILINCS.

Török ezután Budára siet s a törökkel együtt ostromolta a németek sánczát. Egy ízben Príni [Perényi] Péterrel is találkozik s a

¹³ Szilády: Régi m. költ. t. I. k. 3—8., 227—47., 382. és II. köt. ... I. Széchy K. Pannoniai ének. Bp. 1893. Különny. Irodalomtört. Közl. 1892. évf. Csáthira vonatkozó néhány újabb adat az «Egyháztört. emlékek a magyarországi hitújítás korából» I—IV. k. cz. mű (Budapest, 1902—12.) II. kötetében megjelent «Magyarországi Szalvatorianus Szent-Ferenczrendűek közgyűlésének jegyzőkönyvei 1531—67. évekből.» Ezek szerint 1531. «V. P. F. Demetrius de Chaath» az ozorai custodián van s visitor lesz (487. l.). Ugyanezen évben «P. Demetrius Chaath ob nimiam crudelitatem impostum nunquam preficiatur ab officium guardianatus vel custodiatu» (489. l.). 1533. Pataki guardian (472. l.); de ugyanezen évben a coassessorok közt szerepel Demetrius de Chaath predicator Pesthiensis (475. l.); 1535-ben Demetrius

de Chaath G. [uardianus] de Pathak, a káptalan coassessor. (480. l.) 1537. a jenői órsógen van P. F. Demetrius de Chaath csanádi predicator, (484. l.); ugyanezen évben a Káptalan ülnökei közt mint váradi predicator említetik (487. l.). 1542. Die Mercurii solennissabit V. P. F. Demetrius de Chat. C. custodie Pathak (490. l.). U. ez évben mint szécseni praedicator szerepel (D. de Chaath) (497. l.) s alább egy Csáthi (Chathy) által elzálogosított kehelyről van szó (499. l.). Egyidőben nem két ferenczrendi szerzetes viselte e nevet?

¹⁴ Tinódi Tardát ír. Szilády szerint (Régi m. költ. III. k. Bev. X. l.) «szinte bizonyos», hogy Tinódi is elkísérte urát a dárdai táborba. De az «élénk leírás», a mit erre nézve felhoz, nem elég bizonyíték.

maga példájával inti, hogy ne bízzék a törökben, álljon el mellőle. Török megmarad a herczeghez, Szapolyai fiához való hűségben. Ezalatt közeledik a török császár hada s ennek hírére a német sereg elvonul Buda alól. A török császár Scambriához (Ó-Buda) érkezve, «izent János királynénak», küldje hozzá a királyfit. Míg a királyfi nála időzött, serege elfoglalta Budát. Ezután visszaküldte János Zsigmondot anyjához, de a kíséretében volt urak közül magánál tartotta s fogságba vetette Török Bálintot. Jó Török Bálintné hogy erről értesült

«Erő szakaszkodék kezének, lábának,
Földhöz üté magát, ott sokan sírának...
Sírva apolgatja futosó két fiát,
Oly igen kesergi urának fogságát.»

Azzal az óhajtással fejezi be Tinódi elbeszélését, hogy hallgassa meg Isten az özvegy kérését: «hogy hamar láthassa ura megjövését».

IV.

Hogy Török Bálint fogsága csakugyan mély gyászba bori-totta családját s vándorbotot adott nagy udvartartásának több tagja kezébe, ez nemcsak Tinódi énekéből világlik ki, hanem Martonfalvay elbeszéléséből is megtudjuk.

Mikor a beszterczebányai országgyűlés rendelete szerint¹ Báthory András több jószággal egyetemben elvéteti az özvegytől Somogyvárat, szolgálai is egymásután hagyták el. Martonfalvay szerint «az lesz jobb köztök, ki elébb elmeheessen és magának helyt szerezhessen». «Egyik sem akará magát megkötelezni keserves kegyelmes asszonyának.» A török császár készülődései hírére a pápai tiszttartó is búcsúzni kezdett s az elhagyott özvegy alig tudott más tiszttartót kapni helyette. Szigetre² magához hívatta Martonfalvayt s ígérekkel próbálta a tisztség

¹ Martonfalvay id. emlékir. 143. l.

² Id. eml. 144. l.

ALSO IST ES AVF DEM WASSER ZVSEHEN.

WAHRE CONTRAFACTVR DER FVRNEMEN HAVPTSTADT IN VNGERN OFEN GENAND.
WIE DIE AVF BAIDER SEIT ZV WASSER VND LANDT ANZVSEHEN IST. etc.

BUDAVÁRA JÁNOS KIRÁLY HALÁLAKOR.

Sicömacher Jánosnak a Meldeman-féle 1511-iki tárlati kép után készült rézkarcza.

(A Laufranconi-gyűjteménynek Budapest székesfőváros tulajdonában lévő példányáról.)

elfogadására rábírní. Martonfalvay szabadkozott, de midőn látta, hogy volt tisztartója elillant az «asszonya híre nélkül» a várból s a «keserves asszony inkább megbusult», végre engedékenyebb lett. Törökné újra magához hivatva Szegliget várába s «kérte s intette sok szóval, fogadásokkal, néha sírással is, hogy vegye fel annak a tisztnek gondviselését». Eleinte még most is mentegette magát, de mikor az azt mondta, hogy ha gondját nem viseli házának, úgy veszi, mintha ő vesztené el Pápát tőle: e szón «megháborodott» és így szólt: «... Pápa vesződelmének sem akarok oka lenni, Nagyságod ne sirjon, ime elmegyök az Nagyságod parancsiolatjára... én Nagyságodért az fejemet im szerencsára visziem, elhagyván Nagyságodért mind feleségömet, gyermekimet és ha az idő hozza, kész vagyok halálommal is szolgálni Nagyságodnak és Nagyságod gyermekeinek Isten segítségével, Isten Nagyságoddal ő szent felsége az én kegyelmes kis uramékkal ő nagyságokkal egyetemben tartson meg sok ideiglen...»³

Martonfalvay így megmaradt a Török-család szolgálatában, de a legtöbb szolgálja urat cserélt. Nem tudjuk, Tinódit marasztották-e, talán nem jószántából távozott, de a gyászos házban lantosra nem volt szükség, neki pedig ez volt a főfoglalkozása.

Tinódi tehát már a következő (1542) évben búcsút vesz Szigetvártól, mely 1543-ban különben is megszűnt a Török-család birtoka lenni: Istvánffy Pál ekkor vette át azt az özvegytől Ferdinánd számára.⁴ Mint családos embernek nehezére esett az elválás, s abban reménykedve, hogy Török Bálint nemsokára megszabadul,⁵ a közelben tartózkodott.

Így találjuk őt 1542 ápr. 24-én («Szent György innepében») Baronyában, vagyis Baranyavárban.⁶ Baranyaváron Istvánffy

³ Id. hely 144., 145. l.

⁴ Németh B. Szigetvár tört. 98. l. — Holub József: Istvánffy Pál. Békefi-émlékkönyv 229. l.

⁵ Príni Péter stb. 120. sora. (Régi m. költ. III. 280. l.)

⁶ Hogy «Baronyá»-n Baranyavár és nem a vármegye értendő, azt helyesen alapította meg Mészöly Gedeon «Tinódi S.» (Nagykőrös 1906) cz. művében (23. l.). L. Csánki Dezső: Magyarország földr. II. k. 454., 460. l.

23. I. FERDINÁND ARCZKÉPE.

(A bécsi udv. könyvtárban őrzött inakönyvében.)

Imrének volt birtoka,⁷ testvérének, Istvánffy Pálnak pedig háza volt Szigetváron, így valószínűen e családnál vonta meg magát egy kis időre s itt írt egy újabb historiás éneket *Prini Péternek, Majláth Istvánnak és Terek Bálintnak fogságokról*.

Prini vagy Perényi Pétert 1532-ben tartóztatta le Szulejmán szultán, midőn Mohácsnál a végett kereste fel őt, hogy mentse fel azon kötelesség alól, hogy akár a Ferdinánd, akár a Szapolyai pártján álljon, de Szulejmán fogságba vetette s csak akkor bocsátotta szabadon, mikor Ferencz fiát küldte maga helyett a szultán táborába. Vele esett fogságba Istvánffy Pál is s talán az Istvánffy-család irányította Tinódi figyelmét ez eseményre. Az erdélyi fejedelemségre vágyó Maylád Istvánt Fráter György, Bornemisza Boldizsár s három idegen nemzetiségű követ segítségével 1541 júl. 20-án csalta kelepczébe s azután a Fogarast seregével bekerítő Péter vajda fogta el, mikor táborában megjelent. Azután Konstantinápolyba küldték s haláláig (1550) a Jedikulában fogságban tartották.⁸

Ezeknek fogságba jutását csak rövidesen adja elő Tinódi.

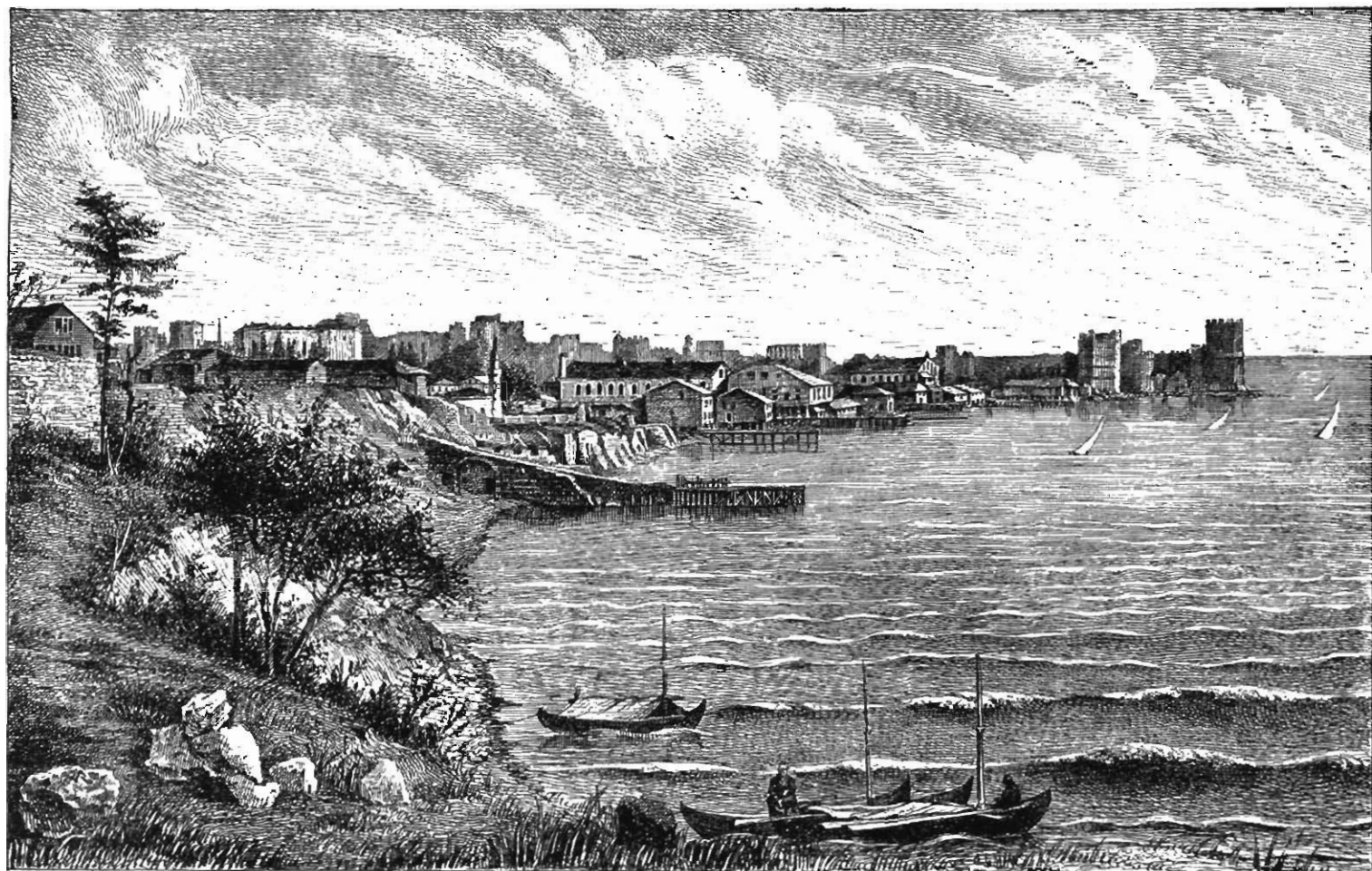
«Sírva vesziköl Magyarország» — úgymond — s vígad a török császárság, mert a jámbor magyar hiszen neki s a kavort (gyaurt) bátran uralhatja, fogságba hurczolhatja. Így bánt Prinivel, a kit csak akkor bocsátott el, midőn maga helyett fiát küldte cserébe, így bánt Majláthtal, a kivel elhitette, hogy királyl্যা teszi s követül három «aranyas» ruhába öltöztetett szegény bojért küldött érette; a harmadik «drága hal», mely a szultán hálójába került, Török Bálint, a ki hitt a török császárnak és ajándékainak s most harmadmagával Nándorfejérváron «nagy fogságban» ott is, mint a jó aczél, hajthatatlan.

Foházkodik mostan sok gyakor sírásval

Asszony-felesége az két szép fiával,

⁷ Horváth Márk Istvánffy Jánostól, Imre fiától bírta annak birtokrészét zálogjogon Baranyaváron. Németh B. Szigetvár tört. 166., 168. l. V. ö. Mészöly id. m. 23., 24. l.

⁸ Maylád István életét lásd e vállalat 1888/9. évfolyamában Majláth Bélától. Majláth Tinódi művét nem említi.

24. A HÉTTORONY KONSTANTINÁPOLYBAN.

valamint jó szolgálai is, kik «szível» szeretik, és a kikkől egy-néhány, — köztük maga a jó Tinódi is — «tétova búdosik».

Baranyában vagy Baranyaváron nem sokáig volt Tinódi, csak mint vendég tartózkodhatott itt s útját csakhamar tovább folytatta azon főurakhoz, kik előbbi urának jó emberei, barátai voltak, a kikkel akkor ismerkedhetett meg, mikor Török Bálint szolgálataiban állott.

Ilyen volt Verbőczy Imre, a híres jogtudósnak fia, ekkor már Tolnamegye főispánja, a ki Török Bálinttal vele volt, mikor a tárdai (ma Dárda) török táborban Memhet basát meglátogatta. Róla Tinódi így emlékezett meg, mikor e látogatást elbeszéli:

Jó Verbőczy Imre nála⁹ kedves vala,
Mint egy atyjafiát úgy szereti vala,
Mert nagy szíve szerént néki szolgál vala.

A Ferdinánd pártján állott s minthogy Verbőczy István nagyszámú birtokai egy részének örököse,¹⁰ gazdag ember is

25. VERBŐCZI ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA.

volt. Vitéz, bátorszívű ember, a ki a harczban, bajvívásban gyönyörűségét találta. Ezt megmutatta azzal is, hogy 1542 márczius 25-én Kászon [Kászim] bég rabló csapatára a ráczkozári mezőn (Baranya m.) ráűtött, megverte s a foglyokat kiszabadította. Ennek híre a környéken messze elterjedt, s Tinódi is felkereste őt 1543-ban Daróvárott¹¹ (Baranya m.), hogy megénekelje e hadi tettét, hozzá való «szerelmében», mivel «jóakarátját» is tapasztalta.

⁹ T. i. Török Bálintnál. Buda veszéséről 53—55. v. s.

¹⁰ Verbőczy István 1542-ben halt meg. Birtokai felsorolását l. Fraknói W. életrajza függelékében.

¹¹ V. ö. Szilády Régi m. költ. t. III. k. Bev. XII. l. és Németh B. Szigetvár tört. 97. l.

Egy «öste» szerezte ezt a historiás énekét, melynek «*Verbőczi Imréhnek Kaszon hadával, kozári mezőn viadalja*» címet adott. Azzal kezdi, hogy az urak még mindig nem tanultak kárukon, irigykednek, «egymást rágják», a helyett, hogy egyet értenének s kincsöket a végbeli vitézek táplálására fordítanak.

A végbeli vitézek dicséretére tér át azután, a kik mindig készek szembeszállni az ellenséggel; volna harczi kedvük, a mit

Andantino.

mf

Ti sze - gén ma - gya - rok, nagy ő - röm ti nek - tők

az te - rek ke - zé - be mi - kor foglylyá es - tők

poco vivo

p

ott ma - gyar vi - té - zők lesz - nek se - gét - ség - tők,

a tempo

f

kik mi - att sza - bad - ság ha - mar lé - sen nek - tők.

26. VERBŐCZI KOZÁRI VIADALJA MÁTRAY GÁBOR ÁTÍRÁSÁBAN.

mutat az is, hogy Kaszon basa felszólítására Döbröközben többen kiállottak bajviadalra s «hírt-nevet vevének».

Kaszon bőkezűen bánt a bajviaskodókkal s ennek híre mesziről hozzá csábította az olyan törököket, a kikben volt vállalkozási kedv «szerencsa kísérteni».

Midőn egyszer egy ilyen csapat érkezett hozzá, rablani bocsátá őket Döbrököz felé. Verbőczi Imre meghallotta, hogy ezek sok fogolylyal és rablott jószággal a kozári mezőn szállottak meg, azonnal kivonult ellenök seregével s megütközött velük.

Az ütközet a magyar sereg javára dőlt el, 90 fejet és 16 foglyot ejtettek s 220 magyar rabot szabadítottak ki.

Verbőczinek élete is veszedelemben forgott, mert «szép rohlovát» leszúrták alóla, de szolgálja szerencsésen kimentette.

V.

Verbőczy Imrétől Nagyszombatba ment «búdosásában» Tinódi. Itt van az 1544-dik esztendő el-béforgásában, nagykarácson előtt s itt tartózkodását arra is felhasználta, hogy «*A szalkai mezőn való viadalról*» cím alatt különéneken magasztalja Balassi Menyhárt, Nyári Ferencz és Zoltai Lőrincz vitézségét. Mind a három rettenthetetlen vitézségű és vakmerő katona volt. Életét mind a három számtalanszor tette kockára. Nyári Ferencz vitézsége különösen később, a schmalkaldeni háborúban lett világhírűvé, pedig akkor már köszvényes vala; Zoltai Lőrincz vakmerőségének azzal adta bizonyosságát, hogy Veli hatvani bég mintegy négyszáz főre rúgó seregét alig száz huszárával feltartóztatta s az összettközést kerülni akaró sereget addig ócsárolta, míg azok szégyenletükben hadi rendbe állottak s összeverekedtek. S a túlnyomó erő daczára megfutamította azokat.¹

Balassi Menyhárt is, a nagy duló, fosztó és kóborló, a ki a pártváltoztatásban Perényi Pétert és Török Bálintot is messze túlszárnyalta, úgy hogy egész komédiát lehetett írni «árultatásáról», messze földön híres kapitány, félelmet nem ismerő bátor ember volt. Ezt ellenségei is elismerték róla. Ennek adta jelét a szalkai kalandban is.

Memhet basa nyolczezer emberrel felégeté «neves» Miskolcz városát, azután, midőn meghallotta, hogy Lévában Balassinak csak száz lovagja van, elindult a város és vár megvételeére. A városba setét hajnalba el-bészökdösének s gyujtogatták azt. Már a vár kapuját kezdték bevágni, mikor Balassi észrevette.

¹ Verancsics A. összes munkái. I. köt. 258—9. l. Takács S.: A török-magyar bajviadatok. Bp., 1913. 21—22. l.
Pest, 1857. (Mon. Hung. hist. Script. II.)

«Csak egy imegbe» a kapuhoz szaladt s szablyájával a kaputól «eltágítá» a törököt. A rablott zsákmánnyal a törökök vigan vonultak hazafelé. Balassi utánok vonult, közben híre futott a rablásnak s Nyári Ferencz, Zoltai és Balassi a szalkai mezőn utólérték a török sereget s heves küzdelem után «jobb része vesztött császár szolgáinak».

27. BALASSA MENYHÁRT SÍRMLÉKE.

Ferdinánd 1544 november 24-én küldette szét a következő év februárius 2-ára összehívott országgyűlés meghívóit.² Valószínű, hogy az így Nagyszombatban egybegyűlt úri rend, vonzotta Tinódit ide. Még századokkal később is írókra és költőkre (pl. Csokonaira) hasonló vonzóerővel birt az országgyűlés.

² A meghívólevelet közli a Magyar országgyűl. emlékek. II. köt. Bpest, 1875. 631—3. l.

V. KÁROLY CSÁSZÁR.
(Tizian festménye a müncheni királyi képtárban.)

A királyt is várták, azt remélve, hogy személyesen nyitja meg a gyűlést, de maga helyett Várday Pál esztergomi érseket bízta meg ezzel. A megjelent főurak neveit, kiknek sorában Tinódi ismerősökre akadhatott, nem ismerjük. Valószínűen jelen volt azon Nádasdy Tamás országbíró is.³ A gyűlésen szenvedélyes kifakadások történtek V. Károly császár ellen, a ki a török ellen megígért segítség helyett csak üzenetet küldött Weltwich Gellért nevű követe által, a ki Nádasdynak barátja volt.⁴

Nádasdy vitéz és bátor katona volt, a mint ezt Buda 1529-iki ostroma alkalmával s a következő évben már mint Szapolyai-párti Budába belopózkodása, valamint később (1556) Babocsa elfoglalása és még sok más, mintegy tizenöt csatában való részvétele

28. VÁRDY PÁL NÉVALÍRÁSA.

által eléggé bebizonyította. Művelt és felvilágosodott ember, ki Grätzben, Bolognában és Rómában tanult, azután Vic Tamás bibornok oldalán, majd királyi titkári minőségben finom, síma modorra, széleskörű ismeretségre és nagy emberismeretre tett szert. Hogy a tudományt kedvelte, annak jelét adta azzal, hogy birtokán Sárvárújszigeten könyvnyomtatóműhelyt állíttatott fel s itt nyomtatta ki Abádi Benedek Sylvester János magyar nyelvtanát (1539) és Újtestamentumát (1541), ugyanitt iskolát alapított s abban olyan kiváló tudósokat tartott udvarában vagy iskolájában, mint Sylvester János és Dévai Biró Mátyás, a kiket Melanchton ajánlott pártfogásába.⁵ Midőn az 1534 év vége felé nőül vette a Kanisay-család utolsó sarját, a tizennégy éves⁶ Orsolyát,

³ U. o. 618 l.

⁴ U. o. 620. l. Horváth M.: Gróf Nádasdy Tamás élete. Budán, 1838. 83. l.

⁵ Az 1537 okt. 7-én kelt levelet l. Corpus reformatorum III. 417—8, s ma-

gyar fordításban: Révész Imre: Dévai Biró Mátyás (Pest, 1863) 45., 46. l.

⁶ 1554 szept. 6-án férjének küldött levelét így írja alá: «Az kegyelmed harmincz három esztendő Orsikája», ebből

nagy vagyon urává lett s abból az egyházat és iskolát, a tudományt és a tudósokat bőkezűen támogatta.

Vidám, derűs kedélyű, tréfaszerető ember volt. Ezt feleségéhez írt levelei is mutatják. «Szerelmes Orsiká»-jának, «szerelmes leányóká»-jának, «szerelmes hadnagy»-ának, «szerelmes fiókás»-

29. NÁDASDY TAMÁS.

ának, «tekéntetes, nagyságos, tisztelendő és szerelmes ágyastárs»-ának, «szerelmes feleség»-ének címzett leveleit így írja alá: «Az te vén nádrispánod», «Az te apókád», «az te agg hadnagyod», «Az te víg Nádazsdyd», «Az te villámkovácsod»,

következik, hogy 1521-ben született (szep. 8. ?); arról, hogy 1534. év végén vette feleségül Nádasdy, I. Révész fejtegetését: Dévai Biró Mátyás 35. l. 3. jegyzet. V. ö.

Károlyi Á. és Szalay J.: Gróf Nádasdy Tamás családi levelezése. Budapest, 1882. 93. l. Népszerű életrajza Payr Sándortól, Bp. 1908-ban jelent meg.

«Az te herélt basád», «Az te ősz kányád», sőt némelyiket le se lehet írni.⁷

Az ilyen jókedvű ember kedveli az éneket és zenét s megbecsüli az énekmondót és lantost. Midőn Bécsbe ment fel, feleségének onnan küldött egy lanthúrt, ígérve, hogy utána majd a lantot is megszerzi. Hogy az énekben is gyönyörűséget talált s egyik-másiknak némely részleteit emlékezetben tartotta, abból is kitetszik, hogy 1555-ben Thurzó György nyitrai püspökhöz küldött levelében egy régi énekből e sorokat idézi: «*Hoszd el ghazda hoszd el az Szerémnek borát, noha nynchen pénzem, de vag'ion emberséghem*».⁸

Az ilyen ember Tinódit is, mihelyt megismerte, mint neki való embert megszerethette. Mikor ismerkedett meg vele,⁹ nem tudjuk. Volt idő, mikor Török Bálint és Nádasdy egy párton voltak, együtt működtek: már ez időből ismerhette. Majd ismét szétváltak útjaik s mint ellenségek álltak szemben egymással. Nádasdy nővérét, Annát, Maylád Istvánnét nagyon szerette s midőn férje török rabságba esett, mindent elkövetett kiszabadítására. Talán e rabság megéneklése hajtotta szívét Tinódihoz. Az is lehet, hogy Nagyszombatban az országgyűlés ideje alatt ismerkedett meg vele. Meghatotta a családos költő bizonytalan sorsa és szolgálatába fogadta. Nádasdy ekkor — mint fentebb említettük — országbíró és az ország főkapitánya volt s mint ilyen magasállású ember sokfélekép hasznát vehette Tinódinak, pl. alkalmazhatta íródeákul vagy kiküldetésekre, hogy tájékozást szerezzen a közhangulat, várak, hadak stb. állapota felől, levelet vagy «nyelvbeli» üzenetet közvetítsen stb.

Hogy csakugyan felkarolta, mutatja az, hogy még halála után is emlegeti az «élte utolsó leheletéig tanúsított hű szolgálatait».¹⁰ De

⁷ Károlyi Á. és Szalay J.: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest, 1882.

⁸ Egy. Phil. Közl. 1901. évf. 173—4. l. (Illésy J. közl.)

⁹ Szilády Áron után (Régi m. költ. t. III. köt. Bev. XV. l.) általánosan elfogadják ezt Tinódi életrajzírói, noha két-

ségtelenül azt sem tudjuk megállapítani, hogy Nádasdy és Tinódi 1545 februárius havában mindketten Nagyszombatban voltak.

¹⁰ A kassai tanácsnak Bécsből 1559 máj. 31-ikén küldött levelét közli Ifj. Kemény L. (Tinódi S. életéhez.) Abafi: Figyelő 1886. 328. l.

nem tudjuk, csak gyanítjuk, hogy mik voltak az itt emlegetett szolgálatok, sem a szolgálatba lépés időpontját meghatározni nem tudjuk.

1545-től 1548 nyaráig nem ismerjük tartózkodási helyét s valószínűen ez idő alatt Nádasdy birtokán vagy környezetében élt s talán azért ismerjük csak egy munkáját ebből az időből, mert új állása annyira elfoglalta, hogy nem jutott ideje újabb magyar historiás-ének szerzésére.

E korból egyetlen munkája maradt fent, melynek «*Szulimán császárnak Kaszul basával viadaljáról*» címet adott. Egy úrfiú

30. NÁDASDY NÉVALÁÍRÁSA.

beszélte el «egy kedvében» «császártul megjöttében», Tinódi Sebestyén deák az ő elbeszélése után írta be könyvébe 1546-ban. Szilády is a történet egyik részletére (Kazul feleségének Kertez szan-

csokkal való kalandjára) azt jegyzi meg, hogy nem találja nyomát a történetíróknál, de azért nem valószínű, hogy az egész történetet hallomás után írta volna s írott forrása ne lett volna. A forrás ilyen elhallgatása szokása volt az énekmondóknak.¹¹

Bogáti Fazekas a «Három jeles főhadnagyoknak vetélkedések» cz. verses elbeszélését így kezdi:

Nem régen lőt dolgot egyet mondanék,
Ha tudnám, hogy tőlem azt mind elhinnék.
Minap nagy bizonynyal nekem beszélék,
Kit tudni mindennek méltónak vélek.

— — — — —

¹¹ De valamely portai követségben járt ifjúra is lehet gondolni.

SOLIMANVS · IMPERATOR TVRCHARVM

31. II. SZULEJMÁN SZULTÁN.

*Ferhát egy főtörök minap onnat jött,
 Ő maga sem tudja, mint oda sietett.
 Tettben, tett kívül, csak az hogy ő megjött,
 De hogy ott volt engem ő elhíttetett.
 Jeles szép dolgokat monda, hogy látott.*

Ez után valóban nem hinnők, hogy a szerző az egész elbeszélést Lukianosból vette és hogy a «Halottak párbeszédei»¹² című művéből a 12. dialógos fordítása. Tinódi is csupán az érdeklődés felkeltése végett emlegeti az «urfi» elbeszélését.

Az itt megénekelt esemény, Szulimán vagy Szulejman hadjárata Kazul ellen, 1534–6. években ment végbe. Tinódi először is az egymással hadakozókat mutatja be. Szultán

32. TAMMASP (TECHMASES) SAH VAGY KAZUL BASA.

Szulimán «a szép fehér patyolatos» fejedelem Geregorországban, Konstantinápolyban lakik. Ellenfelének Sáhít Almáz [Tammasp] Kazul basának «vörös a patyolatja» s Perzsiában Korozuint lakja. A viszálykodás oka a kék patyolatos Jesil bás volt, a ki Kazult beárulta a császárnak, hogy atyjafiát vette házastársnak s a császár ezért akarja megfosztani országától. De ez nagyon nehezen ment s addig Szulimánnak sok bosszúságot

¹² Νεκρικοί διάλογοι.

kellett elszenvednie. Ilyen volt az, hogy Jesil bás megcsalta s nem jött segítségére; hogy Kazul egy szelenczében egy áfián nevű maszlagot küldött neki, hogy azt rágja haragjában. A két had összeütkezésében Szulimán hada győzött, puskái nagy kárt tettek Kazul seregében, őt magát is megsebesítették, de azért hada egy tekintélyes részével megmenekült s tovább folytatta a harczot. Felesége a császár kezébe került s az Kertez szancsoknak adta feleségül,

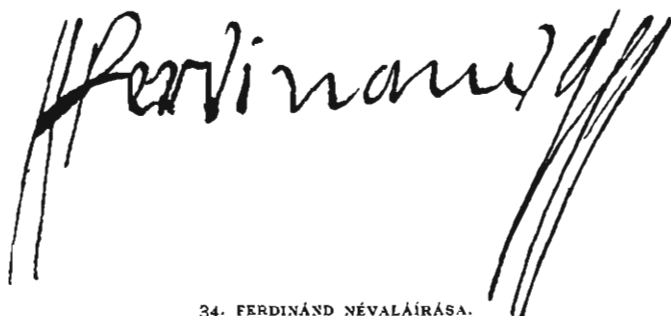
33. IBRAHIM BASA.

de mikor az kezéhez akart nyúlni, az asszony hancsárt ütött ágyékjába. Ezért a császár a tenger vizébe bévettette. Azután Ibrahim basát bízta meg a Kazul üldözésével. *Ibrahim* párviadalra hívja ki, de az nem áll ki egy császári rabbal, csak magával Szulimánnal volna hajlandó megverekedni. A császár újra nagy sereggel indul ellene, de kézre nem kerítheti. Elfoglalja Babiloniát, de mikor onnan eltávozott, a város meghódolt Kazulnak, s ez útra bocsátotta a benne valókat. Szulimán harag-

jában ezeket is megölette. Megölette hű emberét, Ibrahimot is, de Kazult nem tudta kézrekeríteni. Egy jámbor óhajtással végződik az elbeszélés:

Szultán Szulimán császár nagy hatalma,
Nem sok héján mint bölcs Sándor hatalma,
Az jó Isten már hatalmát megrontsa,
Az keresztyén népet már feltámaszja.

Tinódinak még egy másik, szintén a törökökről szóló műve is ez időből származhatik, t. i.: *A török császárok krónikája*.

34. FERDINÁND NÉVALÁÍRÁSA.

Tinódi Zsigmond-krónikájában a királyról elmondva, hogy az 1396-ban Nikápoly alá érkezett s ostrom alá fogta a várat, így folytatja tovább:

Viadal ott mint lőn bőven megirtam,
A török császárok krónikájokban,
Azért egy keveset szöllok gondoltam,
Zsigmond király mint elszaladott onnan.

Ezt a Zsigmond-krónikát Tinódi 1552-ben írta, tehát a török krónika már korábban elkészült, de 1546-ban, mikor Szulimán és Kazul viadalját írta, még nem volt kész, mert ezt azzal kezdi:

Sok királról, császárról emlékeztem,
Csuda hadakat rólok beszéllöttem,
De terek nemzetről nem elmélködtem.

Tehát 1546 után, és mindenesetre 1552 előtt írta a török császárok krónikáját, de az nem maradt ránk. Tartalma olyan

lehetett, mint az 1597-ben készült *verses krónika a törökökről*, melynek szerzőjét nem ismerjük.¹³

1548-ban Nyirbátorban a Báthory András udvarában¹⁴ találjuk Tinódit. Ez időtájban nevezetes események voltak itt készülöben. Itt adtak találkozót a Ferdinánd és Izabella emberei, hogy Erdély átadása felől egyezkedjenek egymással. Először 1548 július 25-re tervezték a gyűlést, de sok halasztgatás után 1549 szept. 8-án tartották meg azt.¹⁵

Valószínű, hogy Tinódi is azért jött ide, hogy ezen nagyjelentőségű tanácskozás megállapodásairól idejekorán értesüljön s talán egyszersmind hírt vigyen róla Nádasdynak. Ezt abból következtetjük, hogy, mint «Erdéli historiá»-ja mutatja, a gyűlés lefolyásáról elég jól volt értesülve.¹⁶

¹³ Közölte Lukinich Imre «Egy historiás énektörödek a XVI. századból». *Kalazantium* IV. évf. 7., 8., 52., 80–82., 96–98. l. A Körmeny-codexben fentmaradt: «*Magyar Crónika*, a melyben leirattatik a török nemzetnek eredete... 1684.» inkább a Farkas András, mint Tinódi műveire emlékeztet. Czelder: *Figyelő* IV. 1882. 468–85. l.

¹⁴ Szilády (a Tinódi-kiadás előtti életrajzban XVI. l.) Somlyai Báthory Andrást említi. Ilyen nevű tagja csakugyan volt ekkor a családnak: a szatmári várparancsnok Majlád Margit férje s így nővéréről Nádasdy Annáról (Mayládnéról), Nádasdynak is sógora, (Egy levele Nádasdy csal. lev. 231. l.), ki 1551-ben a korona átadásánál is szerepel, de Nyirbátor ecsedi Báthory Bonaventuráé volt, kit közönségesen Andrásnak hívtak, Szatmár- és Szabolcsmegye főispánja, tárnokmester, főkapitány volt. Budai F. is (Polg. lex. I. köt. 1804. 181. l.) világosan erről írja, hogy az ő házához «Nyirbátorba jött Martinuzzi György 1549. eszt., hogy ott ő vele és az ő főkapitány társával Salm Miklós gróffal alkudozzék azon pontok felett, melyek alatt György a Szapolyai János özvegyétől Izabellától,

Ferdinándhoz akart állani». Ez a Báthory Ferdinánd pártján állott s tőle csak rövid ideig ment át Szapolyaihoz 1540 körül, de már 1542-től kezdve ismét Ferdinánd híve. Somlyai Báthory András Izabella, illetőleg Frater György embere volt. Világosan kitetszik ez a két Báthory kétféle szerepe Ferdinándnak 1550 okt. 31-én Fr. Györgyhöz küldött levele köv. helyéből: «*Recognoscimus per praesentes . . . quod . . . Frater Georgius . . . misit ad fideles nostros spectabiles et magnificos comitem Nicolaum à Salmis et Newburg ad Oenum, comitem Posoniensem, generalem ac Andream de Balhor, comitem comitalium Zalhmar et Zabolch, lavernicorum nostrorum magistrum supremum praedicti regni nostri Hungariae capitaneos speciales homines et nuncios suos magnificum scilicet Andream Balhorj de Somlyo et Georgium Bojnýchth de Tinninio cum certis articulis chyrographis eorundem nunciorum suorum subscriptis . . .*» Tört. Tár 1879. 508. l. V. ö. 512., 514. l.

¹⁵ Tört. Tár 1879.

¹⁶ I. rész 249–296. — Szilády: Régi m. költők tára III. k. 15–16. és 392. l.

Azon idő alatt, míg Tinódi Báthorynál tartózkodott, nagy «szoméhságában», mert az udvarbírák bort nem adtak neki, a «Sokféle részegősről» szerzett éneket.¹⁷ A lantosnak valóban elég

módja volt vándorlásai alatt ilyenekkel megismerkedni, hiszen lakodalom, vígasság, lakoma alkalmával énekelte el rendesen énekét s nem csuda, ha egyszer külön éneket szentel a hallgatósága ezen részének is. Mert, hogy nemcsak róluk, hanem nekik is énekel, azt a megszólítás elárulja: «Sok részegös! hallgassátok erkölcsötök». Az is valószínű, hogy a hallgatóság is megkívánta, hogy a sok komoly tárgyú ének után néha egy vidámabb hangú énekbe fogjon. Ilyen a «Sokféle részegös», melyben Tinódi a kor szokását követve a tréfába feddő elemet is vegyít s ezzel művét az Apáti Ferencz és Szkhárosi Horvát András feddő énekei rokonává avatja s megkülönbözteti a száraz oktató vagy tisztán az emlékezés megkönnyítésére szánt versektől, milyen pl. a Nyirkállói Tamásnak tulajdonított verses jogi szabály.

Nóéval kezdi beszédét, hogyan lelte meg a «vizezőn» után a szőlőt, t. i. egy bakkecske vezette hozzá, mely megindult és «szép szakálát igen rázá

és magát hagyigálá», mikor gyümölcsét «megharapálá». Ekkor kis kertébe elplántáltatta s oroszlán, majom, disznó és kecske vérével «megötözteté». A Nóé részegsége után megmagyarázza,

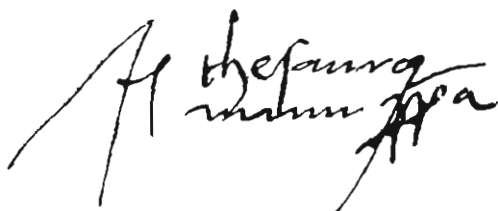
¹⁷ Az utolsó versszak szerint. A versfők «nagy szoméhságot és vígságot» említének.

35. A NYIRKÁLLÓI TAMÁSNAK TULAJDONÍTOTT VERSES JOGI SZABÁLY.

A sokféle részegös! hallgassátok erkölcsötök!
 Mert, hogy nemcsak róluk, hanem nekik is énekel,
 azt a megszólítás elárulja: «Sok részegös!
 hallgassátok erkölcsötök». Az is valószínű,
 hogy a hallgatóság is megkívánta, hogy a sok
 komoly tárgyú ének után néha egy vidámabb
 hangú énekbe fogjon. Ilyen a «Sokféle részegös»,
 melyben Tinódi a kor szokását követve a tréfába
 feddő elemet is vegyít s ezzel művét az Apáti
 Ferencz és Szkhárosi Horvát András feddő
 énekei rokonává avatja s megkülönbözteti a
 száraz oktató vagy tisztán az emlékezés
 megkönnyítésére szánt versektől, milyen pl.
 a Nyirkállói Tamásnak tulajdonított verses
 jogi szabály.

mit jelent a **négyféle** állat vére. Az oroszlán vére a bátor, a majomé a játékos, a disznóé a sárban heverő, a kecskéé az ugráló, tánczoló részegösöket jelenti.

Azután elsorolja a részegösök különféle fajait. Húszfélét ismer. Az egyik alázatos, a másik garázdas, a harmadik bűnét sirató, a negyedféle apróságot kívánó. Azután

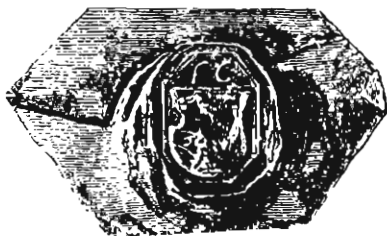
36. GYÖRGY BARÁT NÉVALÁÍRÁSA.

jönnek a dulók-fosztók, a némák, a Domján lovaként bölcssek. Külön faj az udvari részegösöké, a kik nyelveskedésökkel az úrasszony kegyébe hizelgik bé magukat s a lantosok rémei:

Nem kell akkor hegedülni, lantot pöngetni,
Szép dolgokat krónikákból nem kell zöngeni,
Csalfa Bíró mert ott csácsog azt kell hallgatni.

Az csélcsapás többet használ az vitézségnél,
Hizelködés, csufolkodás, lantnál, énöknel;
Társim! ezzel se gondoljunk, igyunk jó kedvvel.

Ez a hosszas kitérés is mutatja, hogy Tinódinak is sok baja volt ezekkel. Ezután még tizenkét fajtát sorolja fel a részegösöknek, azután a «bornemisz-ják»-ra tér rá s ezeket sem kíméli. Egy részök fősvénységből nem iszik, másik ravaszságból. Az asszonyok és «szép leányok» is ilyenek: reggel szép sölt kappant nyelnek el s azután az asztalnál nem esznek, ezüst kannácskájokat regtől fogva éfélig meg nem száraztják, himvarrás közben is «egyet-kettőt akasztalnak, ők esmég isznak». A vén asszonyokat, dajkákat s vén szakálú hopmestöröket is kigúnyolja. Majd a lantosokra és hegedősökre tér.

37. GYÖRGY BARÁT PÉCSÉTJE.

Lantosok és hegedősök, kiknek bor lelkek,
Csak borért is elzörgetnek néha szegényök.
Gyorsan köppent, még idején békeni magát,
Szunnyad, véti ő nótáját, vonszja az fáját,
Meg is ütik — néha történik — bottal az hátát.

Még a széken ülő sok tolvajokat, a részegös árosasszonyokat rója meg s azután óva int a részegség kerülésére, de «mértékletösségvel» lehet a borral élni.

A költemény elejének forrása a Biblia (I. Móz. IX. 20—27. v.). A szőlőtőnek megöntözése állatvérrel nincs a Bibliában, ezt tehát másunnan vette. A *Gesta Romanorum* 159. elbeszélése legközelebb van hozzá, a megölt állatokat is olyan sorrendben sorolja fel, csak kecske helyett¹⁸ bárányt említ. Ez a különbség különösen a tanulásban tűnik ki. A Gesta-ban némelyek csendesek mint a bárányok, Tinódinál épen megfordítva kecskemódra felszökés és nagy sok táncz jellemzi azon részegösöket, a kik kecskevérben részesök.¹⁹ A Gesta Josephus historicust említi forrásul, de megvan a Midrásban, megvan Temesvári Pelbartnál is.²⁰ Kamál al-Din Damiri xiv. századi arab író *Haját al-hajwân* (Az állatok élete) cz. művében is van hasonló elbeszélés Ádámról. Midőn Ádám a szőlőt ültette, az ördög annak tövét páva, majom, oroszlán és disznó vérével öntözte meg. Ebből ered a borivás négyféle hatása, az élénkség, nevetösség, erőszakosság és végül a disznóéhoz hasonló állapot.²¹ Más íróknál is szerepel.²² A részegesek osztályozása valamely középkori latin versen alapul, ilyent többet ismerünk, de egyik sem ismer annyiféle részegest, mint Tinódi. A legtöbb megelégszik tizenkétfelével.²³

¹⁸ Legalább a Haller-fordításában, l. Katona L. kiadásában 435. l.

¹⁹ A Gesta-ra mint forrásra Szilády mutatott rá RMKT. III. 453. l. Ujvárossy Szabó Gyula: A magyar verses oktató költ. története. Bp., 1910. 27. l.

²⁰ L. u. o.

²¹ Kégl S. Kamál al-Din Damiri: *Haját al-hajwân*. Budapest, 1889. 30. l.

²² Szilády szerint egy XVI. vagy XVII.

századi írónál, talán Pázmánynál. Ugyanő említi, hogy Türr István mint keleti mesét a «Tavas» cz. lapban (1880. évi egyetlen számában) közölte.

²³ L. De XII speciebus ebrietatis. Katona közl. E. Phil.Közl. 1900. 214. l. és Szilády: Irod. közl. 1901. 88. l. Itt még többféle változatra mutat rá s mint feldolgozást Tolsztojnak «Az első pálinka» cz. meséjét is említi. V. ö. U. o. 1912. 59, 60, 64. l.

VI.

Igy bolyongott Tinódi szerteszét az országban, míg biztosabb révbe nem evezett. Mi indította őt arra, hogy ilyen pályát válasszon? Az egyik fontos, külső ok kétségtelenül Török Bálint váratlan fogságba jutása volt, ez tette őt egyszerre «tétova búdosó»-vá; a másik belső ok, mint maga mondja, az volt, hogy mikor annyi híres bajvívás, hadakozás és várostrom esett meg, nem volt lantostársai között senki, a ki ezek megéneklésére vállalkozott volna. És valóban, noha talán sohasem volt annyi lantos, mint Tinódi korában, de ezek kevés kivétellel mind olyan tárgyakon kapkodtak, melyeknek feldolgozásához kevesebb «futosás és tudakozás» kellett. Lássunk néhányat lantos kartársai közül.

Bornemisza Péter emlékezik meg¹ Turzó régi világtalan agg lantosáról, ki több urat is szolgált s végre koldusbotra jutott. Ez a lantos beszélte neki, hogy Krisztus keresztfája az az almafa volt, melyen a kígyó Ádámot megcsalta. Ezért ezután azt a paradicsomból kivetették és «egyelőbe» gyaloghíd volt egy sáros patakon. Azután egy király [Salamon] gerendának viteté házába, de hogy hosszú volt, egy singnyit «elferészel benne», és ottan megnő ismét. Ezt látván a király, eltéteti azt és azután arra feszítették a Krisztust.² Ez a legenda, melyet Turzó lantosa a papoktól hallott, az Ádám és Éva legendája, melyet Varazzei Jakab «Arany legenda»-jából, de a Debreczeni codexből (A zent Atianknak eleteröl Adamrol embôroknek elfő zűleiôkröl) és a Teleki-codexből (fcent iras adam atancnac teremteferöl . .) ismerünk.³ Ez a lantos bizonyára ilyen tárgyakat kedvelt és dolgozott fel.⁴

A lantosok másféle fajához tartozott Kassai Lantos, vagy

¹ Negyedic resze az evang. . . . tanúságoknac. Sempte 1578. 854.^a l.

² Az eredetiben el teteli bizonyára sajtóhiba.

³ Katona Lajos: A Teleki-codex legendái. Bp. 1904. (Nyelv- és széptud. ért. XVIII. 10.)

⁴ Bornemisza ugyancsak az id. műben még egyszer megemlékezik a legendáról, de itt már nem nem hivatkozik az agg lantosra, hanem «ezt is iryac a bölczec, hogy ot volt volna regen az paradicsomnac edes kerte, es Ierufalem helyen volt volna az almafa, kit Adam es Eua meg-

Hegedűs Sebestyén.⁵ Már akkor Kassán lakott, mikor Tinódi oda költözött s Tinódi halála után is sokat beszélgetett magáról. Úgy látszik, satirikus természet volt s emiatt azokkal gyűlt meg a baja, a kiket megénekelt. Az «eretnek Gall papról», bizonyosan Huszár Gál református prédikátorról, éneket szerzett s benne másokat is megcsipkedett. Pl. Nyitrai Benedek kassai polgárt mint «csélcsep» embert említette meg. Valami politikai satira lehetett, mert pártoskodással is vádolta őt, ezért megsértődve bepanaszolta a bírónak és tanácsnak. Erre letartóztatták s azzal riasztották, hogy fogságban tartják, míg be nem bizonyítja, a mit állított. Az ének természetesen névtelenül jelent meg. Lantos Sebestyén körömszakadtaig tagadta bűnösségét. «Bátor fejemvel írjem meg — mondta — ha én szerzettem.» Ekkor a tömlőczbe kísérték és megindították ügyében a nyomozást.⁶ Állítólag Gálszécsen előre eldicsekedett vele, mit ír, azért oda is kérdezősködő levelet küldtek Urbán Mihályhoz, a Sebestyén barátjához, hallotta-e ezt? Urbán hűségesen beszámolt arról, hogy mit csináltak, mikor Gálszécsen együtt mulattak «Szent Gergely estén» a Bertalan diák házában. Tagadta, hogy hallott volna ilyes beszédet, jöllehet az első este eleget szóltak, beszéltek, mert mind borosak voltak, de efféle szó nem esett köztük. Másodnapon sem hallotta sem érthette, hogy mondotta volna, pedig mindig együtt voltak.

«Továbbá mondhatom — így folytatja azután — hogy elég éneket mondott és hegedült is, még én mondék végre neki ott Gálszécsben szent Gergely estin, hogy hadná el az éneket, mert én es tudnék egyet. Azután egy példa beszédet mondék nekik, hogy micsoda guker⁷ jobb az világon gukerek közt, nem találak meg, hanem én magam megmondám, hogy az fagyuker, mert

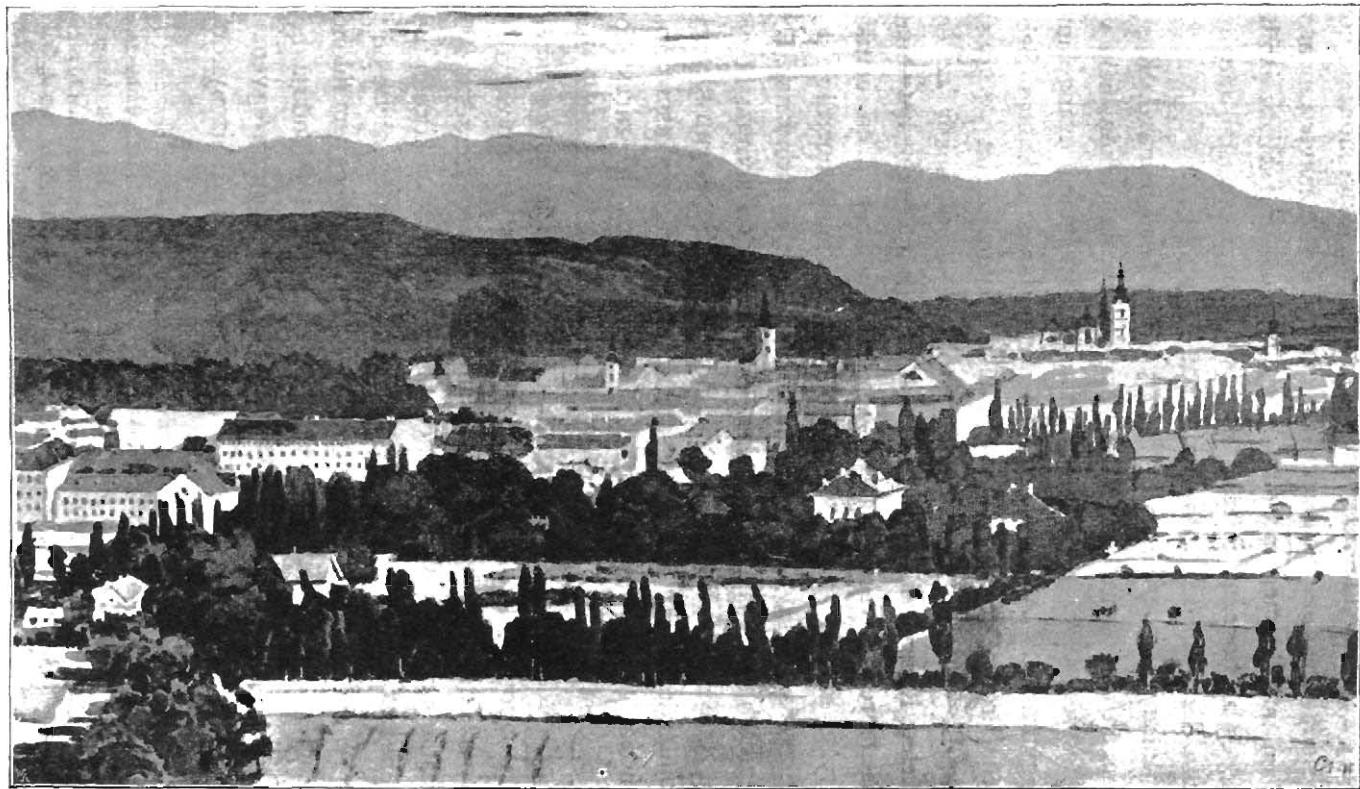
harapa. Es ugyan ottan emeltec volna fel az Iesus Christustis az kereft sara. *Mongyac* azt is, hogy Noe is vgyan ottan aldozott volna az Vr Ifennec midőn kifzallot volna a víz özön vtan az bar-

kaboj» stb. 56. lev. Ez utóbbinál tehát ismét a lantosra gondolhatunk.

⁵ Figyelő XXI. 1886. 329—31. l.

⁶ Irod. Közl. I. 1891. 49. l.

⁷ A. m. gyökér. A Kemény L. közlése szerint.

38. KASSA LÁTÓKÉPE.

abbul kell len(n)i minden munkás dolognak. Mást mondék, hogy micsoda drágább ez világon azt sem talállok⁸ meg, hanem azt es én magam meg mondám, hogy nincsen drágább az jámbornál, és az hegedűs Sebestyén⁹ szent Jób mondásából megbizonyítá. Ez beszédek után nem sokat mulattonk...»

Innen Terebesre mentek, azért ide is levél ment, de Keserű Damján csak arra emlékezett, hogy nagycsüörtökön nála volt Sebestyén, de se nem írt se nem olvasott, hanem evangéliumot magyarázott.¹⁰ A harmadik tanu, Pesti János, a Lantos Sebestyén kérésére tett írásbeli vallomást. «Hitem szerint — így szól e levél — azt írhatom Kegyelmeteknek, hogy mikor ez ének kikelett Kassán, akkor én ott voltam és hitta vala bátyámat a mislei prépost vacsorára és vacsora után menék én utána az bátyám szolgálival, hát szintén bátyám uram akkor olvassa az éneket és kérdé, hogy honnan kült az ének, és mondának, hogy Kegilvith szolgálja találta volna. Ott vetekedének rajta, hogy ki szerzette volna. Monda egyik, hogy talán Sebestyén szerzette. Mondék én, hogy hozza, lássam az írást, én megyesmerem az ű írását és kezemben adák. Látám, hát bizony szépi írás, hogy tíz Sebestyén sien tunna olyan szépet írnia és én mondék, hogy ez az írás bizony nem Sebestyén írása, mondék. Ez ebben múlték.¹¹ Más napon én kijüék házamhoz, tehát Sebestyén itt vagyon és mondék neki: Sebestyén! Kassán egy éneket szerzettek, halottad-e s monda: Micsoda éneket? És az menit én kordén tudék benne, azt elymondám elütte. Monda, hogy valaki szerzette bestye kurvafiájul szerzette, de bizony igeny akarnám látni egyem. Mondék én neki: De ne hazugy, mert talám te szerzetted? Monda ű, hogy az én hitemre soha mégy csak hírét siem hallottam egyem.»

Úgy látszik, hogy a sok tagadás daczára is rábizonyították,

⁸ Valószínűen sajtóhiba *találak* helyett.

⁹ Felváltva *Hegedűsnek* és *Lantosnak* írják, talán azért mert mind a két hangszeren játszott. A Tört. Tár 1889. évf. 598. lapján 1544. évből említett Sebastianus citharida [citharista], azért illik

erre a Sebestyénre inkább, mint Tinódira, mert a hegedűsök hangszere a czitera volt. De a lantosok hangszerét sem kell összetéveszteni a mai hegedűvel.

¹⁰ Figyelő XXI. 1886. 330. l.

¹¹ Sajtóhiba: *ma!ék*.

vagy maga bevallotta, hogy Nyitrait Gálszécsen csakugyan csélcsapnak nevezte, mert arra ítélték, hogy nyilvánosan vonja vissza e rágalmazó kifejezést s ha nem akarja megtenni, nyelvét vágják ki. Sebestyén természetesen az előbbi választotta s Péter és Pál napján a tanács előtt bocsánatot kért Nyitraitól. Ez megbocsátott neki s kezét fogva váltak el.¹²

Úgy látszik, hogy az efféle családi bűne volt Lantos Sebestyénéknek, mert már előbb (1558) feleségét ítélték el hasonló vétésért bocsánatkérésre. Az ítélet azt is kimondta, hogy az éneket a könyvből ki kell tépni és többet ne hagyják énekelni.¹³

Ilyen volt Ilosvai Selymes Péter is, a ki mielőtt vándorlantostnak csapott volna fel, iskolamester volt Nagyidán s valószínűen Tinódit is ismerte, mert ez sokszor kirándulhatott ide Kassáról, ha hébe-korba a fiát egyedül is el merte küldeni borért a Perényi kulcsárjához. Lantosi életmódjáról «Ptolemeus király históriája» című énekéből alkothatunk fogalmat magunknak, melyet 1570-ben nagyobbbrészt «el-benn sován Szilágyországban, Kusalköben egy havas oldalban, egy czellában azaz egy füstös házban» szerzett¹⁴ s valódi vándorló módjára, kinek minden bokor szállást ad, «egy sombokorban» fejezett be. Arról szól az ének, hogy mikor hetvenkét zsidó tudós lefordította görögre a bibliát, Ptolemeus tiszteletükre hét napig tartó lakomát adott. Mellékesen arról is, hogy Ilosvai épenúgy mint Tinódi, foglalkozása közepette a jó bort nem vetette meg. Nem elégszik meg a vendégség leírásával, hanem a lantost is minduntalan az őt hallgató vendégsereg pártfogásába ajánlja. Pl. az első lakoma végén:

Több kérdések más napra haladjanak,
Ma az versszerzőnek innya adjanak.

A második nap végén:

Hadd töltsenek bárcsak amaz serleggel
Hegedősek hadd lakjanak jó kedvvel.

¹² E. Phil. Közl. 1887. 139—140. l.

¹³ Figyelő XXI. 1886. 739. l.

¹⁴ Tulajdonképen Aristeás latin for-

dítása alapján átdolgozott, mint maga is mondja: «megtalálta Aristeás könyvében».

A hatodik napon:

Az király vígan köszöni jó borát,
Nem felejtí hegedősét, lantosát.

Ezeket olvasva, mintegy magunk előtt látjuk a rekedt szavú («rozsdás torkú») lantost, a mint egyes részek eléneklése után szünetet tart. A jószívű hallgatóság megérti a figyelmeztetést, megtöltik a kancsót s kézről-kézre adva, természetesen a lantost se hagyják ki a sorból.¹⁵

Több ilyen példát lehetne még bemutatni a lantosok népes rendéből, de ilyen volt a többi foglalkozása, életmódja és sorja is.

Meg kell említenünk, hogy Tinódi magát soha se nevezi hegedősnek, hanem mindig lantosnak, lutinistának, egyéb adatok is bizonyítják, hogy mások is megkülönböztették őket egymástól,¹⁶ noha az is előfordul, hogy felváltva használják a kétféle elnevezést, mint a kassai Lantos vagy Hegedős Sebestyén esetében láttuk.

Úgy látszik nem csak a hangszerük különbsége okozta Tinódi szigorú megkülönböztetését, hanem az is, hogy a lantosok jobbára képzetebb, deákos műveltségű (literatus) emberek, fródeákok voltak, a kik inkább főurak társaságában forgolódtak, a hegedősök inkább a nép mulattatói, afféle korcsmai énekesek voltak.

Ilyen hegedős volt Hegedős Márton, a kinek saját vallomása szerint gyermekségétől fogva ez volt a kenyeze, eleget is keresett: két eke se hozott annyi hasznót, mint hegedűje, de minden «marháját» elköltötte. A világ bármely tékozlójával kiállotta a versenyt, minden keresményét elvette és itta, vagy a mint ő mondja, két tolvaja: a torka és hasa mindenéből kifosztotta, úgy hogy annyija se maradt, a miből magát ruházhassa. Szánalmas volt a külseje: dereka mint az akasztott emberé, feje borzas, lába csatos. Élete folytonos vándorlás. Ha valahová

¹⁵ Varsóczy István (1635) még a Heródes lakomáján is fellépteti a lantost. «Víg lakás közben», mikor «a király feltette az Orbán süvegét», megjelenik ez is: «Lantos, hegedős, czimbalmos, hárfás vernek táncznótákat, Az főfőurak

asszonynépekkel ugordják tánczokat, Trombita, sip, dob, clavicordiom betölt palotákat».

¹⁶ Szilády: Régi m. költ. t. III. k. 409. l.

beköszönt, «morgó könyvét» előrántja s legelőször a gazdával «morog», de majd összevesz a vendéggel is, bizonyára a hege-

AZ HEGEDŰSÓKRÓL.

Hegedűsök nektek folok meghalgalatok, mert Hegedűs enis vagyok azt iol tudgyatok, De hoy en nem lambor vagyok aſtis tudgyatok.

Ez vilagon ahol vagyó egy ió hegedűs Enis vagyok ú mellette maſod hegedűs, Aſt iol tudga mindē ember az ki hegedűs

Gyermelegemtől fogva ez volt kenterē ezzel elte m en nagy ſokat ſemt gūitöttem Sőt mindē ſok marhaimat énel kölöttem.

Erről mendē ſomat vehet iővedel iővedelem Kett ekenec ninczē haſna mint hegedűnec, nec De latartya anny s ninczen mint eg' czepeſnek

Derekamat ki tekinti mint ak' ſtorottaknak, Az ſeyemet ki rekinti mondthat Borzatnak, Az Labomót ki tekinti mondthat czaſotnak.

Ez vilagon ahol vagyón egy ió Tikoſzó, Enis vagyok ő mellette egy ió Tikoſzó, Azt iol tudgya minden ember az ki Tikoſzó.

Vagyó nekē ket Toluayom az Torkom haſa Ezek ſótnak hog' magamat ne ruhaſaſam Ezek vőérnek hog' magamot ne iobitbaſam.

Soha ſemmit g'ermekemte en nem gondoloc Ez vilagon czaſk vandorlok a hol ſolgalok, Kecke modra gyaleran gzeſt tey vrap adok,

Morgó könyvet elő-átok mert marron vag Az Gazdaua leg előſő ōlyigē morgok, ſok Vendegeuē ōſue verek eből ſolgalok.

Az

dülés csekély megjutalmazása miatt. Ha «köpent», vagyis az italból sokat felhörpintett, lábán nem állhat, szemeivel nem néz-

het, csak pislog, nyelve nem szólhat, csak veszteget, azaz veszteg marad. Másnap érzi különösen az ital hatását, napestig csak «kovácsol» azaz köhécsel s ebül megbánja, hogy miért ivott annyit. Nincsen sem a földön, sem az égen olyan predikátor, a ki őt a jó útra téríthetné s maga is csudálkozik rajta, hogy az Isten miért tart ilyen nagy latrot.¹⁷

A másik hegedűsnek Moldovai Mihály deáknak még ennél is sanyarúbb az állapota, ha ugyan az lehetséges. Maga nevezi deáknak magát, de pályája nem volt olyan egyenes, hogy deákból azonnal hegedűsnek csapott volna fel. Előbb a «kőmiben volt mester» Erdélyben, de a köfaragás ártott neki, hét napig hévben, azaz lázban feküdt miatta s hűsz hét múlva ott hagyta a foglalkozást s elindult Magyarországra s Kassán a fazékgyártással kísérletezett. De itt sem volt maradása, elszökött Tokajba. Hogy miért kellett szöknie, nem tudjuk, nagyon titokzatos magyarázatát adja: «Mert — úgymond — módot lelék dolgomban». Ekkor a csatára, vagyis katonapályára kapott kedvet, s Erdélyben, Patán rozsdás kardot kötött oldalára s tarisznyát a nyakába. Azután nyakába vette a világot s megint Magyarországra vetődött. A szepesi piac közepén, a «csaplárnál» pénzétől jól megfosztották, Szatmár felé utaztában a hová sárga csizmáját levetve lóháton igyekezett, lova ragadta el s csaknem nyakát szegte. Szatmáron lovát lopta el egy «jámbor gazda», másik két gazember: Dürgő Barlobás és Fábján kenyeres táskáját vette el. Kolozsvárról meg buzát akart szállítani Patára, de összeakadt másik két tolvajjal, a «hásártos» azaz hazárdjátékos Lukácssal s az iffiú vándor Jánossal s ezek kártyán elnyerték «költségét s a csaplárnál adóssága fejében ott hagyva csuháját, elszökött a két «jó barátjával» Kolozsvárra. Már ekkor semmije se volt s mivel a koldulást szégyelte, piaczi ételhulladékokkal táplál-

¹⁷ Ez az ének Valkai András «Bánk bán»-jának 1580. évi kiadása függeléke gyanánt jelent meg. E kiadás egyetlen példánya a British Museumban őrzetik. Először Szabó Károly hívta föl rá a

figyelmet a M. Könyvszemle 1880. évf. 218. lapján, azután Szilády adta ki a Századok 1882. évf. 39—40. lapján. Hasonmását itt közöljük. V. ö. a Hasonmások alább közölt olvasásával.

kozott. Ekkor fog az énekmondáshoz, a sokadalmakban kérdezve meg, hogy «adnak-e bűvön az szóban»? de az urak udvarába is ellátogat s ott nagy vígan énekel a szép tornácban. Tehát a szobába nem engedték be. Szép szóval szóltak hozzá, de az is megesett, hogy hátba verték, kivált ha mentegette magát, hogy nem énekel, cseber- vagy ebrúdon kivetették, a min az ifjak nevettek, a vének «emlegettek» vagy példálóztak, a szép kegyesek szánakoztak. Jutalma neki is borral elegyített víz s kedvencz étele, a paréjos hús helyett retekkal tartják jól. Ilyen rossz sorsa volt Moldovai Mihálynak, pedig nem mondhatjuk, hogy sokat várt volna tőle. Szerinte a boldogsághoz nem kell egyéb, mint báránybőr köntös, alul felül béléssel, szekernye, azaz magasszárú csizma főtkapecsával, kezére szép keztyű, fejébe púposan felálló süveg: ha így felöltözködhetett volna, «legény»-nek érezte volna magát. Még csak az kellett volna ehhez, hogy udvarában fája s ágyában nagy lazsnakja vagy takarója legyen, hogy vig kedvvel a tűzhöz süsse hátát, hogy hason fekve emelje korsóját s barátainak töltsé poharát s csömörléstől féltse szegény társát. Ha még tarsolyában sok pénze is volna, akkor «haj dénom»-mal kiáltaná szomszédját, ha azután egy nyárs hurkát süthetne, nem kívánná senki uraságát. De ez a boldogság úgy látszik soha sem köszöntött be hozzá, s akkor is, mikor erről ábrándozott, (1587) december első hetében egy átkozott házban annyira fázódott, hogy kecskemódra kellett tombolnia, hogy meg ne fagyjon. Sok hegedűsnek sőt lantosnak volt ehhez hasonló sanyarú helyzete.¹⁸

A magyarországi nemzetiségeknek is voltak hasonló énekmondóik és hegedűseik. Ilyen énekmondó lehetett a horvátok között az, a ki «Bankó leánya» eredetijét írta, a hegedűsök közül Tinódi említ egy Kármán Demeter nevűt,¹⁹ kinél szerinte «jobb nincs a rácz módban». Ulumán bég vagy Uláma basa

¹⁸ Moldovai Mihály két énekét először Szilády Áron közölte a Századok 1882. évfolyamában.

¹⁹ Erd. historia 1145—1152. v. s.

tartotta ezt Lippa várában s Tinódi, úgy látszik, személyesen ismerte, mert azt is tudja róla, hogy hegedőjét főhajtván — akár csak a mai cigányprimások — rángatta. A különben is mulatni szerető bégnek nagyon tetszhetett játéka, mert biztatta, hogy «minden ajándékval őt meggazdagítja» s maga is azt vélte, hogy ha a bég kedvében jár, nagy gazdagságra tesz szert, de a basa fogadkozása «hozá őt nagy koldússágra». Valószínűen, midőn Lippát ostrom alá fogták s abból kivonult, ígéretéről is megfeléledzett.²⁰

Ha a hegedősök nyomorúságát s nagyobb részüknek züllött életét összehasonlítjuk a jobban megbecsült és jobban fizetett lantosokéval, még inkább megértjük, hogy Tinódi *miért* kívánta annyira, hogy őt össze ne tévezzék velük.²¹

²⁰ Liszt Ferencz «A cigányokról és a cigányzenéről. (Pest 1881)» cz. művében (275. l.) Kármán Demetert cigánynak tartja, — minden alap nélkül. Az érdekes passzus így hangzik: «Tinódy Lippából említ egy Kármán Demeter nevű cigányt mint rendkívüli tehetségű virtuózt, kit különösen bey Uleman kegyelt és pártolt 1550-ben, sőt gazdagságokkal halmozott annyira bámulá el, (így l) lángeszét; s Tinódy hozzá teszi, hogy bár a kitűnő cigány virtuózok azon időben igen gyakoriak valának,

mégis egy sem volt köztük, ki Kármánnal mérkőzhetett volna».

²¹ A lantosokról és hegedűsökről l. Mátray G. Tört. bibl. és gunyoros énekek dall. Bp. 1859. 68—9. l. Szilády Áron: Három hegedűsének. Századok 1882. kk. Sebestyén Gyula: Adalékok stb. Bpest 1891. Petz G. Magyar és német hegedűsök. Irod. Közl. 1891. 22—31. l. Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái I. köt. Bpest. 1904. 109—196. l. Erdélyi Pál, Fabó Bertalan stb. műveit.

40. LANT ÉS KARD A XVI. SZÁZADBÓL.

MÁSODIK KÖNYV

A KASSAI ÉNEKMONDÓ

41. DISZÍTÉS TINÓDI «CRONICA»-JÁNAK CZÍMLAPJÁRÓL.

I.

TINÓDI végre a sok bolyongás után Kassán telepedett le.¹ Mi vonzotta őt ide, s miért nem inkább Debreczent, melynek Török János volt a földesúra, választotta állandó tartózkodási helyül, arról nem szólnak adataink.

Valószínű, hogy vándorlása közben egyszer elvetődvén ide, rögtön észrevette, hogy Czecei Lénárt kassai kapitány milyen atyai gondoskodással viseltetik katonái vagy a szolgálatába szegődött emberek iránt, és ő is kedvet kapott az ott letelepedésre.

¹ Mikor telepedett le Tinódi Kassán, erről nincsenek biztos adataink. Kemény Lajos, kinek köszönhetjük a Tinódi kassai tartózkodására vonatkozó adatok összegyűjtését és közlését, az E. Phil. Közl. 1887. évf. 732. lapján Sziládyra hivatkozva még azt írja, hogy «T. Kassán 1547-ik év körül telepedett meg, azonban itten való tartózkodásának nyoma a város levéltárában csak az

1553-ik évtől van. Egyik városi «protocollum»-ban ugyan ezeket találjuk: Sebastianus Citharida Jura civilia consecutus est feria sexta ante andreae apostoli festum [nov.] 1544», azonban ez aligha vonatkoztatható Tinódira.» Mégis a Századok 1901. évf. 855. lapján azt írja, hogy «1544-ben az erős falakkal védett Kassa városában telepedett meg, hol még ez év november hava

Czeczei Lénárt² Izabella királyné hű embere volt, a ki attól fogva, hogy ura parancsából Kassát átvette, mindent elkövetett, hogy a város lakosságát magyarrá tegye. Magával hozott vitézeit jól ruházta s jól fizette, olyan jó módba juttatta, hogy házat építettek vagy vettek maguknak. A város kapujához közel volt a háza, onnan vigyázott éber gonddal, hogy külső ellenség vagy belső egyenetlenség meg ne háborítsa a polgárok között uralkodó békességet. A város magyarosodása sokat köszönhet neki. 1536-ban jött ide s azon 15 év alatt, melyet itt töltött, elérte azt, hogy ritka lett a német szó a városban. Tinódi így jellemzi őt:

Kassai kapitán az Czecei vala,
Tizenöt esztendeig várast bírta vala,
Ő esze, elméje bölcsességgel vala
Nagy víg embör vala, minden szereti vala.

Jó híre nevéjért hozzá futnak vala,
Sok szegín vitéznép, hogy szolgálna nála,
Kiket megtart vala, az szegín nem vala,
Kinek vitézségét érti, szereti vala.³

Mennyire szerette katonáit, arról jellemző adatot beszél el Bornemisza Péter.⁴ 1548-ban «Kassán Czecei Lénárt egy deák-

utolsó hetében polgárjogot nyert.» Jegyzetben forrásul a Figyelő 1886. 127. lapjára hivatkozik. Az Abafi Figyelőjéből 1886-ban a XX. és XXI. kötet jelent meg. A 127. lapon egyik kötetben sincs Tinódiról szó, tehát bizonyosan sajtóhiba a 327. lap helyeit, a hol Keménynek «Tinódi S. életéhez» cz. közleménye kezdődik. Úgyde itt is azt mondja, a mit fentebb idéztünk, t. i. hogy köz tudomású, hogy Sebestyén diák 1547 vagy a következő évben Kassán telepedett meg. Azután említi, hogy négy levelet talált 1561-ből, melyek Lantos Sebestyénről szólnak s mivel Tinódi 1557-ben nem él, «róla szó sem lehet».

Azután következnek adatai 1554 és 1555-ből. Korábbi adatot itt nem találunk. Mindebből azt kell következtetnünk, hogy a «Sebastianus Citharida»-ról (szokottabb alak: Citharoedus v. Citharista) szóló adatot most már Tinódira vonatkoztatja. Mi erre nem találunk semmi alapot.

² Takáts Sándor a Budapesti Hírlap 1908. decz. 31-iki (312) számában rajzolt sikerült képet róla, melyet mi is felhasználunk.

³ Erdéli hist. 1625—1632. v. s.

⁴ Postillák IV. része 880. l. Takács ez adatot nem ismeri.

nak fejét vététe, hogy maga óltalmába egy fő hadnagyot által-
lőtt nyíllal. Kiről Czecei azt mondta: En! a tanács e mentségvel
senki mást meg ne öljön, hogy maga óltalmába mielte, midőn
megóhatja magát másképpen és elszaladhat az előtt, az ki ker-
geti». ⁵ Vitézeiért mindenre kész volt.

Bennök valamelyet ő útra bocsátott,
Annak szép szót adott és költségöt adott,
Azért sok vitéztől minden jó hírt hallott,
Ő tisztire éjjel nappal igen vigyázott. ⁶

Kapitányi éberségét Tinódi még ezzel is jellemzi: ⁷

Váras kívől tizenöt esztendő nem halt,
Az ő szükségéjért ő kívől sem kozárt,
Kassára ki támadt, az mind gonoszúl járt,
Az Sárosi Laskán Kassánál szenvedett halált. ⁸

Az ilyen vig ember a lantost is kedvelte s csakugyan egy
Lantos Sebestyén nevű is volt emberei között, ⁹ a ki foglalkozá-
sáról kaphatta e nevét, mint Tinódi, ki szintén írja magát Lantos
Sebestyénnek. Valószínűen Tinódit is szolgálatába szerződtette
s az ő támogatásával szerzett Tinódi is magának lassan házat.
Mikor és milyen körülmények között, azt megállapítani nem
tudjuk. ¹⁰

Czecei 1551-ig bírta a kassai kapitányságot. Ekkor át kel-
lett a várost adni Ferdinándnak. A szívvel-lélekkel magyar kato-
nát ennél nagyobb csapás nem érhetette. Nem lett ugyan bántó-

⁵ A babonás Bornemisza szerint a deák
halála után támadt nagy döghalál és ez
igazságtalan kivégzés között kapcsolat
van. Talán ezt akarta jóvá tenni 1668-
ban egy kései rokona, Czecei Dorkó,
Barna Ferencz özvegye, midőn alapít-
ványt tett a kassai ref. deákok fentar-
tására. Révész-féle M. Prot. Egyh. és Isk.
Figyelmező 1872. évf. 385. l.

⁶ Erd. hist. 1633—6. v. s.

⁷ Erd. hist. 1637—40. v. s.

⁸ Lascano, Ferdinánd vezére.

⁹ Tört. Tár 1889. 199. l. «Lantos Se-
bestyén dy hat hausgesyndt sabach (?)
ist *van des Ceceys diner*».

¹⁰ Ha a Tört. Tár 1889. 598. lapján
említett Sebastianus citharida (citharista)
alatt Tinódi volna értendő, akkor 1544-
ben (nov. 28-án) nyert Kassán polgári
jogot, De mi nem merjük Tinódira vo-
natkoztatni, mint némely irodalomtörté-
netíróink teszik. L. II. könyv 1. jegyzetét.

dása, hiszen birtokait sem vették el tőle,¹¹ de elvették helyette élete célját. Elhatározta, hogy a királynét elkíséri Lengyelországba, de a királyné útra indulása után ötödnapra az életerős ember, ki soha betegségben nem feküdt, ötvenéves korában hirtelen meghalt. Azt is rebesgették róla, hogy részeg lengyel katonák ölték volna meg, de ez csak mende-monda volt¹² s Tinódi nem

42. TINÓDI (ÁLLÍTÓLAGOS) HÁZA KASSÁN.

említi. Talán ott volt akkor is, midőn a nagy monostorban eltemették s a mikor

Csuda sokaságok ötet elkésérék,
Nagy sirva halálát oly igen kesergék,
Ott sok jámbor vitéz búdosó félben esék.

Síratják vitézek mint kegyes atyjokat,
Üdvözlik és áldják mint jól tött urokat
Ő atyjafiai ohítják bátyjokat,
Éltette, táplálta, nekik adott sok jókat.

¹¹ Castaldónak 1551 júl. 25-én Ferdinánd nevével kiállított oklevelét, mely Czeceit erről biztosítja, említi Takáts S. id. essay-jében.

¹² Takáts id. Kendi Antalnak 1552 jan. 11-én kelt levelét erre vonatkozólag.

43. IZABELLA KIRÁLYNÉ.
(Kranach Lukács festménye után.)

A leírás melegsége sejteti, hogy ő is azok között volt, a kiket Czecei éltetett és táplált s a kiből halálakor nagy támaszt veszített el.¹³

1548-ban került «Sebestyén deák az kincses Kassába» s mint a versfőkben megörökítette, annak egyik palotájában lakott, míg saját házat szerezhette magának és népes családjának. Eleinte sanyarú volt a helyzete: «Hideg télben fű körmében házába».¹⁴

Itt Kassán a Czecei vitéz katonái között újra felveszi a sokáig pihentetett tollat s talán hogy Czeceinek is megmutassa, milyen énekeket szokott ő szerezni, írt egyet ilyen címmel: *Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egörből*.

Varkucs [Varkocs] Tamást Tinódi már régebben ismerhette, még abban az időben, mikor Török Bálint szolgálatában állott. Istvánffy beszéli, hogy Buda ostroma alkalmával egy ütközetben találkozott Török a Perényi csapatainak kapitányával, a sziléziai származású Varkucs Tamással, a kit gyermekkorá óta Perényi nevelt fel s régi jóakarattal és szeretettel, a melyet iránta s a keresztyének iránt érzett, megkérte, hogy mondja meg Perényinek, hogy ama nagy fenevad (t. i. a szultán) keletről közeleg, tehát, ha eszélyesek, igyekezzenek hazafelé, hogy az egy száj-tatással fel ne falja őket.¹⁵

A historiás éneken Tinódi a végvárak nagy jelentőségére való figyelmeztetés s a magyar végvárak s a «Budához hallgató» vagyis török hatóság alatt levő «jelős várak» felsorolása után azzal kezd az elbeszéléshez, hogy most az egriekről fog éneket mondani.

Szerető vitézim ezt ne bánjátok,
Egriekről én egy keveset szóllok,
Keves idő mulván többet hallotok,
Az több végbeliekről én mit szóllok.

¹³ Czeceit legújabbán Benedek Marczell «Erősek» cz. színművében szerepelteti.

¹⁴ Varkucs Tamás stb. 321—4. v. s.

¹⁵ Hist. lib. XIV. Kölni 1622. kiad.

238. l. Tinódi ezt nem említi, e helyett azt mondja el, hogy Perényi hogyan figyelmeztette Törököt, hogy óvakodjék a töröktől. Buda vesz. 83—104. v. s. Príni Péter stb. 93—96. v. s.

Azután elmondja, hogy Buda vívásakor Príni Péter a német seregben volt s Buda eleste után Ferdinánd parancsára fogságban tartották. Príni már előbb magához hivatta Varkucs Tamást s reá bízta Eger várát, hogy őrizze meg azt számára, ha pedig ellenség kezébe esik és meg nem szabadul, ha majd halála híret hallja, Gábiel nevű fiának adja át a vár kulcsait.

Varkucs hűségesen őrizte azt hét esztendőn keresztül. Sok harci kalandja volt: Hatvannál kiszabadította a keresztyén rabokat, Kalocsát «meghódoltatá», a baracsi mezőn szétvert egy török rablócsapatot. 1548-ban meghalt Príni, Varkucs még most is őrizte a várat hűségesen a király serege ellen, de ekkor megjelent «Príni Gábiel» s Varkucs a kulcsokat letette előtte s a

44. PERÉNYI PÉTER ALÁÍRÁSA.

várat átadták Ferdinánd megbízottának, gróf Mikolának, vagyis Salm Miklósnak.

1549-ben «bőjtben nagy hétben» (ápr. 14—20) a bajvívók számára írt Kassán egy példát «*Dávid kirárról, mint az nagy Goliattal megviutt*».¹⁶ Forrása gyanánt a Királyok I. könyve 17. részét nevezi meg,¹⁷ de a 16. részt is feldolgozza, úgy hogy a cím tulajdonképpen csak a mű második részére vonatkozik, az első rész Dávidnak, mint hegedősnek magasztalása.

Saul, egy Kis nevű «jó keresztyénnek» a fia, míg Isten parancsolatját meg nem szegé, a «keresztyénökvel» együtt «gyakorta víva az pogán jász népvel», azaz a filiszteusokkal s rendre legyőzte ellenségeit, de azután «elveszté ő dolgát», búskomorságba esett. Ekkor szolgálai baja ellen orvosságul

¹⁶ A versfőkbén «Lutinista condam magnifici domini Valentinus (sic!) Terek de Eniings»-nek nevezi magát.

¹⁷ A prot. Bibliában I. Sám. 17.

«Egy bölcs hegedőst akarnak keresni,
 Ki szépön tudna előtte zöngeni,
 És énekolni.»

Dávidról hallják, hogy «igen bölcs lantban és az hegedőben...», «szép énekben» és ajánlásukra Saul csakugyan elhozatta őt s ettől kezdve

Sault az Sátán mikort bántja vala,
 Dávid nagy szépön ott hegedöl vala,
 Saul jobban vala.

Itt a hangszerek feltalálásáról sző be egy megjegyzést, mely a biblia más helyén fordul elő:

Az hegedőszót, lantot és orgonát
 Nem Dávid lelte kezdetben muzsikát,
 Tubál lelte volt az fundamentomát,
 Az sípnak szavát.

Azután elmondja Dávid próféta csudáját, «mint fejét vötte az nagy Goliátnak, kiből vitézek vívnia tanulhatnak, ha rá hallgatnak».

E történet szerinte sok tanulságot rejt magában a hatalmasok, császárok, királyok, herczegök, urak, vitézök, hadnagyok számára. A világi fejedelmek vigyázzanak, hogy úgy ne járjanak, mint Saul, a «szegín községöt ne nyomorgassák és ne nyúzzák»; a hadakozó, bajvivó vitézök, községnyomorgatók ne legyenek, gazdát az kertre ki ne kergessék, ne kesergessék. Az bajviadalra, ha szömben jutnak, aranyért, ezüstért ne vívjanak, lóhoz, fegyverhöz keveset bizzanak...

No ezökröl ti ha elfeletköztök,
 Mint Saulba, ördög büik belétök,
 Dávid próféta leszön hegedöstök,
 Azért ti elvesztök.

Végül még arra figyelmeztet, hogy Saulnak meggyalázva el kellett veszni, ellenben «Dávid hegedős mast es ez világban, Szép ének adásban».

Még abban az évben ugyancsak «kincses» Kassán, mely «mast vagyon jó őrzetbe», t. i. Czecei Lénárt kapitánysága alatt, írt egy hosszabb, két részre osztott éneket *«Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak megvevéséről»*. Az első rész a három első várnak, a második Muráynak «elrontatását» beszéli el.

Valami bánat vagy csalódás érhetette ekkor Lantos Sebestyén deákot, «kit esmérnek sok urak», mert Istentől jót kíván azoknak, kik vele együtt fohászkodnak, búsúlnak és könnyet hullatnak. De a bú okát nem árulja el. A versezet elején és végén lévő feddésből azt lehet következtetni, hogy a magyarok egymásra való agyarkodásán, «két fél közt mindenestől elveszésén» kesereg.

Az 1548-dik évi országgyűlés azt határozta (46., 48., 49. törvénycikk), hogy több felvidéki vár, «kikből tolvajok állnak az utakra», leromboltassék. Különösen Basó Mátyás ellen kél ki az országgyűlés (49. t.-cz.), a ki czinkostársaival szövetkezve, Felső-magyarországon az utak biztonságát már régen veszélyezteti.¹⁸

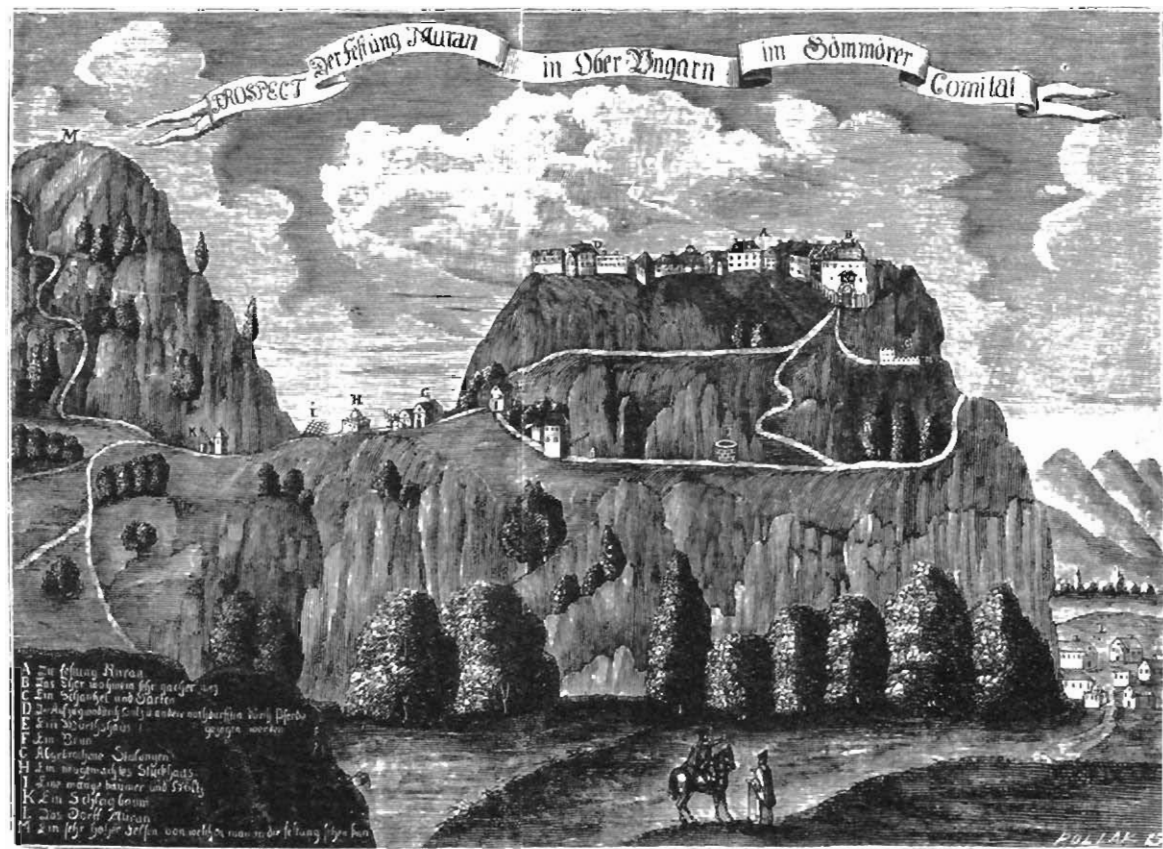
A fentemlített feddőzés után mindjárt az országgyűlés összehívását említi Tinódi, a hol «sokfelől üvöltés lön ez várakra» s a gyűlés elhatározta a dúlók, fosztók megbüntetését. A határozat végrehajtása Neuburgi gróf Salm Miklósról [Gróf Miklós] bízott, ki magyar, német és spanyol vitézekből álló sereggel sorra ostrom alá fogta a kijelölt várakat.

Szitnyát Makri Lukács porkoláb (várnagy) védelmezte «sok jó leginnel és hajduval», de a hajdúk meghasonlottak, fellázadtak a porkoláb ellen és meghódoltak.

Ezután Lévat és Csábrágot egyszerre fogták ostrom alá. Léva erős ellenállást fejtett ki a «jó» Daczó Tamás főhadnagy alatt, a ki a várkapú betörése után is térden vívott mind haláláig. Apródja megy hozzá és sírva könyörög neki, hogy mindenki megfutamodott; «mi es elmehetönk», de ő erre

azt felelé: «siess hozzám apródom,
Mint lenne fiam az én étöm, itom,

¹⁸ Magyar orsz. emlékek III. k. Bpest 1876. 230. 1.

45. MURÁNY VÁRA.

Vitézek közt lenne rossz nyájasságom,
Tudod itt esködtem, itt lészön halálom!

Addig harczolt, míg egy puskából által nem lötték. Így hulltak el a többi «tisztos vitézők» is. A «juhkosár»-nak nevezett vár elég gondot adott az ostromlóknak. A seregben levő spanyolok kegyetlen boszút állottak érte: harminczkét magyar vitéznek

46. GRÓF SALM MIKLÓS.

(Egykori kép után.)

fejét vették. A karóba huzott fejeket Salm Csábrág alá vitette s a foglyok közül Móre Jánost mellé állította, hogy magyarázza meg a várbelieknek, micsoda sors vár reájok, ha meg nem adják a várat. Csábrág ekkor kegyelemre megadta magát. Tinódi ezen megütözik, «eszveszés»-nek, «nagy bolondság»-nak mondja, mely nem volt méltó «régí jó voltokhoz». E három vár a Balassi

Menyhérté volt, a ki a Tinódi pártfogói közé tartozhatott, mert némileg Tinódi menteni próbálja őt.

Nagy haragja — úgymond — Balassira királynak,
Csábrág várát hogy nem adá királynak,
Semmi lőn szolgálatja ez úrfinak,
Tudjátok jól szolgált ő ez szegin országnak.

47. V. KÁROLY CSÁSZÁR A MÜHLBERGI CSATATÉREN.

Basó Mátyás fészke, Murány vára erős, magas köszalában
bizakodva, melyet «az két császárnak es megvenni nagy gond

volna», ismét erősen ellenállott az ostromló Bebek Ferencz és Gróf [Salm] Miklós seregének.¹⁹ Az ostromot soká is kibírtá volna, ha a védő sereg egy része ki nem szökik, más része össze nem esküszik Basó ellen. Basó ekkor egy «álösvényen» kiszökött s egy «sótész»-ához vagy jobbágyához menekült, de az megkötözve kiszolgáltatta a Grófnak s fejét vették. Tanulság ebből, — úgymond — hogy az erős várban sem kell bízni, de az is, hogy jobb, ha a magyarok egygyé lesznek, mint két fél között mindenestől elvesznek.

48. MAGYAR HUSZÁROK.

Ha ezt a historiás énekét hazafiúi keserőséggel írta Tinódi, mert a magyarok veszését, fogyását kellett benne hirdetnie, úgy örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy egy olyan tárgyat is feldolgozzon, a melyben a magyar nem a magyar ellen támad s vitézségét idegen ellen fordíthatja.

Meg is mondja, hogy «magyarok vitézségén örültében» írta Kassán 1550-ben bőjtnek nagy hetében azt az énekét, melyben «*Károl császár hada Saxoniába, ott Kurfirstnek megfogása*» czímmel a schmalkaldi háború egy részletét²⁰ s abban a magyar huszárok hősi vitézségét beszéli el.

¹⁹ V. ö. Türk Dániel Naplójának adataival. Századok 1871. 14—15. l. Tomášík, S. Denkwürdigkeiten des Murányer Schlosses. Bp. 1882. 13—27. l.

²⁰ Károlyi Árpád: Magyar huszárok a schmalkaldi háborúban. Századok 1877. évf. 624—54., 848—854. l. Thallóczy Lajos Csömöri Zay Ferencz, a hadjárat

A magyar huszárok itteni szerepléséről az egykorú történetírók is nagy magasztalással szólnak. Ezek a sarkantyús kurtaszárú csizmás vitézek, hosszú ruhában, hosszú, lobogós lándzsákkal és háromszögű színes paizsokkal, azonkívül buzogánnyal, fokossal és görbe karddal felfegyverezve rémülettel töltötték el a jámbor szász lakosság lelkét, midőn földén gyors lován meg-

49. JÁNOS FRIGYES SZÁSZ VÁLASZTÓFEJEDELEM.

jelent.²¹ A történet más, egykorú adatai hiteleseknek mutatják Tinódi elbeszélését.

Tinódi egy kis kortörténeti bevezetést bocsát műve elé, az egyházi állapotok rajzával kezdi, elmondván, hogyan bontotta meg Luther tanítása a német hitegységet («Idő vala akkort egyik főszereplője (1505—1570) életrajzában. Budapest 1885. (Tört. életrajzok.) 39—45. l.

²¹ Károlyi cikke Száz. 1877. 647—8. l.

50. AZ ELFOGOTT SZÁSZ VÁLASZTÓ TALÁLKOZÁSA V. KÁROLYLYAL.

bolond vakságba, Nagy tévölygés vala a hit dolgába»), innen tér át tárgyára, t. i., hogy 1546-ban a protestánsok, élükön Friderik János kurfirsttel (János Frigyes szász választóval), szöveterkeztek V. Károly császár ellen, hogy letegyék őt a császárságból s «császárt, királt, pápát mást emelnének».

Midőn Károly császár ezt meghallotta, levelet írt öccsének, Ferdinánd magyar királynak, a ki akkor Prágában volt feleségével és gyermekeivel, hogy küldjön segítségére cseh és magyar csapatokat s azok rohanják meg Saxoniát. «Jó Ferdinánd királ» Gróf (Salm) Miklós útján intézkedett is, hogy a magyar vitézek «el-felsiesse-nek nagy hamarsággal». Nagyszombatban volt az 1080 főből álló huszárcsapat szemléje, Nyári Ferencz volt a hadnagyuk vagyis vezérük, rajta kívül Bakics Péter, Zay Ferencz, Erdődy Péter és mások. Prágában bemutatkoztak a királynak, a ki örült a kevés magyarnak is, «mert vitézségöket jól tudja vala». Azután a csehekkel együtt betörték Szászországba s feldúlták Elszöcz (Ölsnitz) város «hóstadját».²² Égörben Ferdinánd királylyal ismét találkoztak, ezután pedig Károly császár is szemlét tartott felettük.

Parancsola császár az magyaroknak,
Módjok szerint magok előmutatnák.
Az vitézek szépön rendbe állának.

Sivalkodván ők ott megfutamának,
Jargalának, meg helyökre állának,
Mindönök helyökre bétalálának, —

Azután a milbergi (mühlbergi) csatát írja le és hogy a csatában hogyan fogta el Luka Józsa (József), egy kistermetű magyar huszár a kurfirstet. A «spaniolok» ugyan elvették tőle, de a császár megtudta az igazságot s Lukát megajándékozta s a többi huszárról sem feledkezett meg.

A huszárok megköszönték az ajándékot, de egyszersmind arra kérték a császárt, hogy jöjjön s legyen a segítségükre a török

²² Adorf város neve Tinódnál nem a huszárok legbámulatosabb hadi ténye. fordul elő, pedig ennek elfoglalása volt L. Századok 1877. 630. kk. I.

PARVIADAL MAGYAR HADNAGY ÉS TÖRÖK BÉG KÖZT.

(xvi. századi rézmetszet Ernst Lajos gyűjteményében.)

ellen való harczukban. A császár végig hallgatta beszédüket s azt felelte rá, — Oláh Miklós cancellarius volt a tolmács — hogy sokszor akarta megsegélni őket:

Vitézök ha élhetők ez világba
Meg segéllek titöket országtokba.

51. MAGYAR HUSZÁR A XVI. SZÁZADBAN.

Arról is biztosította őket, hogy valamikor ellensége leszen, magyar nélkül nem ütközik meg, mert tudja, hogy csak úgy nyeri meg a csatát. Azután elbocsátotta a jó vitézeket.

Tinódi még megjegyzi, hogy a császárnak nem volt ideje ígérete beváltására.

Azután részletesen szól a magyar huszárok számáról, az egyes csapatok vezetőiről s helyesen van tájékozva a háború lefolyásáról, sőt annak némely kisebb részleteit is ismeri.

Kitől vehette adatait? Gondolhatnánk a sereg kapitányára, Nyári Ferenczre, a kiről Tinódi másutt is megemlékezik s a kinek az ütközet egyik színhelyéről, Elznieczből (Ölsnitz) küldött levele ránk is maradt;²³ gondolhatunk Pető Jánosra is, a ki Károly császárnak a huszárok kívánságát tolmácsolta, sőt talán Oláh Miklós kancellárra is, a császár válaszának tolmácsára.

II.

Írt Tinódi egy hadi oktatást is: «*A Hadnagyoknak tanúság*, mikor terekkel szömbbe akarnak öklelni», melyben azt mondja el, hogy a keresztyén hadnagyoknak, ha győzni akarnak, miket kell megtanulni. Szerinte legelőször is a próféták hadától kell példát venni, azaz midőn a pogányokkal vívás előtt seregüket hadi rendbe állatták, ilyen buzdító beszédet intézzenek vitézeikhez: Bizzanak Istenben, mert ő lesz fegyverök, paizsok, bűneiket «gyovónják meg», s bűnbánás után bocsássanak meg ellenségeiknek.¹ Azután gondoljanak arra, hogy e pogány török rab-ságra hordta vagy levágta nemzetüket s pusztította, rablotta földüket. Gondoljanak arra is, hogy

Itt valaki közülünk elesik,
Az angyalok menyországba viszik,
Ez világra neve elhírhöszik,
És mindenök nagy jóval üdvezlik.

A ki életben marad, gazdag prédát nyer s hálát adhat Istennek a pogány romlásáért. Meg ne futamjék senki, mert azzal

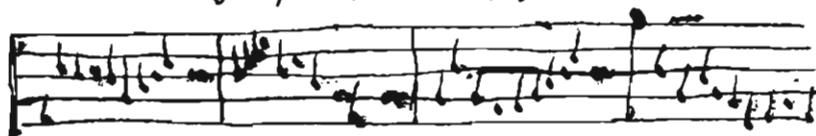
²³ Századok 1877. 852—4. l.

¹ V. ö. Kapitán György 73—75. l.

jámbor embertársainak és saját magának árt és a mély pokolra jut. No most aztán vele együtt induljanak, felszól kiáltva Krisztus Jézust és segélyül híván a Szentlelket és ismét Jézust, hogy mint Farao királyt, Olofernest, Nabugodonozort és Góliátot elvesztette, úgy rontsa meg most is a gonosz pogányokat.

Semmi kétség nem tartja tagunkat,
Meghallgattad fohászkodásunkat.
Mast vélünk vagy, vessők fel mi fánkat,
Jézust, Jézust üvölsünk, rop, csat, patt.

*Hadnagyoknak tanúság / vers / fegy. 1.
Sebastianus literatus*

*Seregnek kint lyl szállt hadnagyok
Kassában lyl az lyl szállt
Törökben nyitja ha szatol
Halgattat cs meg tanúságot
Ez nagy kassában to szat hadnagyok
meg tanúságot nyit hadnagyok
póla miltel profetának hadat
ha meg szatol tltin be szatol*

52. TINÓDI «HADNAGYOKNAK TANÚSÁG» CZ. MŰVÉNEK EGYKORÚ MÁSOLATA.

(A pécsi püspöki levéltárban.)

A szerző a versfőben nevezi meg magát s ezt kiegészíti az utolsó versszakban:

Ezt ki szörzé, gondolá Kassába,
Pártos urak vannak jó szándékba,
Mind feienként pogánra víjvásba,
Szolnok alatt mast vár csinálásba.

² Sebastianus literatus.

A szolnoki várat Salm 1550-ben rakatta, az építés vezetését, melyhez szept. 14-én fogtak hozzá, Zay Ferenczre bízta. Az építés egy évnél tovább tartott. Ebből az is kitetszik, hogy ez énekét Tinódi 1550-ben vagy 1551-ben készítette.³

Szilády szerint ez ének több része Vásárhelyi Andrásnak 1508-ban szerzett énekére emlékeztet, sőt még mintha a versalakra nézve is azt kívánta volna utánozni.⁴

A magyar katonának a harcz, a hadi kaland volt éltető levegője, ágyúörgés, dobszó, kardcsengés a legkedvesebb muzsikája, a béke, a nyugalom megölő ellensége.

«Egy katona — beszéli Bornemisza — midőn hallaná imez éneket: Adj békeséget Ur Isten az mi időnkben az földöm etc.» mond az deákoknak: Elvigyenek az ebek titeket, hát mettzenének⁵ oztán mi velünk, ha békesség lenne.» Így gondolkodott a tizenhatodik század katonája. Kevés ideig tartott egyszer-egyszer a békesség, akkor sem voltak csendességben, ha nem volt harcz vagy baj, kerestek maguknak a törökök közt bajvivó társat s a két sereg előtt kiállottak párviadalra, hogy nyilvánosan kiállván a próbát, vitézzé avatassák magukat.⁷

Ilyen viadalra állott ki 1550. aug. 10-én Kapitán György is Hubiár agával, mint azt Tinódi «*Kapitán György bajviadalja*» czímen leírta.⁸ Tinódi különben már «Verbóczi Imrén»-ben és

³ A vár építéséről Istvánfi Hist. 1622. kiad. 336. l. Jó leírás van Thallóczy: «Zay Ferencz»-ében 53—7. l. Hadtört. Közl. VI. 635—66. E mű egy közel-korú kéziratban is ránk maradt, melyet a pécsi püspöki könyvtárban őriznek. Tud. Gyűjt. 1817. X. füz. 76. l. Uj Magyar Muzeum. 1859. I. köt. 178. l. Ujabban EPH. Közl. 1907. 799—801. és 1908. 330—1. l.

⁴ Régi m. költők t. III. k. 451. l.

⁵ Ez az ének csakugyan benne van a régi prot. énekeskönyvekben. L. Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569. (Bp. 1893.) 143. l.

⁶ Régi összevont alak: *mit lennének*

helyett. Balassa is használja a *meggyek*-et *mit tegyek* helyett.

⁷ Takáts Sándor: A török-magyar bajviadalok. Budapest 1913. Lásd különösen a IV. «A bajviadalok» cz. fejezetet (54—99), melyben részletesen ismerteti az engedelemkérés, kihívás módját, a viadal helyének s idejének meghatározását s azután több bajviadalt leír, így a 69—71. lapon a Kapitán Györgyét is.

⁸ V. ö. Szamosközi István tört. munkái I. k. Bpest 1877. (Mon. Hung. Hist. Script. XXI. 66—67. l.), midőn Kapitán György haláláról szól, ezt a bajvivást is elbeszéli.

«Varkucs Tamás»-ban is leírta, milyen volt a magyar vitézek párviadala a török vitézekkel, de itt most egy külön éneket szentelt neki.

Hollókőben lakó «jámbor vitéz» Kapitán György egy rabon összeveszett egy Szondában lakó híres török vitézzel, Hubjár [Khobjár] agával. Becsmérlő levelet küldött neki s bajvívásra hívta ki. Előbb, mint ez szabály volt, «szabadságot» kért reá Losonczitól, de ez a kérést elhárította magáról.

Kérésödet — úgymond — ebből én meghallanám,
Szabadságod én tenéköd megadnám,
Ha királynak méltóságát nem tudnám,
Mert ez áll ő felsége méltóságán.

Kapitán ezen megharagudott s elhagyta Losonczit s Gróf (Salm) Miklóshoz ment, de az sem engedhette meg. Ekkor sok költséggel a «jó királhoz siet», ez végre megadta az engedélyt a párviadalra.

A bujáki réten, a víz két partján állott fel a két sereg, a mely tanuja akart lenni a viaskodásnak. A nézők sorában ott volt «vitéz jó Losonczy István», Bebek György, Balassi János és Zay Ferencz, mind jeles vitéz főemberek.

Kapitány György ezután a bajviadalhoz felkészült, meggyónt, mindenkit megkövetett, az úrvacsoráját felvette s páncélba (kuracsimba) öltözött.

Hubjár aga is «szép öltözve» állott ki, neki is előkelő nézőközönsége sereglett össze: eljött Hatvanból Amhát aga, Gyafer

53. MAGYAR VITÉZ A XVI. SZÁZAD DEREKÁN.

(Dsafer) aga, Csirkin aga, Turszon vajda. Azután zálogul két-két vitézt vettek és «igazlátókat» párbajbírákat küldtek a viadal-helyre: magyar részről Jánosi Pált és Zoltai Istvánt s ezzel megkezdődött a viadal.

Előbb kopjával, azután hegyes törrel, végül buzogánynyal és «hangyárral» támad a magyar vitéz a törökre, míglén az igazlátók beszüntették a viadalt s búcsúvétellel elváltak egymástól.

Dávid és Góliát példájával s a vitézlő nép magasztalásával végződik az elbeszélés, melyet 1550-ben fáradtan szerzett Tinódi,⁹ bánkódván, hogy «kevés pénz ű taslyába» vagyis tarsolyában.

Az 1551-ik évből nem maradt ránk historiás ének Tinóditól. Utazgatás vagy még inkább betegség tarthatta vissza, mert a következő évben nagybőjt közepiben szerzett énekét is csak «fél kedvében» írta. A «*Szegedi veszedelem*»¹⁰ ennek a tárgya, melyet nem sokkal az esemény után énekelt meg.¹¹

Vitéz Tóth Mihály, Szeged város egykori főbírája meghallja, hogy gyenge török őrség van Szeged várában, melyet a török Buda elfoglalása után rakatott s ötezer hajdúval és hétszáz tiszai halászszal éj idején meglepi a várost s a városbeli magyarok segítségével elfoglalja azt. A vár ostromára nem is gondoltak. A győzők ezután örömben dözsolnek, mulatnak: «nagy vígan ők iszják Baronya, Somogy borát», a jámbor prédikátort pedig kiküldték a városból. A könnyű szerrel hatalmukba kerített város őrizetére nem is gondoltak s Ali basa a várba szorult törökök segítségével könnyű szerrel visszafoglalta azt. A hajdúk legnagyobb része ott lelte halálát. A törökök véres bosszút állottak a városbeli magyar lakosságon, ötezer orrot küldtek a török császárnak győzelmi jelül.

Az elbeszélés érdekes epizódja Nagy Bálint hadnagy harczy

⁹Ezt ki szerzé, most *vajuszi* Kassában.

¹⁰V. ö. Verancsics A. össz. munkái II. köt. (1857) Mon. Hung. Hist. Scr. III. 92—93. l. Tört. tár 1880. 599—600. l.

¹¹A város elfoglalása 1552 febr. 28-án, a visszafoglalás («a szegedi veszedelem»

márczius 3-án, más adat szerint 10-ikén történt. V. ö. Szilády id. m. 421—2. l. R. Horváth Jenő: Magyar hadi krónika II. k. Bp. 1897. 56. l. márcz. 5-ére teszi. Czímer K., A szegedi veszedelem. Bp. 1891. Thaly: Vitézi én. I. 55. l.

kalandja, a ki a viadal előtt harmad nappal négyszáz hajdúval Martonosnál szétverte a Szeged felé készülő Kaszon basa hadát. Ezután abban a hitben, hogy Szeged még mindig a hajdúké, Szeged alá vonultak. De vesztükre, mert a kirohanó török elől Nagy Bálint csak huszad magával menekült meg.

A hajdúk erkölcsének korholása szolgál befejezéskül.

Mily gyorsan dolgozott Tinódi, annak meglepő bizonyosságát adta *«Az vég Temesvárbán Losonczi Istvánnak haláláról»* című historias énekében. 1552 július 26-án vonult ki a várból és esett el a vár hős védője s már aug. 15-én *«Nagy Bódogasszon napján»* készen volt a Tinódi *«krónika»*-ja.¹²

A hős Losonczi István parancsot kap Ferdinándtól, hogy szálljon be Temesvárbá, melynek elfoglalását Szulimán elhatározta.

Losonczi készséggel teljesíti a parancsot. Csejte várában elbúcsúzik feleségétől és *«szép gyermekitől»*, *«többé nem látja, gondolja magában»* és negyed magával belopózik a várba, melyet Amhat [Ahmed] és Beglerbék [Szokoli Mehemed] nagy sereggel már bekerítették. Hősiesen ver vissza minden ostromot mindaddig, míg harmincz-ketted nap a *«vizvár»* is elesett. Losonczi ekkor szabad elvonulás feltétele alatt feladta a várat, de mikor látta, hogy a török

54. SZOKOLI MEHEMED SISAKJA.

(Ő Felsége fegyvergyűjteményében.)

¹² Ez már Sziládynek feltűnt s az elesettek névsorát nem is tartja hibátlannak. Id. m. 430. l. V. ö. Czimer K. ért. (Temesvár megvétele.) Hadtört. Közl. VI. 1893. 361.

az adott hitet nem tartja meg s Tomori András nevű apródját is elragadják mellőle:

«Az török hiti látjuk itt elveszte,
De vitéz módra legyen fejünk veszte»

felkiáltással a törökre veti magát, megsebesül s egy «szancsák» elfogja. Amhát basa elé viszik, a ki nagy haragjában feddni kezdte: «Mire császárnak nem akart engednie?» Erre Losonczi azt válaszolta:

. «Eb az ti hitetők,
Császárral, basák, békők hitetlenök,
Ha tudtam volna, oly ebek legyetők,
Sokkal több lőtt volna itt elvesztetők.»¹³

Amhát ezután fejét vétette, bőrét levonatta s ezt török császárnak elküldte. Losoncziné Pekry Anna és öt árvájának gyásza s a Temesvár elveszésén való bánkódás zárja be az éneket.¹⁴

III.

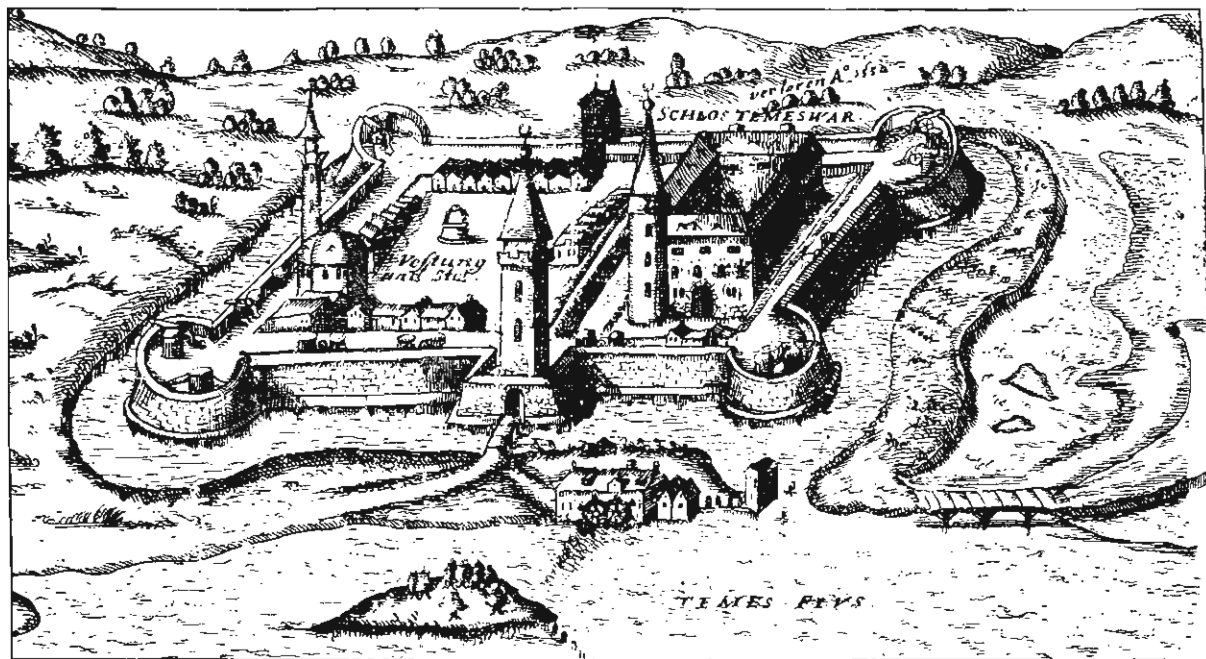
Tinódi csak akkor fordult tárgyért a krónikákhoz, ha a közelmúltban megörökítésre érdemes történeti eseményt nem talált. Inkább írja, mint olvassa a krónikákat. De hogy azért ezeket is olvasgatta, elárulja ilyen kifejezéseivel: «Derék Krónikában én nem olvastam Ily jelős úrfit, hírrel sem hallottam.» Mivel otthon is a vitézek, még inkább utazgatásai alatt a szemtanúk vagy magok a szereplők folyton ellátták ilyen énektárggyal, ezért van csak egy pár olyan historiás éneke, melyeket fordított.

Ilyen az 1552-ben írt *Zsigmond király és császárnak krónikája*, mely a Lajos király halálától Zsigmond haláláig történt

¹³ V. ö. Istvánffin, Forgáchon kívül Verancsics II. köt. 94—95. 1. Syndromus rerum Turcico-Pann. Francof. 1627. Pars I. 103—112. 1. (XII.) Io. Sambuci De expugnatione Temesvári an. 1552.

¹⁴ Későbbi költői feldolgozásai: Sche-

saeustól (Ruinae Pannonicae) a III. könyvben, Arany «Losonczi István» című «népies krónika»-ja, melyhez Tinódi hist. énekét is (Budai Ferencz Polgári lexikona közvetítésével) felhasználta forrásul.

TEMESVÁR.

eseményeket beszéli el. Nevezetes részlete Kontnak és harmincz összeesküvő társának lefejeztetése (469—532. v. s.), «kiket sokszor hegedősök csácsogtak.»¹

Kont és társai nem akartak «udvarlani királynak, inkább bujdosni mentek a Száva mellékére. Zsigmond Vajdafi Györgyöt küldte elfogatásukra. Vajdafi a «király képében» kegyelmet ígért nekik s ezzel lefegyverezve megkötöztette s Budára vitette őket. A vitézek a király elé vitetve «menteket így röndelék»:

Az királynak ingyen sem köszönnének,
Térdfökhajtván senkit sem tisztelnének.

Zsigmond elrettentő például fejüket véteté, legelőbb a Kontét, hogy lássa kimúlását. Az urát sirató apródot, a kis Csókát maga elé hívatta s azt ígérte neki, hogy úrrá teszi:

Csóka bátron az királynak ezt mondá:
Mint olyan cseh disznót ő nem uralná!

A király őt is lefejeztette.²

A mű végén (1169—1200. v. s.) van Tar Lőrincz pokolbeli látása.

Ez a kis elbeszélés alighanem többet ér, mint az egész krónika. Nem a kidolgozás miatt, mert abban Tinódi, ha ugyan változtatott az eredetin valamit, itt is nagyon gyengének mutatkozik, hanem mivel a feledéstől megóvott egy érdekes mondat. Az elbeszélésnek kezdete is érdekes: «Énekben hallottam, vagy volt vagy nem volt». E szerint tehát egy hegedős-ének volt forrása s a «vagy volt, vagy nem volt» kezdet azt is mutatja, hogy e hegedős-ének bevezetésével legalább a népmesére (hol volt, hol nem volt) emlékeztetett.

A hegedős-ének arról szólott, hogy Tar Lőrincz pokolba bement és ott egy tüzes nyoszolyát látott, melynek «négy szeginél

¹ Tinódi itt Turóczi e helyét fordította: «quem nostrum aevum nedum loquitur, verum et resonanti lyra canit.» Szilády: Régi m. költ. t. III. k. 466. l.

² Csekély eltéréssel ez is megfelel Turóczinak. Part. IV. cap. 7. Későbbi költői feldolgozásai Vörösmartytól, Garaytól, Czuczortól, Petőfitől.

négy tűzes ember állott. Tar Lőrincznek azt a «szózatot adák», hogy a nyoszolyát Zsigmond királynak tartják. A négy ember: egy érsek, ki hamis dézmáért, egy kancellárius, ki levélváltásáért, s két nemes úr vagy parasztúr, kik dulásért és hamis vámszer-

55. ZSIGMOND CSÁSZÁR.

zésért kárhoztak. Látott azonkívül még sok csudadolgot: egy tűzes kádferedőt, melyben Zsigmond császár feredett s körötte forgódott Mária király leányával¹ és sok párta nélkül való leányok,

¹ Képek is maradtak fent a közép-korból, a melyeken a fürdőlovag körül

előkelően öltözött nő teljesít szolgálatot. Lovagragényekben is előfordúl.

szép menyecskék és szép ruhások, kiknek Zsigmond «megmérte köldekeket, hosszúságokat és szép tügyeket». Tar Lőrincz ezt a császárnak megmondta s az azt felelte: «Lészen arról nagy gondja, mint ő ágyát pokolból kiiktassa és hogy menyországra igazgathassa.» E végett koronának egy kis ágát elrontá, tizenhárom (szepesi) várost ő elszakasztá, Nyolczvanezer forintért zálogosítá: Budán a Szent Zsigmond kápolnát ezen a pénzen rakatta. Belé gazdagságot s papokat szerzett, nagy sok jószágot adott neki s Szent Zsigmondról nevezte el, hogy avval ágyát pokolból kivethesse.

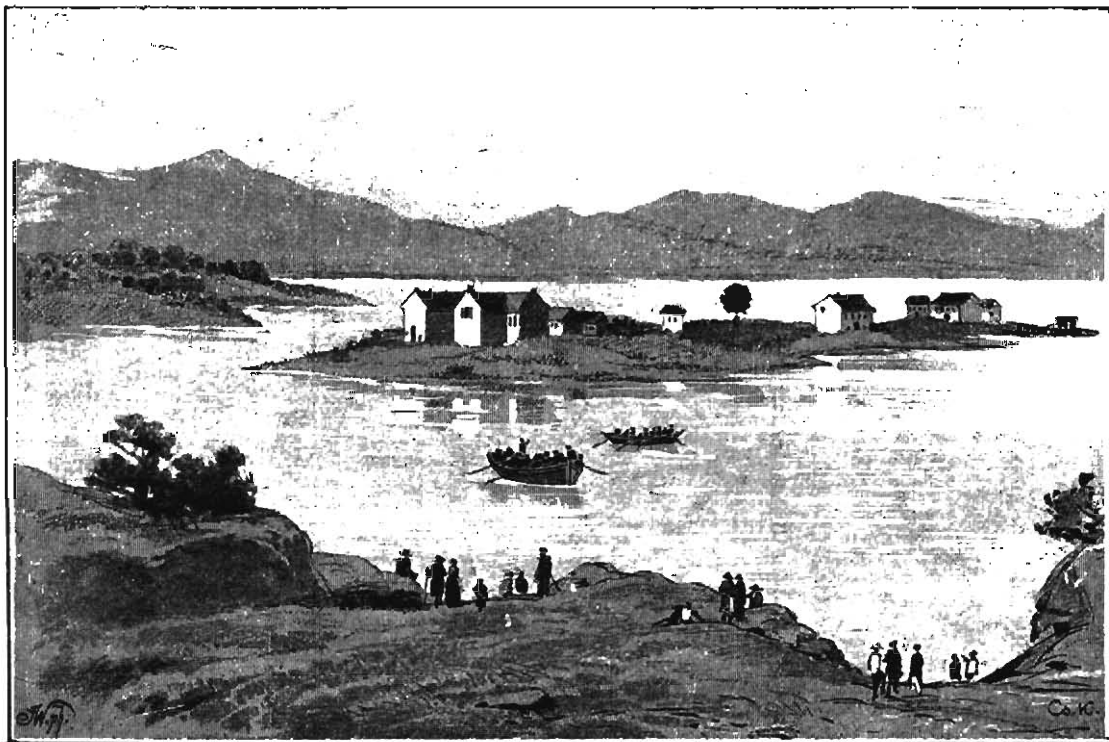
Tar Lőrincz nevű főúr csakugyan élt Zsigmond korában, a ki vele ment a konstánczi zsinatra is,⁴ egy világot látott és sokat utazott nemes, a ki bolyongásait egy emléktáblán is megörökítette, a mely emléktábla latin verses szövege fentmaradt a gyöngyösi ferenczrendi kolostor egy xvi. századi kéziratában. E szerint Tar vagy Thari Lőrincz a Rathold nemességből származó főnemes katona volt, a ki bejárta a földkerekségét, hogy tengeren és szárazon eljuthasson a szentek küszöbeihez. Volt Ázsiában, Afrikában, Európában és Indiában, volt a Nőé bárkájánál, a Sinai hegyen és Jeruzsálemben . . . *Az oceanon hajózva megismerte Patrick rejtelseit.*⁵

Ez a Tar Lőrincz valószínűen egy személy azzal a Pászthói Rátholdi Lőrincz királyi főtekefogóval, a kinek számára Zsigmond 1408 jan. 10-én útlevelet állít ki, hogy meglátogassa Szent Jakab sirját Compostellában (Spanyolország) és Szent Patrick purgatoriumát Írországban. E zárandokút leírása kéziratban szintén megvan s ebből látjuk, hogy Pászthói Lőrincz 1411-ben egy napot (nov. 10. vagy 11-ikét) csakugyan Írlandban s Szent Patrick barlangjában töltött.⁶ Zárandokhely volt ez, melyhez az a hír és

⁴ Budai F. Polg. lexikona III. kötet. (1805.) «Tar Lőrincz» alatt.

⁵ Széchy K. czikke: Tar Lőrincz zárandoklása. Irod. Közl. 1896. 400—8. 1. és Kisebb tanulmányok 1897. 202. l.

⁶ Kropf Lajos: Pászthói Rátholdi Lőrincz zárandoklása 1411. a Századok 1896. évfolyamában.

56. HOLY ISLAND, MELYEN SZENT PATRICK PURGATORIUMA ÁLLOTT.

hit csalta a jámbor hívőket, hogy e barlangba leszállva, bűneiktől megtisztulnak. Ezért nevezték purgatoriumnak is. Állítólag Isten maga mutatta meg Patricknak vagy Patriciusnak, az irek apostolának (377—459), azzal a biztosítással, hogy a ki abban tölt őszinte bűnbánat után egy napot és éjet, bűnbocsánatot nyer; a ki keresztülmegy rajta, meglátja a gonoszok szenvedését és a jók boldogságát.⁷ A sok zarándok látomása közül különösen híres Oenus (Owayne)

lovagé 1153-ból. Magyarországból is többen felkeresték. Ilyen volt Kriszaphan comes fia György vitéz, a ki 1353-ban mint huszonnégy éves ifjú mintegy 250 gyilkosság bűnétől keresett ott feloldozást. Érdekes, hogy VI. Incze pápának, III. Eduárd angol királynak és anyjának Izabellának, továbbá II. János francia királynak és másoknak üzenetet is vitt onnan.⁸

1358-ban egy Malatesta Ungarus de Arminio nevű vitéz⁹ járt ott. Azután Pászthói Lőrincz következik, a ki kellő előkészület (bűnbocsánat és vezeklés) után csakugyan leszállott oda, viziókat látott, Mihály arkangyallal is beszélt, ez elvezette őt a purgatoriumba, a hol látta, mint sanyargatták még életben lévő embereknek lelkeit is az ördögök, ott voltak szülei, rokonai, ba-

57. ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY TURÓCZI KRÓNIKÁJÁNAK AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

⁷ Magyarul l. Szent Patricius purgatoriumjáról való historia. Bécs XVII. sz. (Unikum a M. Nemz. Múzeum könyvtárában.)

⁸ Toldy F. Egy XIV. századbéli ma-

gyar vezeklő Irlandban sz. Petrik (így) purgatoriumában. Századok V. 1871. 229—247. l.

⁹ Pór Antal : Nagy Lajos. (Tört. Életr.) 255. l.

rátai és jöltevői, és titkos megbízásai is voltak az angyaltól, melyet csak annak volt szabad elmondani, a kinek szólt. Ezek között lehetne a Zsigmondnak szóló üzenetet keresni. Erről a leszállásról szinte hivatalosnak minősíthető feljegyzés (memoriale) maradt reánk, melyet Yonge Jakab dublini notarius készített.¹⁰ De érdekesebb ennél a Tinódi feljegyzése, mely arról tanuskodik,

58. SIKLÓS VÁRA.

hogy e zarándoklás híre a nép közé is kiszivárgott s az énekmondó kapva kapott rajta, mint olyan tárgyon, melyen a nép felebbvalói rovására mulathatott.

A Zsigmond-krónika végén említi Tinódi, hogy a műve nem eredeti, hanem fordítás. Mint már Toldy kimutatta, eredetije Thuróczi János krónikája volt (Part. III. cap. 1. — Part. IV. 1—8.

¹⁰ Ismerteti ezt Kropf L. kézirat alapján sentidézett cikkében. Mi Kropf közléséből merítettünk.

12–24)¹¹ s azonkívül egy helyen (1017–1156. v. s.) Bonfini követte és pedig mint Szilády gondos összevetés alapján megállapította, *híven* követte az eseményeit előadásában forrásait.¹²

Másik ilyen krónika-átdolgozásának *Zsigmond császárnak fogságáról és szabadulásáról* . . . címet adott. Tinódi Zsigmond-krónikájában nem fordított le forrásából három fejezetet. (Part. IV. cap. 9–11.), mely Zsigmond királynak fogságba vetéséről, kiszabadulásáról és Magyarországra visszatéréséről szól. Ennek oka valószínűen az, hogy ezt a magában is összefüggő részt már előbb kidolgozta.¹³

Három részből áll s azt beszéli el benne, hogy a nikápolyi csata után a «nagy urak» Zsigmondra rátámadának s Soklyás [Siklós] várában a Garaiak őrizetére bízták. Fogságából özvegy Garai Miklósné szabadította ki.¹⁴

IV.

Tinódinak legterjedelmesebb műve az «*Eger vár viadaljáról való ének*», melyet 1553-ban június és augusztus közt Kassán «egy főstös szobában» szerzett «nagy betegős voltában». Ez a betegség, mely, úgy látszik, mind gyakrabban szegődik hozzá társul, nem szegte kedvét, mert mindjárt utána teszi:

Egőr jó szerencsén, víg voltában,
Vígan iszik szikszai jó borában.

¹¹ Toldy: A magyar költészet tört. 2. 142. l. Régi m. költők t. III. k. 468. l.

¹² Szilády, Régi m. költők t. III. k. id. h. Tinódi ez énekét nem vette be «Cronicá»-jába, s első ismert kiadása Heltai 1574-ben nyomtatott «Cancionale»-jában jelent meg. A Petrovay Miklós verses-könyve, melyet a XVII. század második felében másolt, hitelesebb szövegét tartotta fent, mint Heltai. A másolat végén itt: «A. D. 1572.» van, tehát Petrovay a Heltaiénál korábbi szöveget másolt. Ez

a verseskönyv a kolozsvári ref. collegium könyvtárában van. L. Szilády id. h. 464. l.

¹³ Más versformában lévén írva, nem tehetjük fel, hogy annak egy kiszakított része.

¹⁴ Ez a historias ének sincs meg az 1554-ben kiadott «Cronicá»-ban. Egy XVI. századi kiadását könyvtárlából Knauz Nándor áztatta ki s közölte a «Magyar Állam» 1871. 263. számában s különnyomatot is készített róla «Tinódi Sebestyénnek eddig ismeretlen versezte Zsigmond királyról» cím alatt.

Ennec lön irafa az lo Kolosuarba
 Tinodi Sebestien kőn nyomtarasaba
 Szerze nagy ouuaba egy hideg sobaba
 Giakran tu kő mebe mert nincz piynz rasolyaba.
 Finis.

EGER VAR VIADA

LYAROL VALO ENEC.

Historia.

Tinodi Sebestien deac Kassaba
 Ferdinandus Kiralnac huu voltaba
 Egri varnac chuda Serenciaiaba
 Vitezeketh irsa Cronikajaba

Tl Magyaroc mar Istend imadgyaroc
 Es ő neki nagy halakat adgyaroc
 Jelősben Tisán inner kic lakólaroc
 Egri vitezek nec foc ior mongyaroc.
 Im egy Cronika mondóc meghallyaroc
 Talam m iiat soha nem hallóstaroc
 Magyaroc veghezban sem solgaltaroc
 Eger varat mint mást o. talmázaroc.

Nem em.

Az ének négy részből áll s annyira részletes, hogy a vár leírásán kívül a védősereg vártáinak elosztását, sőt a hadnagyok névsorát is megtaláljuk benne.

Azzal kezdődik a mű, hogy hat olyan csoda történt, melyeknek a krónikában hasztalan keresnék a mását, ú. m. János király fiának országából bujdosása, Lippa visszanyerése, Fráter György halála, A szegedi veszedelem, Losonczy halála és a hatodik: Eger megtartása.

Legelőször Dobót, a főporkolábot vagy várkapitányt és Mecskeket, a másik porkolábot mutatja be a szerző, mint esküsznek föl a királynak és Oláh Miklós püspöknek a vár védelmére. Azután a vár leírása, mondhatnók rövid története következik, mielőtt tárgyára, az ostromra térne át.

Az ostromot már jóval megelőzi a törökök Eger ellen készülődésének híre. Dobó érezte, hogy a vár, a védősereg csekély száma miatt sokáig nem bírja ki az ostromot és segítségért folyamodott a királyhoz, a püspökhöz, a szikszói gyűlésre pedig magát Mecskeit küldte, de csúfos választ kapott:

Vár tartásra ha elegek nem voltak,
Mire egri tiszten ti maradtatok?
Azért ha az konczával jól laktatok,
Az levét es reá ti megigýátok!

Dobó ezt hallva, «nyelvét harapá»: «Elég válasz» ő magában azt mondá s el van szánva társaival együtt a várat mindhalálíig védelmezni. A megadásra felszólító levél hozóját tömlöczbe vetik s a levél felét vele megetetik, másik felét tűzbe vetik; az áruló Hegedős Istvánt a vár piaczn felakasztják. Mert

im mely nagy kár, veszödelöm lesz vala,
Egy hegedös miá Egör vész vala.

Háromszor intézett a török derék ostromot a vár ellen, mind a hármat hőiesen visszaverték. A védelem munkájából a férfiak mellett a nők is kivették részüket: köveket hordottak a bástyára, a hősöknek «szép asszon-feleségök», valamint

egy szép leán, hitvőse Zoltainak, . . .
 Éjjel-nappal Istenhöz fohászkodnak . . .
 Úristentől kik meghallgattatának.

a török megszegyenülve felhagyott az ostrommal s elvonult a vár alól.¹

60. OLÁH MIKLÓS ARCZKÉPE.

Az Eger vár viadalja négy énekével hosszú volt egyszeri olvasásra, még kevésbbé volt alkalmas arra, hogy az énekmondó az egészet egyfolytában végig énekelje, azért határozta el Tinódi magát arra, hogy kivonatot készít belőle. Ezért írta meg az *Egri historiának summáját* (1553):

itt rövid szóval csak summájában,
 Hogy ne légyetök restök hallásában.

¹ Eger ostromát megénekelte még Csabai [Chiabai] Mátyás: «Encomium arcis Agriae... Vitebergae 1556» című mű-

vében. Szilády szerint valószínűen ismerte Tinódi művét. Tinódival összevetette és kiadta Bodola Gyula: Dobó István a ma-

Ez a rövidítés abból áll, hogy elhagyja a mű bevezetését: a csudákat és a leírásokat, az egyes vitézek felsorolását, az ostrom leírását, vagyis az olyan részeket, a melyek csakugyan unalmassá tették a krónikát. Nagyobb betoldás vagy lényeges javítás nincs e később készült «summá»-ban.²

Az «Eger vár viadalja» a vár erődítéseinek oly részletes és pontos leírását adja, hogy kétségtelenül vagy több ízben megfordult már Tinódi előbb is abban, vagy huzamosabb ideig tartózkodott ott, a végett, hogy azt alaposan megismerhesse. Sőt az ostrom részletei, a védők számának, nevének, szerepének s vitézi tetteinek pontos ismerete azt a feltevést is megokolttá teszi, hogy az ostrom után látogatott el Tinódi Egerbe. Erre mutat az 586—9. verssorokban kifejezett vallomása is:

Vala Kulcsár Imre, ki jó borral tarta,
Sáfár István eleven csukával tarta,
Benedök kovács lovamat megpatkolta,
Szakács Balázs igaz aggeből tarta.

Leírása és elbeszélése hitelességét történetíróink azonnal felismerték, s mindig Tinódi marad az egeri ostrom főkrónikása.³

Az egeri historia írása után csakhamar, valószínűen Nádasdy vagy más hatalmas pártfogója biztatására egy címertervezetet készíttetett Tinódi s azt az itt következő folyamodvánnyal együtt felküldte Bécsbe:

«Könyörgök Felségednek igen alázatosan, méltóztassék Felséged egyéb jótéteményei között ezt a címert nemességgel

gyar költészetben. Kolozsvár, 1908. cz. értekezésében 20—23., 69—87. l. Összehasonlítás után nem találta nyomát annak, hogy Csabai használta volna Tinódi énekét. Tinódi műve alapján írja le Eger ostromát Schesaeus, Ruinae Pannon. libr. IV. (Az egész IV. könyv.) Későbbi feldolgozás Vörösmarty «Eger» cz. eposa stb.

² Gondosan összevetette a két szöveget egymással Bodola Gyula: Dobó István a magyar költészetben 13—15. l.,

felsorolja a benne talált néhány lényegtelen változtatást és betoldást s ezzel megczáfolja Toldy azon állítását, hogy kiegészíti a nagy krónikát oly adatokkal; melyek hihetőleg később jutottak tudomására.

³ Lásd Zsámboki, Forgách F. és Istvánffy tört. műveit s az újabbak közül: Gyárfás István: «Dobó István Egerben» cz. akad. ért. (Bp., 1879.) és Nagy Béni: Eger ostroma 1552-ben. Békefi-émlékkönyv. Budapest 1912.

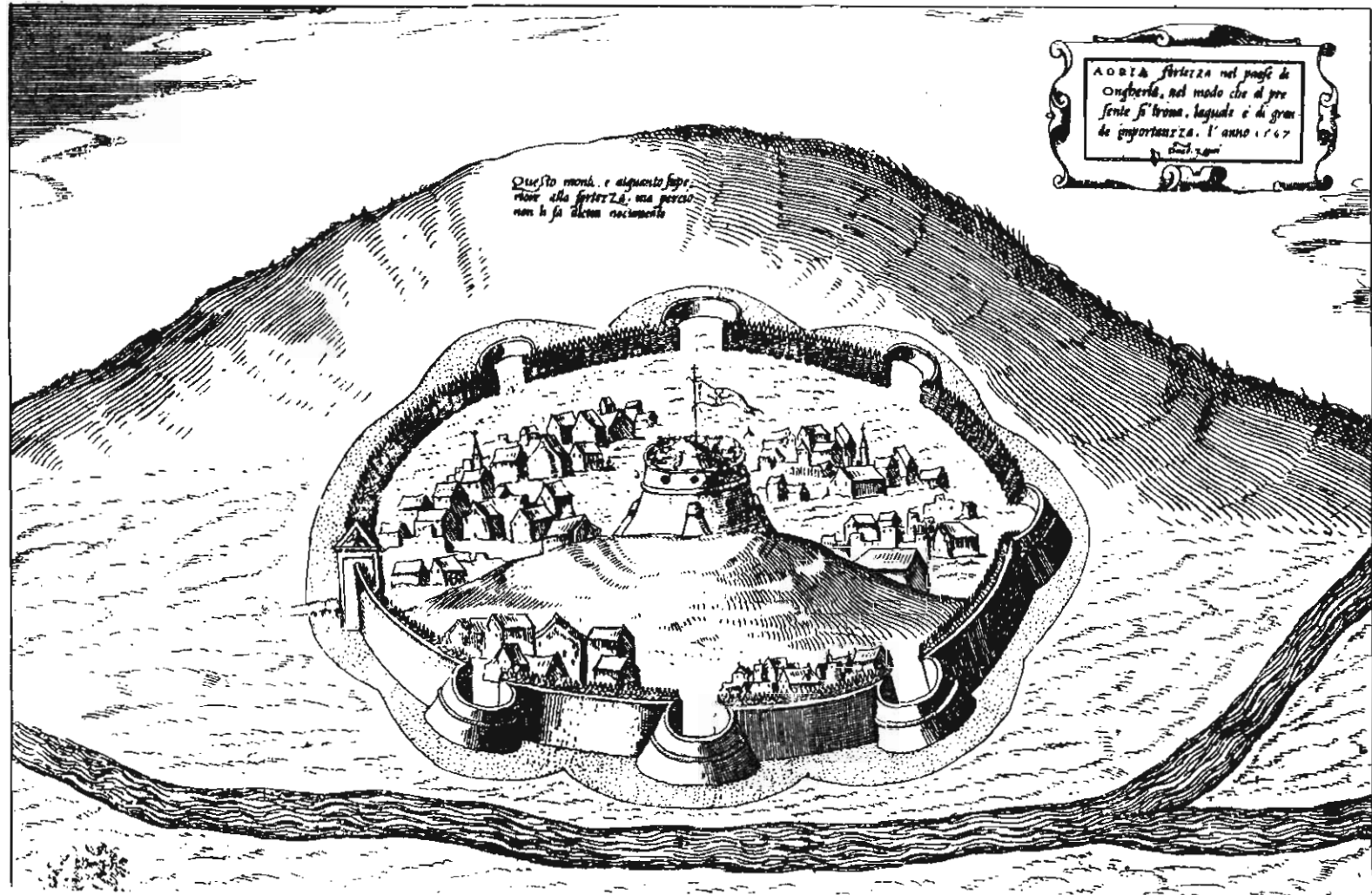
egyetemben nekem s összes örököseimnek kegyelmesen adományozni. Ezt Felségednek minden hívséggel mindig életemnek végeig tehetségemhez képest megszolgálni igyekezem. Kegyes választ várok Felségedtől. Felségednek alázatos alattvalója Thynodi Sebestyén deák.»

A folyamodványra kedvező válasz érkezett: Ferdinánd Tinódinak és gyermekeinek nemességet adományozott s ezzel a kért nemesi czimer használatát is megengedte.

61. TINÓDI • EGER VÁR • ÁNAK DALLAMA BARTALUS I. ÁTÍRÁSÁBAN.

Ferdinánd stb. — így szól a nemeslevél — Neked hívünknek, nemes Thynodi Sebestyén deáknak üdvöt és bőséges kegyelmünket. Őseinket, a legdicsebb fejedelmeket, különösen azon dolgokban utánozzuk örömet, a melyek nyilvánvalóan használnak és a melyek alattvalóink lelkét az erények után törekvésre szokták gerjeszteni. Mivel pedig semmi sincs, a mit a jól nevelt emberek ezen emberi társaságban inkább kívánnak, mint a dicsőséget és a tisztességet s azért méltán önnönmagáért törekszik mindenki, hogy fejedelme iránt minél hívségesebbnek és készségesebbnek mutathassa magát, a honnan végre fáradozásainak méltó jutalmát nyerhesse. És miként a jóságos Isten különféleképen szokta adományait szétosztani a halandók közt, úgy hogy

némelyek a tanácsban, mások a fegyverforgatásban, sokan mives munkák elmés szerkesztésében, némelyek az elme derékségében, vagy a beszédben, vagy jelesen elvégzett s örök emlékezetül fenmaradó dolgokban tűnnek ki: hogy így az adományok különfélekép szétosztása által az emberi társaság jobban és szebben megtartassék: Neked pedig, Sebestyén, megengedte a természet teremtetője Isten, hogy az éneklés mesterségében s historiáknak magyar nyelven ritmusokba való ékes foglalásával мүлд felül a többi korod- és állapotodbeli embereket, és hogy úgy értjük, hogy te ugyan tisztességes és semmiképen nem szégyelhető szülőktől származtál, de olyanoktól, kik a polgári állapotból nem emelkedtek ki, sem a nemesség fényére nem jutottak el, nem akartuk, hogy Te és követőd a tisztességre ösztökélő eszköznek hijával legyetek, kivált mivel megérdemelted, tehát tégedet és te éretted Farkas, Sándor, Károly, Margit és Judit fiaidat és leányaidat a nem nemes állapotból kiveszünk és Magyarország valódi nemeseinek rendjébe és számába királyi tekintélyünknel fogva befogadunk, beveszünk és besorozunk. És hogy ezen irántad való kegyességtünk világosabb és mindenek előtt ismeretesebb lehessen: ezt a nemesi címert adjuk neked és éretted előlnevezett ivadékoknak, összes örökösseiteknek és utódaitoknak: a jobboldali részen vörös, baloldali részen pedig kék szín által megkülönböztetett paizsban, a vörös színben egy kék, meztelen kardot markolaton felül fogó emberi kezet,⁴ a paizs kék részében sárgaszínű lantot vagy kobozt; a paizsra szélyelfolyó és tarka sisaktakaró (orrjegy) helyheztesztett, a honnan meztelen kardot markolaton felül megragadó kéz emelkedik ki, úgy, a mint ezek ennek a levélnek elején a festő kezével és mesterségével saját és megfelelő színekkel ábrázoltattak...⁵

⁴ A czímerben kar (brachium) van, de mi a *manus*-t azért fordítottuk szószerint kéznek, hogy evvel is kiemeljük, hogy az első életrajzi adata is keze megsebesítését (cum sinistra manus gravi vul-

nere... cruciaretur) említi föl. V. ö. Szádeczky megjegyzését id. h.

⁵ Csak helyet hagytak számára, de, bizonyára költséggímélésből, az odarajzolás és kifestés elmaradt.

A nemeslevél Bécsben, 1553 aug. 25-én kelt s különös jelentőséget az ad neki, hogy Tinódiban Ferdinánd az énekmondók

*Supplicio S. Maximis Regia Maximis ac Domine
Domine mbr. Clementissime.*

*Supplicio S. Maximis... humillime Clementem Maximis vna s. hanc
utrumque insignia vna cum nobilitate mbr. et vniuersis hanc redibus
mbr. mbr. cetera sua beneficia Clementem conferre. Quod
vniuersi felicitate Maximis vna. semper ad finem. vna vna
ma. pro parte mea vniuersi restitui. Gratissimum
vniuersum expedit a sacratissima Maximis vna*

v s m: Clementis subitum

*Sabastianus Lraus
De Thynois*

rendét kívánta megtisztelni, éneklésért és magyar historiásének-szerzésért emelvén őt nemesi rangra.

A két czímeralak is figyelemreméltó, különösen azért is, mert Tinódi maga választotta azokat magának s a kard által talán ifjúkori vitézkedését, de a koboz által mindenesetre jó és rossz sorsa hű osztályosát, éneke elválhatatlan kísérőjét akarta meg-tisztelni . . .⁶

Minthogy ekkor még — tudomásunk szerint — énekei közül egy sem jelent meg nyomtatásban, valószínű, hogy az *Erdéli historia* első részét, melyet a versfőkben Ferdinándnak ajánlott,⁷ kézírásban felküldte Bécsbe.

Egy másik művéről, «Eger vár viadaljáról való ének»-éről ez szinte kétségtelenül bizonyos. T. i. ezt Zsámboki rövidítve latinra fordította s a Dobóhoz intézett ajánlólevélben ezt mondja: «Midőn Tinodi Sebestyén ezt a magyar ritmusokban leírt históriát Ferdinánd királynak és másoknak kezéhez juttatta és a király látta annak ajánlását, latin nyelven is olvasni akarta. Ez a megbízás nekem adatott.» Az ajánlás Bécsben 1553 szept. 15-én kelt s ha ezt összevetjük a nemeslevél aláírásával (1553 aug. 25.), valószínűséggel következtethetjük, hogy a Tinódi művének fentemlített Bécsbe küldése a nemességért való folyamodással egy időben történhetett.

Zsámboki szerint «mások» is megkapták azt, nemcsak Ferdinánd: alig csalódunk, ha ezek között elsősorban Oláh Miklóstra gondolunk, a kire nehezedett korábban, mint egri püspökre, Eger vár fentartásának gondja, a kit a viadal megéneklése már e miatt is érdekeltetett. Ezt Tinódi is jól tudta, azért éneke vége felé a király éltetése után («Isten lássa javával királyunkat, Ferdinánd királynak kegyelmes voltát»), mindjárt ezt is odateszi:

⁶ A nemeslevél a Gidófalvi Csizsér-család leveles ládájából Marosvásárhelyen 1901 júl. 20-án került elő s először Szádeczky L. ismertette az Erdélyi Múzeum 1901. évf. 391. kk. lapjain s azután a nemeslevél és czímerkerő folyamodvány hasonmását közölte Schönherr Gyula a Turul

1902. évf. 91–93. lapjain. Mindkettő most az Ernst-múzeum tulajdona.

⁷ A versfők értelme: Sebastianvs literatus de Tinod lvtinista Casovie compillavit serenissimo domino domino Ferdinando autrao (sic) nato regi Hungarie donavit. Ismertetését l. alább.

[illegible]

haurum, arte & manu pictoris, proprijs & accommodatis charibus sunt expressa. Ammentes & conceden tibi Sebastiano, ac tibi filijs, et filiabus tuis prefatis, hinc edibilib; & posteritatis tuis uniuersis, ex nra scientia certa, & animo deliberato, ut tu filijs tui, atq; heredes & posteri uniuersi, prout acta arma, seu Nobilitatis insignia, more admodum Nobilium Regni nri Hungarie, armis Venturum, a modo in prelo, ubiq; in pralijs hastiludijs, & in pugnamentis, duellis, Monemachijs, ac alijs omnibus & singulis Nobilitarijs, & militarijs, Necnon sigillis, vexillis, & alijs emulis, nubes & armis. Signati in quadamlibet termin & expeditionum generibus, submere & fructu Nobilitatis titulo, prout tuos filios & filias, ac uniuersos & singulos, cuiuscunq; conditi, & sortitus status & preeminentia homines existant, insignita, & nominari, teneri & reputari uolumus, ~~fructu & actare, omnibus~~, & singulis honoribus, gratijs, priuilegijs, iudicijs, & honoribus, s. quibus ceteri non Nobiles milites & milites homines pfati Regni nostri Hungarie, aut alij armis utentes, quomolibet consueuerint, uel sunt, & gauii, uti frui, & gaudere possint, & gaudeant, s. hinc aggregauimus, amumeramus, asserimus, damus, munimus & concedimus, In cuius rei memoriam, firmitatemq; perpetuam, has litteras, secus sigillo nro quo ut Rex Hungarie utimur pendente, communi, & tibi prefato Sebastiano, tuisq; hereditibus & posteris uniuersis duximus mandas & concedendas. Datum per manus Rami in Christo p. Rami Nicolai Babi, Archiepi Ecclesie Strigoniensis, Austrie, & Comitibus tibi prefato Sebastiano, tuisq; hereditibus & posteris uniuersis, primatis Hungarie, Legati nati, Synonice & Secretarij, & Cancellarij, Compatriis nostri sincere dilecti, In Ciuitate nra Viena, Austrie, Vigesima quinta die Augusti. Anno Dni, Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo tertio, Regnorum nror, Romani Vig. tertio, Alior, xvj. Vig. septio.

TINÓDI NEMESLEVELE.
(1553. augusztus 25.)

Isten éltesse király udvarában
 Oláh Miklós érsököt jó szándékban,
 Sok szegény magyarnak táplálásában,
 Ő felségénél minden *jó szavában*.

Tinódi nemeslevelét a királyon kívül Oláh Miklós esztergomi ersek írta alá mint kancellár s talán közben is járt, hogy azt megkaphassa: egy «jó szava» a királynál elég volt erre.

64. ZSÁMBOKI (SAMBUCUS) JÁNOS ARCZKÉPE.

Tinódinak Török Bálint fogságba esése után éveken keresztül az egy helyről más helyre vándorlás jutott osztályrészül. Bolyongásai közben nem egyszer gondolt boldogan vissza arra az időre, mikor nyugodalmas otthona volt Szigetváron a Török-család barátságos környezetében. Azóta sok év telt el, Török Bálint fogságban sinylődött, felesége Debreczenben vontá meg

magát s ott halt meg, haláláig abban reménykedve, hogy még meglátja férjét.

Két fia idővel emberré nevededett. Vitézségre, bátorságra nézve mindkettő méltó apjához. Az egyik, Ferencz, később mint kapitány olyan hírneves vitéz volt, hogy midőn Musztafa budai basát két vitéz társával bajvívásra hívta ki, az nem merte elfogadni.⁸

A kisebbik — János — még hamarabb tett szert vitézi hírnévre. Apa nélkül nővén fel, vad és szilaj katona volt, vadságának olyan jelét adva, hogy feleségét, Balassa Borbálát, szolgálójával való házasságtörés gyanujába fogva, 1550-ben lefejeztette.⁹

Tinódi, még mint gyermeket, egyik fia keresztapjának hívta meg, már ezért is többször emlegették nevét családjában s később mindenfelé kóborolván az országban, nem csuda, ha feltette magában, hogy egyszer Debreczent és abban a Török-kúriát is útjába ejti.

Erre kedvező alkalom kínálkozott, midőn a hír elhozta hozzá Török Jánosnak egy dévai hősi kalandját. Ő, a ki az apát megénekelte, a fiáról sem akart megfeledkezni s elment hozzá részletes adatokért.

Így jött létre az *Enyingi Terek János vitézsége* (1553) című historiás ének.

Elmondja ebben, hogy Török Bálintnak «szép házastársa . . . nem élhete sokat ez világban | Urán való szertelen bánatjában» s halála után fia, Török János, Izabella királyné udvarába állott, de elhagyta azt, midőn látta, hogy újra a török barátságát keresi, mivel apja haláláért holtig való gyűlöletet fogadott a török ellen.¹⁰

Midőn meghallotta, hogy Feru aga kétszáz emberével beszállott Dévába, éj idején felkészült vitézeivel, Aga nevű lovára

⁸ Takáts S.: A török-magyar bajvívások. Bp., 1913. 41.

⁹ Bornemisza P. id. mű 891. lev.

¹⁰ Így mondja Tinódi, de valószínűen

fogságot akart írni, mivel akkor apja még élt, mikor Török János már a török kérelhetetlen ellenségének mutatta magát.

kapott s meglepte és felkonczolta a gyanútlan törököt. Maga Feru aga sem menekülhetett meg.

Tinódi az Erdéli historiában is megemlékszik Török János vitézségéről, atyja iránti hálából:

Mert jó híre-neve öröm énnéköm,
Atyja halálán keserög én lelköm.

1553-ban írt egy bibliai historiát *Jónás profétáról*, mikor «Erdélbe való gondolkodásában», vagyis Erdélybe vivő útjában Debreczenben («Mező Debreczön pusztá várassában») Enyingi Török Jánosnál megszállott. A hosszabb énekből csak tíz és fél

Isabella regma
je

65. IZABELLA NÉVALÁÍRÁSA.

versszak maradt fent,¹¹ mely a tanulságot foglalja magában, hogy a vesződelőmben a keresztyénöket Isten megsegéli, csak úgy könyörögjenek hozzá, mint Jónás.¹²

Debreczenből Erdélybe ment Tinódi Bethlen Farkashoz, kinek udvarháza Bonyhán (Bohnya) a «Kis-Kököllő» mellett feküdt. Mi volt látogatásának célja, nem tudjuk. Magáról Bethlenről is keveset tudunk.

Nádasdy Anna, Mayládné 1548-ban Fogarásból arról tudósítja testvérét, hogy leányát Bethlen Farkas feleségül szeretné venni.

«. . . Bethlen Farkas is azt mondta, — így szól a levél, — hogy alig várnája az uram dolgát,¹³ hogy elválnék egy felé,

¹¹ A Lugossy-codex 30^a lapjain.

¹³ T. i. a még mindig konstantinápolyi

¹² L. Szilády: RMKT. VI. k. 100—1. l. és 322—3. l.

fogságban sínylődő Maylád István dolga.

mert hozhá egyebet nem veszen az mi leányunknál, ha nekin adjok, de ha ez nem leszen, soha senki nem leszen, jól lehet ő maga nem jelentette én nekem, de ravl (így l) tanácskoztak rá, hogy jó volna uramnak írnom róla, hogy nekin szereznék, azért én írtam az dologról uramnak, Kd is lássa és kérem Kdet, írjon Kd nekem róla, mi tetszik Kdnek róla, jól lehet, hogy gyermekke kora lehetne az én leányom, más az, hogy hallottam, hogy minden rút szépet szeret.»¹⁴

Ennél a nemesembernél nem talált Tinódi szíves vendéglátást. Nem a gazda, hanem tisztjei voltak barátságtalanok iránta. Meg is énekelte őket egy, *Az udvarbírákról és kulcsárokról* című dorgáló, sőt megátkozó¹⁵ költeményben. Bár tudja, hogy ezeken az átok sem fog, a ki őketátkozza, kopaszt borotvál. Megismerjük belőle a gonosz udvarbírákat, de magát a szegény vándorlantost is. És különösen e miatt becses ez a vers. Az udvarbírákat más írók se szeretik. Pl. Rimay a «fajtalan udvar» leírásában a borivó hadnagyság s korcsmás kapitánysággal együtt ezeket is pellengérre állítja; Tinódi már a «sokféle részegösök» között is megemlékezett a «vén szakálú hopmestörökről», kik mikor «köppentnek», azaz jót nyelnek a borból, «ott csácsognak és mint lehet, tombolnak, szöknek», de a bonyhai udvarbírák és kulcsárok, a kik az úr híre nélkül neki «bűdös bort» adtak, egészen kihozzák a béketűrésből s boszúságának szabad folyást engedve, semmit nem kíméli őket.

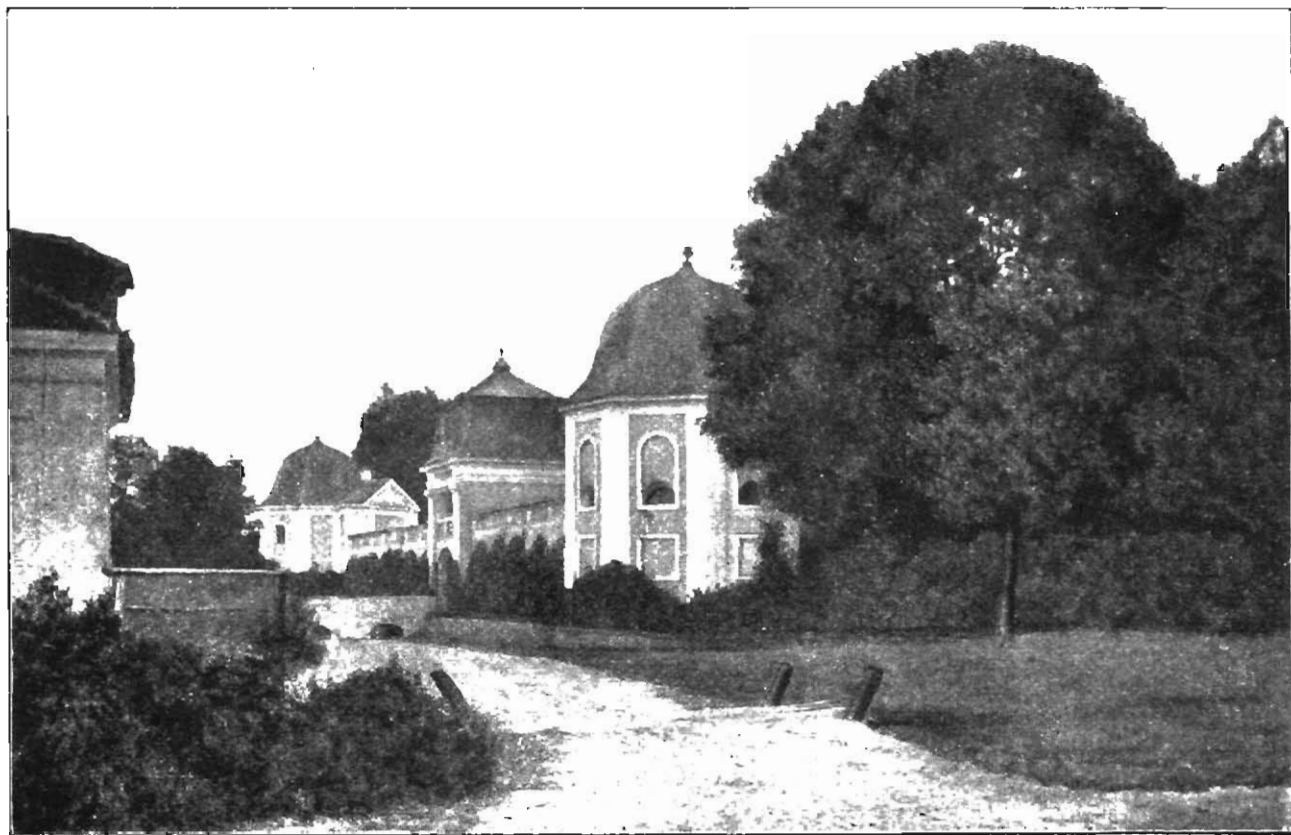
Bocsánatkéréssel kezdi a verset s azután nyíltan megmondja, hogy versszerzésében most átkában az udvarbírák és kulcsárok lesznek.¹⁶

Mikor valamely úrhoz megy, — folytatja tovább, — az rendesen meghagyja nekik, hogy lovának bővön adjanak abrakot, de bal fülök felől bocsátják, vagyis elhallgatják, de azért a

¹⁴ Nádasdy T. csal. level. 129. l. (A kiadók áttírása szerint.)

¹⁵ «Mert versszerzésében átkomban lesznek.» (16. v. s.)

¹⁶ Az udvarbírákról, kulcsárokról és hopmesterekről L. B. Radvánszky B. Magyar családelet I. köt. (1898) 430., 434—8., 441. l.

66. A BONYHÁI GRÓF BETHLEN-KASTÉLY.

«regyistromba» beírják, mert magoknak lopják. Az ilyen «csal-bírákat» néha ura a csaláson rajtakapja s «az mint ő akarja, nem úgy vendégli, mert szöme szőrében szoktak szaggatni».

Mennyivel helyesebben járnak el azok az udvarbírák, a kik épen ellenkezőleg az «úr híre nélkül» is jóval vannak hozzá és így öregbítik a gazda becsületét:

Oh mely dicséretös oly udvarbíró,
Ki mindenből urnak hívön takaró,
Az jámbor szolgálknak nem búcsúadó,
Sőt minden javával őket tápláló.

A másik bűne az udvarbíráknak és az akasztófára méltó kulcsároknak, hogy nem adnak a lantosnak jó bort. Így bánnak vele most is Bonyhán, bor helyett boros vízzel tartják.

Noha volna neköm csak mast jó borom,
Fejem bátorodnék, hangos lenne szóm,
Köz bortul megszorúl, rozsdás én torkom,

— — — — —
Az boros víz nádat terömt orromban,¹⁷
Egészségöt nem ad neköm dolgomban,
Kössebbödik gégém az Krónikában,
Kiért udvarbírák esnek átkomban.

A jó bortól szavát jobban tudja «rikkantatni», sőt «kevés betegségét» is feledi attól; azzal se gondol, ha gonoszt mondanak róla az udvarbírák, csak jó bort adjanak.

Az ilyenek rosszúl bánnak az udvartartás személyzetével is. A szegény ifjak fagyos étket kapnak s lőrét isznak rá, a szolgálóleányok sovány étket s reá boros vizet. Nem csuda aztán, ha az ifjak néha «levonszják körméről» az ilyen kulcsárt és megbüntetik.

A nagyidai kulcsár is olyan álnok, mint a bonyhai, nem ad neki jó bort s ha fiát borért küldi hozzá, szitokkal illeti.

Ennyi sok baja van egy szegény énekmondónak!

¹⁷ V. ö. Egri vár viadalja 1798—9. v. s. Mert ha terek csusz vala Egörvárba, Vízről nád terem vala ő orrába (t. i. Tinódinak).

V.

Tinódi Kolozsvárra azért utazott, hogy műveinek egy válogatott gyűjteményét itt kinyomassa. Magával hozta még el nem készült énekei kéziratát is, hogy itt befejezze. Így pl. az Erdéli historiát, melynek első részével még Kassán elkészült. A harmadik része is készen lehetett 1552. aug. 15-ike előtt, mert az

67. A BONYHAI KASTÉLY PARKJA.

ekkor befejezett «Vég Temesvárbán Losonczi»-ban¹ ez találjuk: «Erről bővebben Crónicámban írtam», Losoncziról csakugyan ír a Krónika harmadik részében. Kolozsvárra az év végén érkezhetett meg s itt Nagy- és Kiskarácson között egy «íratos ház»-ban, azaz kifestett szobában befejezte az «Erdéli historiá»-t.

Ez az *Erdéli historia* öt részben az 1540–1552. év eseményeit mondja el János király halálától és Buda elfoglalásától Izabellának és János Zsigmondnak Lengyelországba kibujdosá-

¹ 85. v. s.

saig, tehát némileg historiás énekei összefoglalásának is tekintethető. Pl. Török János dévai kalándját ide is beilleszti,² de viszont, a mikre önálló énekeiben a tárgytól elkalandozás veszedelme nélkül nem terjeszkedhetett ki, itt összefüggő, időrendi előadásban nyújtja.

Fráter György krónikájának is nevezhetnénk, mert mindjárt a mű kezdetén a színtérre lép a barát s attól kezdve miatta és

Moderato.

Sok csu-dák vol - ta - nak jó Ma - gyar - or - szág - ba,

ki nagy em - lé - kö - zet szé - les ez vi - lát - ba;

cresc.

tűz esz - ten - dő ul - ta i - lyen nagy boly - gás - ba

poco acceler.

a tempo

nem vol - tak ma - gyar - rok ha - son - ló sze - ren - csá - ba.

68. AZ «ERDÉLYI HISTORIA» KEZDETE LÁNYI ERNŐ ÁTÍRÁSÁBAN.

általá történik minden fontos esemény; Lipppa ostrománál két-színű viselkedése s Ulumán bég szabadon bocsátása bukását pecsételi meg s megöletésével tulajdonképpen záródik a krónika is.

Tinódi is az ő megöletését tartotta krónikája legkiválóbb eseményének, a mint erre már műve elején is utalt:

Beszéllek ... Fráter Györgynek ő sok csudájáról,
Csudaképpen történt nagy szörnyű haláláról.

A meglehetősen száraz krónikának valóban ez a legdrámaibb jelenete. Tinódi itt némi igyekezetet árul el, hogy művének

² Erd. hist. 595 – 682. v. s. (II. rész.)

69. GYÖRGY BARÁT.

szerkezete ne legyen túlságosan laza, az eseményeket Fráter személye körül csoportosítja vagy vele kapcsolatba hozza. Különben nem valami rokonszenves képet rajzol róla, elfogult volt vele szemben, mint kortársai nagyjából. Elismeri nagy esztét:

Nám mely csudálatos vala bölcsesége!
 Ő minden dolgában nagy esze, elméje,
 Ha akarta, császár, királ szemét békötte,
 Azt mint ő szerette, mindkettőt úgy viselte.

De máskülönben nagyravágó, erőszakos,³ kegyetlen, ravasz, «csélcsap» embernek tartotta, a ki akarátát mindenképen, ha másképen nem lehetett, ajándékkal vagy erőszakkal, de leginkább «édes ravasz-sággal» kivitte.

János király a klostorból hívta magához, a hol kulcsár volt a remetek közt, «ott es bűr jó borral» s mivel minden dolgában gyors, okos és «szolgálatja mindennek kedves» volt, megszerette s fokként léptette elő, udvarbíróságra, püspökségre, végre kincstartóvá, halála után pedig végrendeletében egyik gyámmá és kormányzóvá. Politikájának irányelve az volt, hogy az ország keresztyén kézben maradjon s midőn ezt a szándékát csak Ferdinánddal látta megvalósíthatónak, még ura gyermekét is kész volt ezért feláldozni, természetesen a maga érdekeiről sem feledkezve meg soha.⁴ Végzete az volt, hogy végül megbánta Ferdinánd királylyal szerződését s ezáltal a János király fiának a

³ Erd. hist. 1559., 1560., 1563—4. v. s.

⁴ Erre nézve a 116. sor után érdekes epizód van a Heltai «Cancionale»-jában megjelent kiadásban (a Cronica 1554-iki kiadásából hiányzik), t. i. Fráter alattomban a koronát vadászta s egy új várat csináltatott, hogy egész Erdélyt abból bírja. Ezért a király megdorgálta e szavakkal: «Czipót esmét hámozza György». Barát ezt hallván, magában azt gondolta: «No jobb meghaljon király előszer» s Váradról hozatott új cseresznyével Tordán megmérgezte. Ezt a ki-

hagyott részt Szilády id. m. 386/7. lapjain közölte, megjegyezve, hogy ez historailag nem bizonyítható s bizonyosan Tinódi is ezért mellőzte. Valószínűbbnek látszik, hogy a Heltai betoldása, a ki más író műveivel is megtette ezt. Ez epizód versei egészen elrontják az Erd. hist. I. részének verseiben foglalt ajánlást. V. ö. «Magyar Irodalomtörténet» cz. folyóirat 1913. évf. I. füz. 43—5. l. Magáról az eseményről v. ö. Horváth M. kisebb tört. munkái IV. k. 414. l. (Fráter György élete.)

királyságból «kiszínlését» és ismét a török császárhoz vetette reményességét. Azt hitte, hogy egyik sem tudja «csécsapását» s e miatt lett szörnyű halála. «Buában» Ferdinánd írta Castaldonak, s azt «postán Lippára iktatá», hogy «mint hamarabb lehet, az barát meghalna». Castaldo azután tíz fő taliánnal megölette.⁵

Tinódi Fráter György halálán nem érez mélyebb szánalmat: Isten büntetésének tekinti azt azért, hogy pap lévén, elunta az

70. FRÁTER GYÖRGY MEGÖLETÉSE A «NEU-ERÖFFNETE OTTOM. PFORTE»-BAN.

evangéliumot prédikálni és «sok ezer forintra kezdett ohitozni», valamint azért, hogy urát elárulta és megcsalta. De azt is elismeri, hogy Frátert erre a kétszínű viselkedésre a körülmények rákényszerítették:

Igen nagyot használt bizon ez országnak
Benne való népnek megmaradásának,
Majd megérthetők ha volt ez országnak
Az ő csécsapása hasznára magyaroknak.

⁵ Lippa ostromát s Fráter Gy. halál-
hírének hatását v. ö. Bleyer: A magyar

von. német tört. népének Bp., 1897.
72., kül. 78. l. Továbbá: Utiesenovic:

Izabella királynét egy akaratnélküli gyámoltalan asszonynak rajzolja, a ki férje halála után nem találja helyét az országban. Gyakorta sír, semmi hatalma, «bírodalma»: «Az Fráter György tartja fiával abrakon», attól fél, hogy éhel hal, azért akar közölök kimenni;⁶ Fráter Györggyel szemben gyenge báb, neki nem tud, nem mer ellenszegülni. Midőn a barát Gyulafehérváron megköveti, sírva emlékezteti őt János király jóvoltára, elkezdett sírni a királyfi is a baráttal és a főurakkal, «de sokáig nem tarta az ő barátságok». Mikor elindította a barát őket Kassa felé

«Siet az Meszesen asszon ohítással,
Szekevit vonatja ökrökön sírásval.»

Sírva telepedett le Kassán is.⁷

Tinódi elbeszéléséhez, mint azt Szilády bebizonyította, még történeti okmányokat is használt, a melyekhez kétségtelenül Nádasdy Tamás segítségével juthatott.⁸ Nádasdy Tamás sokat érintkezett hivatalosan Fráter Györggyel, a megöletése miatt Ferdinánd ellen indított egyházi perben is tanukép szerepelt, tehát sok dologra nézve módjában állott sok dologról tájékozni Tinódit.⁹

A János király fiáról való szép krónika három részben rövid kivonata vagy utóhangja az «Erdéli historiá»-nak: Buda elveszését, Fráter György politikáját s e miatt János király fia ki-bujdosását és búcsúját adja elő röviden.¹⁰ Ez a János király szájába

Leben des Cardinals Georg Utiesenovic, 1881., Horváth M. id. műve.

⁶ Erd. hist. 160., 196. v. s.

⁷ Az Erdéli historiát különösen Sche-saeus használta fel a «Ruinae Pann.» cz. műve két első könyvében.

⁸ Régi m. költ. t. III. k. 394—5. l.

⁹ Horváth M.: Fráter Gy. élete. Kisebbs tört. munk. IV. k. (Bp., 1888) 416. l. V. ö. M. Tört. Tár I. k. és Acsády figyelemreméltó megjegyzéseit Mill. tört. V. k. 315—6. l.

¹⁰ Szabó e mű írását 1551-re tette,

Szilády a Krónika kinyomtatása után való időre. Mészöly (Tinódi Sebestyén 47—50. l.) szerint Tinódi 1553. júl. 25. körül írta e művét. E mű csak kéziratban maradt fenn a Decsi-codexben s onnan először Thaly Kálmán adta ki a Századok 1871. évf. (37—43. l.) és bár a Tinódi énekeivel való rokonságát észre-vette, de azért a versfők alapján (SÖBÖS-TIEN DE ASSABA stb.) Assabai Sebestyén művének tette meg. Ugyanazon folyó-írat 1871. 180—7. lapjain Szabó K. mutatta ki, hogy Tinódi műve.

adott búcsúbeszéd bolondnak mondja a magyarokat, hogy a magyar fejedelem helyett inkább kapnak a vendég- vagyis idegen származású királyon, pedig jobban voltak, mikor magyar királyuk volt. Kár volt a gyermektől eltávozniok. Megátkozná a vak-szerencsét, ha ember volna, t. i. ha fogna rajta az átok, a miért anyjával együtt országából el-kibúcsúztatá. Könyörögjenek Isten-

71. CASTALDO.

nek, hogy nevelje fel őt, hogy az ország épülését vele megnyerhessék.

Tinódi ez énekét János Zsigmond herczegnek (gonosz) szerencséjéről még Kassán írta, a hol maga is látta a herczeget «bánkódva és búskodva»¹¹ és még akkor, mikor a «nagy urak az kincsös Budában egybegyültek». Ez 1553 július közepe táján

¹¹ L. az ének versfejeit.

volt, a mikor Ferdinándnak a szultánhoz küldött követei Budán megszállottak.¹² Ekkor már az «Erdéli historia»-nak több mint felével elkészült s azután vándorútra kelve, a folytatásra nem gondolt többé s egy búcsúbeszéddel berekesztette.¹³

Tinódi már két művében¹⁴ is megpróbálta, hogyan lehet több harci kalandot, várostromot egy krónikában összevontan elbeszélni, ezt a tárgyalási módot követi a szintén 1554 tájban készült «*Budai Ali basa historiájá*»-ban is. A krónika első részében azt beszéli el, hogyan foglalt el Khadum (herélt) Ali basa 1552-ben több várat. Veszprémet (Beszperim), helyettes por-

kolábja, Vas Mihály, szabad elvonulás feltétele alatt adta át a töröknek, de meglakolt, mert a török mégis fogságba vetette.

72. CASTALDO NAGY PECSÉTJE.

Drégely várát (57—104. v. sz.) a vitéz Szondi György Békefalusi Gergely nevű társával mind halálig (1552 júl. 9.) hősiezen védelmezte.¹⁵ Hasztalanul szólíttatta fel Ali az orosz pappal

megadásra: «Már későn költ ahhoz», azt izené. Midőn látta, hogy a várat tovább nem tarthatja, két énekes apródját¹⁶ előhívatta s két fogolylyal Alihoz küldte, hogy tanítsa őket vitézségre. Aztán «minden morháját» [vagyonát] felgyűjtotta, lovait általverte s ment az ostrom visszaverésére s mindaddig harczolt, még térdén állva is, míg át nem lőtték.¹⁷

¹² Ezt Mészöly (Tinódi 50. l.) határozta meg. Szabó K. 1551-re, Szilády 1554-re tette a Krónika írás idejét.

¹³ E Krónika az Erdéli históriának csak I—II. részét kivonatolja s hogy ne legyen ennyire csonka, úgy írta «*Tertia pars*»-ként. János Zsigmond búcsúbeszédét hozzá.

¹⁴ Szitnya, Léva és az «Erdéli historia».

¹⁵ Pongrácz L.: Szondi Albuma 1886. Acsády: Drégely és hőse. Századok 1887. Matunák M. Drégely, Szondy, Palánk, Ipolyság 1902. 9—15. l.

¹⁶ Alinak Krusit János zsitvai és bakabányai kir. kapitányhoz 1556. decz. 30-án (tehát az ostrom után csaknem 4 1/2 év után) Budán kelt levele szerint nevük Libardy és Sebestyén. «It én nalam — így szól a levél — két gyermek vagyon deak, kyket Zondy Gyorgjitol vettem el, egyknek newe libardy es az masiknak Sebestyen.» Főv. Lap. 1891, 99. sz. Ir. Közl. III. 1893. 98—99. l. (Borovszky Samu közlése.)

¹⁷ Költői feldolgozásai: Czuczortól

Ali Drégely alól Szécsén alá vonult, melyet Árokháti Lőrincz védelmezett volna, de éjjel emberei megszöktek. Ő is utánok szökött, de szolgálival együtt elfogták.¹⁸

Azután Busatornyát vette ostrom alá. Tercsi Mihály porkoláb, Nagy András és társai vitézül állottak ellent s csak akkor hagyták azt el, mikor a basa ágyukkal fejökbe törette.¹⁹ Hollóköt, Bujákat egymás után szintén bevette.

A második részben (*«Ördög Mátyás vesződelve»*) azt beszéli el, hogyan tette tönkre a basa Ördög Mátyást, azaz Teufel Erasmust,²⁰ Ferdinánd seregének vezérét, azután hogyan foglalta el könnyű szerrel Lippát, Sólymost és Szolnokot. Szolnok várának főporkolábja Nyári Lőrincz volt.

74. SZONDI GYÖRGY NÉVALÍRÁSA.

Ez az erős vár, melyet csak nem régen építettek, jól fel volt szerelve ágyukkal és más hadi szerszámokkal. De

védő serege annál gyengébb, vegyes, «sok féle nyelvön való nép» volt, pártos, torzsalkodó katonák, a kik között Nyárinak sem volt nagy tekintélye. Midőn Ali és Amhát basa körülfogták a várat, a várbeliek megijedtek s egy éjjel kiszöktek a várból. Nyári látva, hogy magában maradt, szintén kiment, «pusztán hagyá» Szolnoknak kapuját. De az úton meggondolta magát, s visszatért oda. Mikor a török reggel észrevette a katonák szökését, a vár kapuját megrohanta. Nyári egymaga védelmezte azt, míg a túl-erő el nem nyomta s fogságba nem vetették.²¹

(Szondi), Erdélyi Jánostól (Szondi Drégelyben), Arany Jánostól (Szondi két apródja).

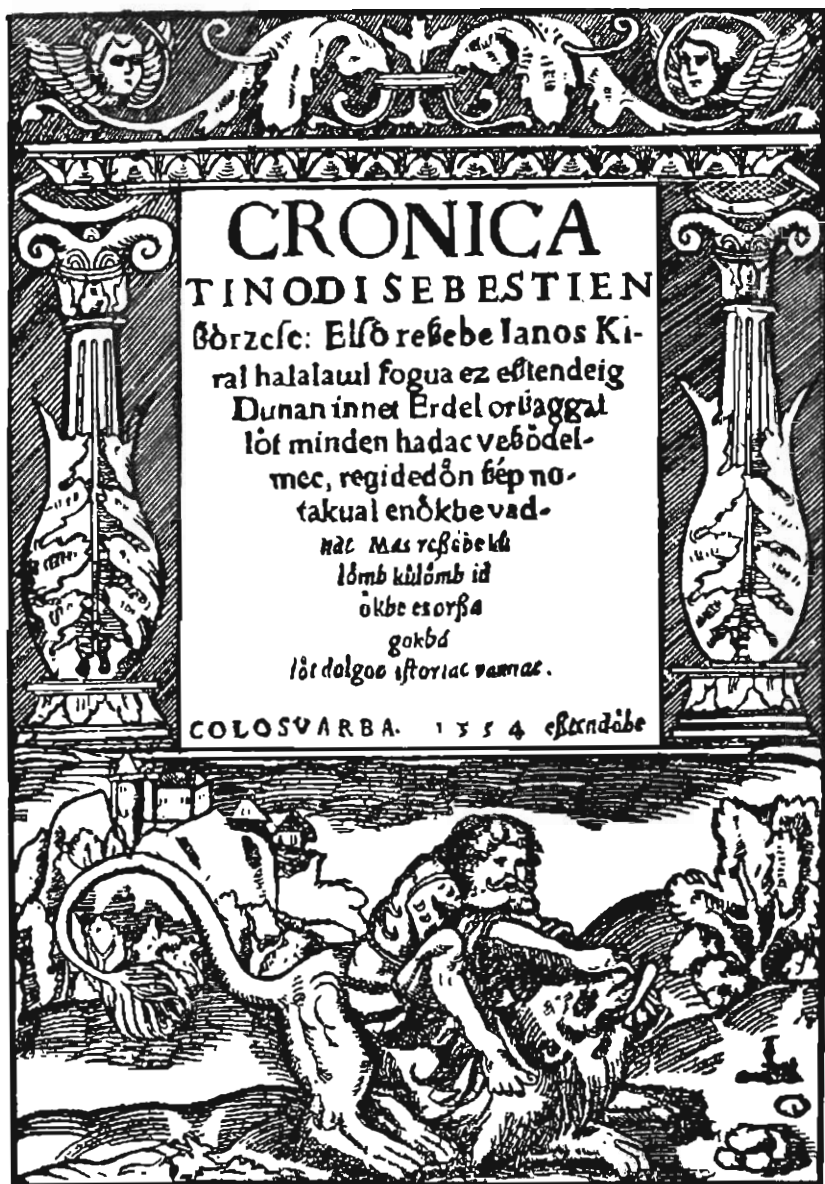
¹⁸ Költői feldolgozása Tompától «Árokháti Lőrincz» cím alatt.

¹⁹ V. ö. Tompa «Arslán pasá»-jával.

²⁰ «Mely hadnak fő hadnagya vala Erasmus Tayfel, kit magyarok Erdeg

Mátyásnak hittanak.» Verancsics ö. munk. II. k. 93. l.

²¹ Istvánffy szerint a menekülő Nyári azért tért vissza, mert az utakat mindenütt megszállva találta (Hist. 1622. kiad. 336. l.). Más adat szerint Nyári nem volt egyedül, 50 hajdu kitarzott mellette. V. ö. Szendrei J. Szolnok eleste 1552-ben. Hadtört. Közl. II. 1889. évf. V. ö. VI. 636. l.

TINÓDI «CRONICA»-JÁNAK CZÍMLAPJA.
 (Kolozavár, 1554.)

Ez Tinódinak utolsó ránk maradt műve. Befejezése, egy megható imádság, hogy «Isten térítse meg a pogány ellen szerencsénket, rontsa el és veszesse el az fene terekeket», nagyon jól illik mintegy záradékul énekei gyűjteményéhez. A befejező sorok szerint

Ennek lön írása az jó Kolozsvárban,
Tinódi Sebestyén könyvnyomtatásában,
Szerzé nagy búvában egy hideg szobában,
Gyakran fű körmébe, mert nincs pénz tarsolyában.

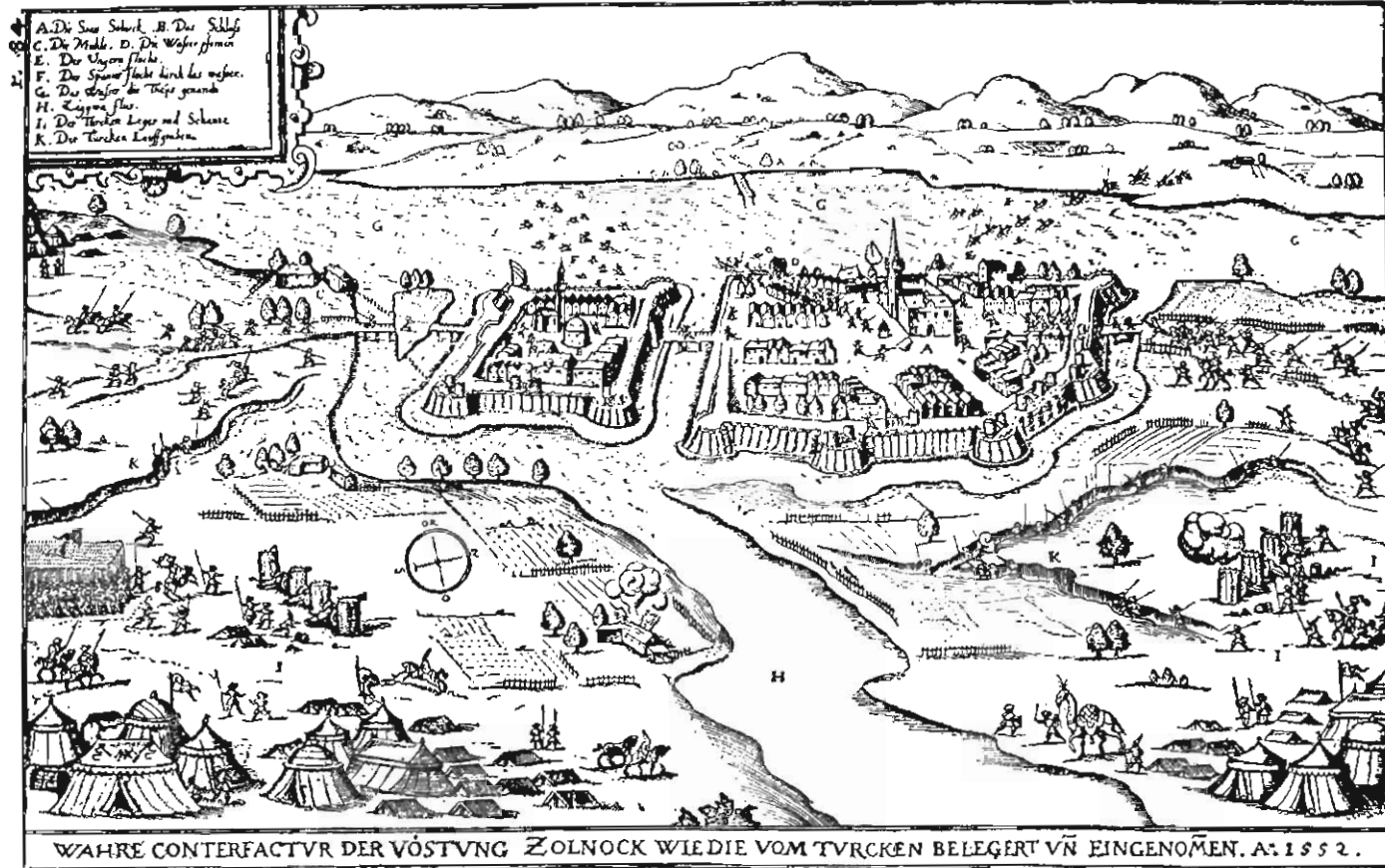
Ez az 1554. év elején lehetett s ekkor már — miként említi is — javában folyt Krónikája nyomtatása, melyhez az «Erdéli historia» végső sorai szerint már 1553-ban hozzáfogtak («Lelte Krónikáját ott nyomtatásában»). Hoffgreff György vállalkozott a kinyomtatására.

Honnan szerezte műve kinyomtatásához a költséget, nem tudjuk. Lehet, hogy főúri ismerőseitől: Nádasdy Tamástól, Török Jánostól, Bethlen Farkastól stb. szedte össze s most azért is kereste fel őket, hogy a nemes cél érdekében megadóztassa. Vagy talán arra számított, hogy majd maga árulgatja művét s utólag téríti meg a nyomtatás költségeit?

Az 1554-ben márczius vége felé elkészült műnek ezt a címet adta: CRONICA TINODI SEBESTIEN Bőrzefe: Elő rebebe Ianos Kiral halalatul fogua ez eſtendeig Dunan innet Erdel orſaggal lőt minden hadac veſődelmec, reuitedön ſep notakual enőkbe vadnac. *Mas reſébe külömb külömb időkbe es orſagokba löt Iſtoriac vannac.* COLOSVARBA. 1554. *eſtendőbe.*

Kolophon: COLOSVARBA nyomtatott György Hoffgreff Műhelyébe. 1554. eſtendőben.

A mű terjedelme 160 negyedrév levél. Beosztása meglehetősen rendszertelen. Két részből vagy könyvből áll s az első részben a címlap szerint a dunáninnen és erdélyi hadak története van, második részben a különb-különb időkben és országokban lött dolgok. A tartalomnak ez a megjelölése nem elég világos, helyesebben azt mondhatta volna, hogy az első könyv a nagyobb

magyar- és erdélyországi eseményeket (Erdéli historia, Szeged dolga, Temesvár, Budai Ali basa, Egör historiája és ennek sum-mája, Terek János) írja le, a második a világhistoriai énekeket (Kurfurst fogása, Szulimán császár), bibliai tárgyú historiákat (Dávid, Judit), a rövidebb magyar verses historiákat (Léva, Murán, Csábrák, Buda veszése, Prini Péter, Maylát, Verbőczy Imre, Szalkai mezőn stb. Varkucs Tamás, Kapitán György) és a ve-gyes tárgyúakat (Hadszázadosok tanúság, Sok részegesről, Udvar-bírák) foglalja magában.

E tartalmi kimutatásból is látható, hogy Tinódi «Cronicá»-jában nem adta ki minden művét. Kihagyta belőle Jason és Medea széphistoriáját, mely tartalmánál fogva nagyon elűtött volt a Cronica többi darabjaitól; nem vette be továbbá «Zsigmond ki-rály és császárnak krónikájá»-t és «Zsigmond császárnak fogsá-gá»-t, bizonyára Ferdinándra való tekintettel, a kinek ajánlotta művét²² és a «János király fiáról való szép króniká»-t, mely úgyis az «Erdéli historia» félbemaradt kivonata.

Műve elé Tinódi előszót is függesztett «minden rendbéli tudós olvasó jámborok»-hoz.

«Ez jelenvaló könyvecskét szörzeni — írja ebben — nem egyébert gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvivó, várak-, városok-rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanú-ság üdvösséges, tisztosságos megmaradásokra, az pogán ellen-ségnek mimódon ellene állhassanak és hadakozzanak, mert mint illik, lélok szerint az ördöggel, testtel és ez világgal korosként az jó körösztýennek hadakozni: ugyan ez világ szerént es az pogán ellenséggel illik tusakodni, ellene állani, örök életöt nyerni. Lám az hadakozás, embör öldöklés régen kezdetött még Ádám atyánk idejében: Mikor az első két fija egyik az másikat, Caym Abelt megölte. Az ulta fogva meni szántalan sok csudák, hadak öldöklésök löttének, az Cronicában bölcsék azt mind beirták. Én azt meggondolván és látván ez szegin Magyar országban,

²² V. ö. Mészöly: Tinódi 49. l.

mely csuda veszödelmes hadak kezdének lennie: ezőknek megírására, hogy ki lenne vég emléközet, senkit nem hallhaték: Mindezök meggondolván, és uraimnak barátimnak erre való intésoket gyakorta hallván: Készöritetém enmagamat ez szegin eszömmel ezőknek gondviselésére foglalnom, és ez egy néhány istoriát megírnom, öszveszednöm, és az községnek kiadnom, ki lenne az több Cronikák között végemléközet, kinek munkájába sokat fáradtam, futottam, tudakoztam, sokat es költöttem. Igazmondó jámbor vitézőktül, kik ez dolgokba jelön voltanak, értéköztem, sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem irtam, az mi keveset irtam, igazat irtam, ha valahol penig vétök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől értéköztem, tulajdonítsatok: És kérlek titöket énnéköm megbo csássatok. Ha penig azt értöm, hogy ez én munkám jónak és kellemetösnek tetszik tinektök, ezután es ajánlom enmagamat, mig az Uristen éltet ez világba, az jövendő szerencsákat és hadakat, vitézségöket, jó akarattal, gondviseléssel, igazán jámborul öszveszednöm, írnom és kiadnom igyeközöm: kiből az vitézők minden igyökbe körösztýén módra tudjanak üdvességökre bölcsen jární hadakozni.»

Ez előszóban különösen két megjegyzés figyelemreméltó. Az egyik, hogy sok fáradsággal és költséggel igyekezett utánajárni a történeti tényeknek s mindent elkövetett, hogy azoknak részrehajlatlan krónikása legyen: a másik, hogy meglepő munkakedvvel munkájának még folytatására készült.

Hálából a nemesség adományozásáért, így elkészült művét Tinódi Ferdinándnak ajánlotta.²³ Ez az ajánlás Kolozsváron 1554. Böjtmáshó [márczius] 14-én kelt s azért is érdekes, mert részben a nemeslevél gondolatait ismétli.

«Nilván vagyon az Atya Uristennek hatalmassága és jó volta: hogy az halandó emböröket életikre nem az ű érdömökből, hanem az ő irgalmasságos jó voltából külömb külömb ajándo-

²³ Az ívjegy elárulja, hogy az előszót és ajánlást (rendes szokás szerint) később nyomtatták.

76. I. FERDINÁND.

kival szerette és meglátogatta. Engömet es az ű kegyelmességéből közölök ki nem hagyott, semissé nem tött, kiért adok nagy hálát ű felségének, hogy engömet sok javával szeretött s hogy külemb külemb fejedelmeknek, Császároknak, Királyoknak, Hercegeknek hadokat, vijadaljokat ritmus szerént Magyar nyelvön énökbe szép notákval énökleni tudom szörzeni. No azért felségös és kegyelmes uram! ezt gondolám magamba, hogy ez szegín Magyar országba az pogán Terek Császár miatt lött sok veszödelmekbe, és az felségöd vitézinek elesésökbe és vitézségökbe, nyereségökbe Cronikába beírnék, kivel felségödnek hív szolgálatomat jelönteném és kedvét lelném: mert jól tudom az bölcs fejedelmeknek erkölcsöket, hogy minden ujságnak írását örömet látják és olvassák. Vagy nyereség avagy veszteség, de róla megemléközni gyönyörűség. Tanubizonság erről az tengör vizébe Eneas társait mint biztatja volt, hogy az ott való nyomoruságok végre emléközetre öröm lészön. Azért ez fél országban az Dunán nap kelet felől Magyar országba történt csudákat, hadakat veszödelmőket, nyereségöket es valami részébe beírtam, az időnek nehézségéjért ez keveset Kolozsváratt megnyomtattam. Ki te Felségödnek idvességére, tisztösségére, minden jó szerencséjére ajánlottam, tulajdonítottam és ajándékoztam. Annak okájért könyörgés- és alázatosképen kérem te felségödöt, mint kegyelmes Uramat, Patronosomat es kegyös királyomat, hogy ez én kis könvecskémet, ajándékomat kegyelmesön vegye te felséged és fogadja. Ha pedig az én írásomba vagy tudatlanságomból avagy másnak gonoszúl magyarázásából oly vétök volna, ki te felségödnek nem tetszenék, azt az Űristenért és az te kegyelmességödért énnéköm szegín méltatlan szolgádnak megbocsássad, és ezt jó nevön fogadjad, kiben nincsen semmi kétségöm . . .»

Ferdinánd az ajánlást, melyhez a király előzetes engedélyét talán Nádasdy eszközölte ki,²⁴ elfogadta s mint a kamarai jegyzőkönyv ez az adata: «1554. Thynodi Sebestyén deáknak, magyar énekek szerzőjének a pozsonyi kamara tanácsára és a Királyi

²⁴ Szilády: Régi m. költ. t. III. k. Bev. XXIII. 1.

Felség akarátára 50 forint adatott» mutatja, meg is jutalmazta. Ugyanannyit kapott tehát Tinódi műve ajánlására, mint egy fél-századdal később (1604) Szenczi Molnár Dictionariumáért, melyet személyesen vitt el Prágába Rudolf császárnak!

Tinódi napjai már ekkor meg voltak számlálva. Már korábban is szól «félkedvéről», «betegségéről», «nagy betegős voltáról»,

77. I. FERDINÁND ARANY- ÉS EZÜSTPÉNZEI.

ez a többszöri gyengélkedés és betegség közeli végét jelentette. 1555-ben még el tud menni Egerbe szolgájával. Ezt onnan tudjuk, hogy ez év márczius 22—27. napján a számadáskönyv tanúsága szerint az egri vár prefektusa, asztalára bort rendelt s lovának is árpát adatott.²⁵ 1555 végén vagy 1556 elején Nádasdy Tamás udvarába megy Sárvárra. Maga a gazda távol volt uradalmától s talán hírt sem vett Tinódi megjelenéséről s csak halálhíréből

²⁵ Az egri vár 1555-ik évi számadá-sainak ide von. adatait a M. Nemz. Mú-

zeumi könyvtárban őrzött eredeti után közli Szilády id. m. XXIII. 1.

értesült róla, melyet 1556 január utolsó napján Sárvárról egy Perneszy nevű bizalmas embere (György vagy Egyed) írt meg neki.

A levél idevonatkozó része így hangzik: «Tinódi Sebestyén megvetvén már ezt a halandó muzsikát, elment a menybélielhez, hogy ott az angyalok között sokkal jobbat tanuljon, a kit e hónap utolsóelőtti napján a sári atyák hamvai mellé helyeztem. Haldokolvam rám parancsolt, hogy én se maradjak itt soká, hanem gyorsan kövessem őt, hogy én is megtanulhassam az égi muzsikát stb.»²⁶

E levélből tehát megállapíthatjuk, hogy Tinódi utolsó szava az volt, hogy a menybe megy az angyaloktól jobb muzsikát tanulni — a lantos utolsó perczéig nem tagadja meg magát — s az őt meglátogató vagy ápoló Perneszyt is hívta, hogy hasonló célból jöjjön utána nem sokára ő is: humora tehát nem hagyta el utolsó leheletéig!

A vasvármegyei Sárvár szomszédságában lévő Sár község temetőjében, vagy valamely ott fekvő, de rég elpusztult idegen családi sírboltban alussza örök álmát a vándorköltő!

Tinódit távol feleségétől és gyermekeitől, Nádasdy Tamás udvarában az ő szolgálatában érte utól a halál. Özvegye Katalin asszony, hogy az adót fizethesse s népes családját eltarthassa, valami «patikát» vagy elárusító bódét nyitott.²⁷ Majd később (1559. körül) újra férjhez ment, Posgay Györgyhez, a ki 1542-ben, mikor a törökök lakóföldét elfoglalták,²⁸ Kassára ment s itt a következő évben polgári jogot kapott.²⁹ Ez a Posgay nemesember volt, valamikor Paksy Jób királyi kapitány alatt szolgált, később is lovakat tartott s katonai felszerelése volt.³⁰ Nagyon jól azért ezután sem ment Tinódiné sora, mert rászorult mások pártfogására. Nádasdy Bécsből írt a kassai bírónak és tanácsnak

²⁶ Kárffy Ödön cikke: «Tinódi Sebestyén halála» a Századok 1908. évf. 273—276. l. A Nádasdy Tamás levelezései közt az Orsz. Levéltárban megtalált eredeti latin levelet is közli.

²⁷ Irod. Közl. XV. 1905. 367. l. V. ö. E. Phil. Közl. 1887. 738. l.

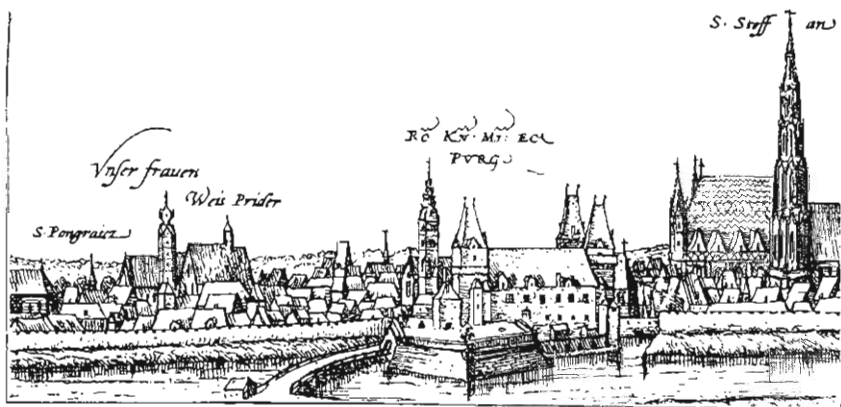
²⁸ E. Phil. Közl. 1887. 739. l.

²⁹ U. o. 733. l. Ez adattal szemben «Georgius Posgay similiter jus civile levavit» (Kemény L. sz. 1543-ban). Kemény közöl egy másikat is: «Feria tertia ante Ioannis Baptistae, Georgius Posgay ius Civitatis est consecutus (1564.). Tört. Tár 1889. 199. l.

³⁰ E. Phil. Közl. 1887. 737. l.

(1559. máj. 31), ne háborgassa Tinódi özvegyét, hadd árulhassa, «a mi eladó marhája volna», mert néhai férje «élete leheletéig» hű szolgálatokat tett neki,³¹ mások pedig a Posgay kedvéért pártfogolták, így Forgács Simon császári kapitány, a ki szintén a kassai bírónak és a tanácsnak írt,³² valamint a Perényi Gábor emberei, a kik heten írták alá (köztük van Paksy Jób is) a kassai kapitánynak küldött közbejáró levelet,³³ valamennyi a patika ügyében.

A Tinódi-család további sorsáról keveset tudunk. Tinódiné, illetve Posgayné 1563 máj. 7-én már nem élt.³⁴ Ekkor már mind-

78. A BÉCSI KIRÁLYI VÁR ÉS KÖRNYÉKE A XVI. SZÁZADBAN.

két leánya férjnél volt: Margit Patikarius (Apotheker) Pálhoz,³⁵ ennek halála után Varga Mihályhoz, Judit Kolozsvári Szabó Ambrushoz ment férjhez,³⁶ ki később Kolozsvárra költözött.³⁷ Tinódi Sándorról az 1575. év elején kétszer is hirt hallunk,³⁸ s ha egy személy azzal a Tinódi Sándorral, a ki Békés Gáspár követe volt, úgy a kerelöszentpáli csata után (1575 júl. 10) Báthory István kivégeztette.³⁹ Másik két fiáról semmit sem tudunk.⁴⁰

³¹ Abafi: Figyelő 1886. XXI. 328. l.
E. Phil. Közl. XI. 1887.

³² Figyelő XXI. 1886. 323. l.

³³ E. Phil. Közl. XI. 1887. 738–9 l.

³⁴ Az érdekes osztozkodó levél 11. o.
735. kk.

³⁵ Irod. Közl. 1908. 493–4. l.

³⁶ Századok 1901. 656–7. l.

³⁷ Tört. Tár 1900. 477. l.

³⁸ Tört. Tár 1889. 199. l. U. a. 1900.
477. l.

³⁹ Wolffg. Bethlen Hist. II. 386. l.

⁴⁰ Leányai gyermekeiről l. Századok
1901. 656–7. l.

VI.

Tinódi politikai tekintetben pártatlanságra törekedett. A török ellen határozottan állást foglalt, őt tartotta az ország romlása okának.

Magyarok kik vannak terek kéz alatt,
Azok vannak nagy inség, rabság alatt,
Vajjon s ki kívánna lakni az alatt,
Vagy uralnia szancsákat és basát?¹

Ez a pogány nép Istennek ostora a magyar fején,² álnok-hitű és ravasz nép, melynek hitelve a gonoszság s csak vallása tanításának engedelmeskedik, midőn a hol csak lehet, «ha hittel szép szóval» a kavort [gyaurt] megcsalja: ezért ne higgyenek neki.³ A szabadulás egyedüli módjának azt tartja, ha a magyar felhagy a «pártolás»-sal, azaz pártoskodással s egyetértően, egyesült erővel legnagyobb ellensége ellen támad.

Tanácsot sokáig kérlek ne tartsatok,
Ha ez két víz között ti lakni akartok,
Mert ha csak hallgattok, szömben ti nem vívtok,
Félök, hogy sokáig itt nem uralkodtok.⁴

Tinódi Ferdinánd-párti volt,⁵ de azért a János király pártját is törvényesnek ismerte el:

Terek és magyar pártot ne bántsatok,
Mert Isten előtt ti nagy kárt vallotok.⁶

Mindig tisztelettel beszél János királyról, feleségéről, a «királyné asszon»-ról és a szép János hercegről, de különösen élete felé kezdte belátni, hogy a töröktől inkább Ferdinánd

¹ Varkucs Tamás 313—316.

² Szegedi veszed. 2—3.

³ Príni Péter 10—20.

⁴ U. o. 129—132.

⁵ János király historiájában ugyanez van: «Vajh magyarok, mely igen ti lám bolondok vagytok, Hogy ti magyar fejedelmet soha nem uraltok, Mikor magyar

királytok volt ti jobban voltatok» (121—124. v. s.), csak hogy ez mint már fentebb is érintettük, nem a Tinódi véleménye, hanem a János Zsigmond szájába adott panaszos kifakadás. Acsády és Mészöly interpolatioval magyarázzák az ellentétet.

⁶ Varkucs Tamás 311—2.

tudná megszabadítani az országot, ha ebben az igyekezetében a magyarok és vendégországbeliek, azaz külföldi hadak egyetértéssel támogatnák.⁷ Erre utalnak e sorai is:

Az nagy sas jövetelit ha meghalljátok,
Mint az varjak előtte ne fussatok.

Mint vándorló énekmondónak különben is vigyázni kellett arra, hogy egyik pártot se sértse, mivel pártfogói is két párton

79. TÖRÖK MARTALÓCZOK.

voltak pl. Ferdinánd pártján Nádasdy, Izabella pártján Czecei s azonkívül énekeit mindkét párti urak előtt előadta. Ugyanilyen óvatos az egyes főurak jellemzésében. Nem ferdíti el a tényeket, a mit róluk mond, az igaz, bár valószínűen nem mond el mindent, a mit róluk tud. Balassi Menyhértet nem jellemezheti úgy, mint a «Comoedia» szerzője, hiszen többször megfordulhatott birtokán s mint a Kassai Hegedős Sebestyén példája mutatja, egy hegedóst vagy lantost ebben az időben énekéért könnyen becsukattak.⁸ Azért róla is elismeri, hogy

⁷ Erd. hist. 33—36. és másutt is.

⁸ L. fentebb 54. l.

«jól szolgált ő ez szegén országnak» s azt a vétvét, hogy Csábrágot nem adta át Ferdinándnak, azzal az érdemével állítja szembe, hogy:

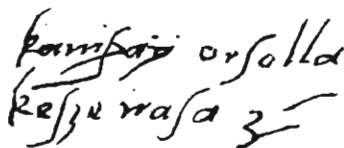
De lám sokan tudjátok vitézségét,
Ki tart vala sok jámbor vitézőket.⁹

Csaknem ugyanazon szavakkal mentegeti Martinuzzit is:

Igen nagyot használt bizon ez országnak
Benne való népnek megmaradásának.

De azért szerinte a «szernyő» halált, mint Isten büntetését kincsszomjáért, kegyetlenkedéseiért s hatalomvágyáért megérdemelte.¹⁰

Tinódi politikai óvatosságának megítélésénél azt is tekintetbe kell venni, hogy némelyik pártfogója előbb egyik, később másik

80. KANIZSAI ORSOLYA NÉVALÁÍRÁSA.

párthoz tartozott. Balassi gyakori pártváltoztatásai eléggé ismeretesek. De még Nádasdy Tamás, midőn Kanizsai Orsolyát feleségül akarta venni, Ferdinándhoz pártolt át, mivel annak

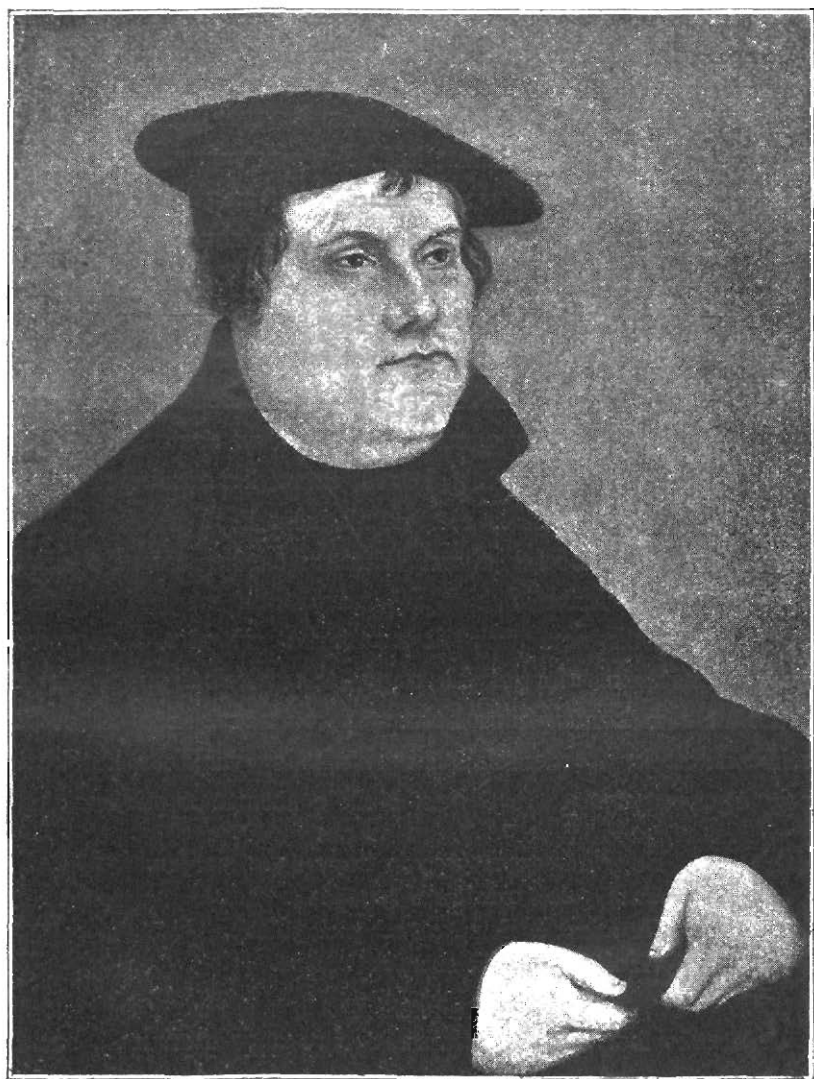
birtokai a Ferdinánd országrészében feküdtek. Perényi Péter megunva a hol ide, hol oda csatlakozást, a törökhöz ment s kérte, engedje úgy élni, hogy egyik párthoz se csatlakozzék. E kérés olyan gyanusnak tetszett, hogy a török fogságba vetette s csak akkor bocsátotta szabadon, mikor maga helyett fiát adta kezeseül. A Perényi esete azt bizonyítja, hogy nem volt egészen bizonyos dolog, hogy nagyobb hazafiság a német, mint a török párthoz tartozni.

Tinódi vallási tekintetben is ilyen óvatos és türelmes. A reformatio tanaival megismerkedett s azok keblében visszhangra találtak. Ezt elárulja «Károl császár hada» elején,¹¹

⁹ Sztinnya etc. 68—70. v. s.

¹⁰ Erd. hist. 1559—1580.

¹¹ 30. v. s. Szilády kiad. 192. l.

81. LUTHER MÁRTON.

midőn azt mondja, hogy Luther Márton «az emberi szörzés ellen kezdett szóllani» s a Zsigmond-krónikában, a hol gúnyolja a pendülő nagy sok arany forintokért veritező kövérsnyakú barátokat. De azért gondosan kerüli a vallási ellentétek feszegetését. Annál inkább megragad minden alkalmat, hogy a biblia vallási és erkölcsi tanításait hallgatója emlékezetébe vesse. Mennyi párhuzamot talál a zsidó és magyar nemzet között! Isten a törököt is bűnei miatt küldte a magyar nemzetre, s ha a nemzet bűneit megbánva Istenhez tér, megszabadítja ellenségeitől. Már Tinódi előtt találunk hasonló párhuzamot a két nép között, utána sok író művében újra előkerül s Zrínyinél találjuk költői alkalmazását. Kikél a szegényeket sanyargató, nyüző-fosztó kevélyek ellen, ostorozza az elbizakodottságot, a fényűzést, irigységet, rágalmazást stb. A részegség sokféle fájának bemutatásakor humora is meg-megcsillan s ekkor az asszonyok s szép leányok rejtekhelyen tartott boros ezüst kannácskája mellett, melyet a hímvarrásnál is előrántnak, sort kerít a vén szakállú hopmesterekre, a bottal elvert lantosra és hegedősre s nevetéssé teszi az Izabella királyné udvarában megijedt «gyenge lengyelöket» kik nem mernek a táborba menni s a Zsigmond király temetésén «forgolódó nagy sok rendbéli papokat» és barátokat sem kíméli, kik a holttestet koronával szép öltözetben székbe ültették, a «szentek közibe irták» s «várják a két kezét, hogy érjen egyben». De ő nem bízik e szentté avatásban:

Nagy kétségem vagyon hogy égbe menjen,
Csak valaki nékie ne segítse;
De mind éjjel-nappal zengnek fülébe,
Azok ha vihetik szentek közibe.

A szenes fazékon ülő kofákra, ezekre a piaczon leső, széken ülő tolvajokra, kik «árújakat olcsón veszik és nagy drágán mérik» elkeseredésében még egy szójátékot is megkoczkáztat.

Tinódi nyelvi sajátosságai már egy XVIII. századi írónak, Szegedi Jánosnak szemébe ötlöttek s egy 1734-ben kiadott

művében néhány megjegyzést olvasunk róla.¹² «Írásában — úgy-
mond — a maitól nagyon eltérő helyesírást követ s olyan
szavakat és szóragozást használ, a milyenek a Dunántúl bizo-
nyos kerületében vannak szokásban, pl. *tík, tyúk* helyett, *sípvel,*
dobvel e helyett *síppal, dobbal.*» Mátray Gábor is szól helyes-
írásáról s néhány ritkább szaváról s tótos kiejtésnek tartja pl.
a «*hegedő*» régies szóalakot.¹³ Mindkét fró észrevételei magyar
nyelvtörténeti tájékozatlanságot árulnak el. Szegedi megjegyzé-
séből Szilády elfogadja azt, hogy Tinódi nyelve a dunántúli
nyelvjárással egyez meg s az egyes eltéréseket pl. a magán-
hangzók használatában való ingadozást (*ül — öl, örül, eröl* stb.),
a dunai *ö* hangzónak a tiszántúli *e*-vel felcserélését (török —
terek) a vándoréletnek s az irodalmi nyelvvel való foglalkozás-
nak tulajdonítja.¹⁴ Ezzel szemben Mészöly helyesen utal arra,
hogy Dunántúl megtalálható mind az *e-ző*, mind az *ö-ző* nyelv-
járás s így felesleges a Tinódi nyelvében tiszántúli vagy más
nyelvjárással való keveredést feltételezni.¹⁵

Tinódi «Cronicá»-ja előszavában hangsúlyozza, hogy sem
adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat abba be
nem írt, hanem a mi keveset írt, igazat írt: ez az igazmondás
históriás énekeinek főjellemvonása. Egy lelkiismeretes riporter
pontosságával járt utána az eseményeknek, kikérdezte a szerep-
lőket pl. valamely ütközet lefolyásáról, a katonák számáról,
nevéről, az elesettekről stb. Sőt a hol csak lehetett, történeti
okmányokba, vagy számadáskönyvekbe is betekintett, a miben
magasrangú pártfogói is kezére jártak.¹⁶ Lelkiismeretessége
némileg a Flaubert módszere szerint dolgozó regényírókra
emlékeztet: elmegy az esemény színhelyére, hogy saját szemei-

¹² Rubricae s. Synopses iuris Un-
garici. II. pars. 116. I.

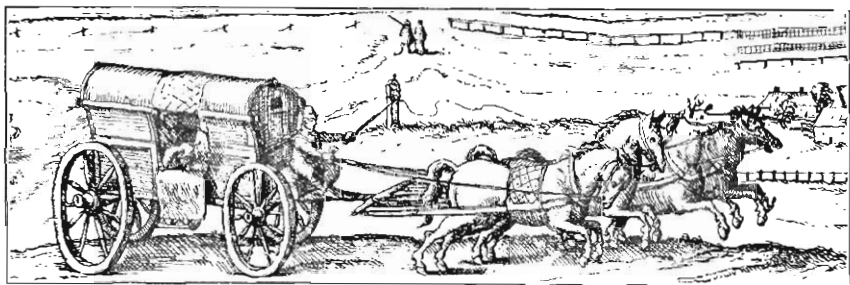
¹³ Tört. bibliai és gunyoros m. énekek
dallamai. 68. l.

¹⁴ Régi m. költ. t. III. k. XXXVIII—
XXXIX. l. s 385. kk. l.

¹⁵ Tinódi Sebestyén 7—8. f.

¹⁶ Szilády id. Bev. XXXIII. l. Bpesti
Szemle 1899. XCVII. köt. 207—11. l.
V. ö. fentebb az «Erdéi historia» ismer-
tetésénél mondottakat.

vel lássa a várat, melyet ostromoltak, a mezőt, hol az ütközet vagy bajvívás végbement. Csak az a baj, hogy Tinódi nem a költő, hanem a leltározó szemével látott: szerbe-számba vett mindent, leírásai a topographikus felvételekkel és számadási könyvekkel pontosan egyeznek, de az ő előadása után lelki szemünkkel még sem látjuk azt a küzdőteret, nem látta hallgatósága sem. Nem tud szemléltetni, mert nincsen képzelete, nincsenek képei, nincsenek hasonlatai, sőt a jelzőkkel is nagyon fukaron bánik, megelégszik azzal, hogy «jó»-nak, «vitész»-nek vagy egyszerre mindkettőnek nevezi őket;¹⁷ a «jó» jelzőt még Ali basától sem sajnálja,¹⁸ néha ezt teszi a várak vagy városok

82. ÚTAZÁS A XVI. SZÁZADBAN.

neve mellé is,¹⁹ de Kassának «kincses», Debreczennek «arany lábú» a díszítő jelzője.²⁰ János király fiát «szép János»-nak nevezi, egykori úrnőjéről pedig némi melegséggel így emlékszik meg: «jó Terek Bálintnak szép házastársa az jó Penflinger Kata». Ez az előadást nagyon egyhangúvá teszi s bizonyosságul szolgál arra nézve, hogy Tinódinak nincsen költői nyelve.

¹⁷ Jó Terek Bálint (Buda vesz. 6. v. s.), jó Losonczi (Vég Temesvár 389. stb.), jó Dobó (Egri hist. sum. 222.), jó Petruit (Erd. hist. 125.); *Vitéz Terek János* (Erd. hist. 629. stb.), *Vitéz jó Nagy Bálint* (Szegedi vesz. 285.), *Vitéz jó Gergely deák* (Eger riad. 1151.)

¹⁸ Szegedi vesz. 160.

¹⁹ Jó Diód vára (Erd. hist. 594.), jó

Fejérvár (Erd. hist. 321.). De: «Budának szép vára (Erd. hist. 288.).

²⁰ Varkucs Tamás 321. — Károl császár 528. — Sztinya 481. — «János király» végén Budát is «kincses»-nek nevezi 141. v. s. Debreczen: E. Terek János vit. 330. Moldovai Mihály Kolozsvárt nevezi *kincsesnek*.

TINÓDI SEBESTYÉN.

(Bezerédy István szoborműve a Budapesti Népszínház előtt.)

Meglepő, hogy az oktató irányra hajló énekes nem használja fel jobban a közmondásokat előadása változatosabbá tételére. Olykor ha használ is ilyen «paraszt példákat», szükségtelen kibővítéssel rontja le hatásukat. Pl. ezt: A ki másnak vermet ás, maga esik bele, így adja elő:

Az ki bolondnak vél eszével más embert,
Hogy beléje ejtse gyakran ás nagy vermet,
Csak vészi eszébe, ő maga törbe esött.

Ilyen paraszt példa ez is:

Az kit akar isten földön megbüntetni,
Annak eszét szokta előszer elvenni.

Az ki bizja csak latorra ő magát,
Megcsalatik, latrúl vészi ő hasznát.

vagy a Bogáti Fazekasnál is előforduló példabeszéd: «Ebet vernek előtte oroszlánnak». «Két szék közt pusztá földön maradni».

Az jó aczélt soha úgy nem paskolhatják,
Tiszta vassá ötet hogy ellágyíthassák stb.

Még kevésbbé tud jellemet festeni: alakjai többnyire elmosódtak. Nem egy főalak körül csoportosítja az eseményeket, mindenkiről, minden hadnagyról, minden közvitézről rendre elmondja mind azt, a mit tud.

Műveinek nagyon gyenge a szerkezete. Nem tervszerűen dolgozott s az anyagelrendezéshez nem volt érzéke. Nem válogatott fontos és kevésbbé fontos adatok közt, nem hagy el semmit; a mit hall, lát és igaznak tart, mindent be vesz énekébe. Némiképen kivételnek tekinthető az «Erdéli historia», melyben Fráter Györgyöt előtérbe állítja, úgy tüntetvén fel őt, mint a ki által és a kiért történnek mindenenek. A szerkezet fogyatékosága már az előadás alkalmával mutatkozhatott: hallgatói gyönyörködtek benne, mikor elénekelte, de keveset tarthattak meg belőle emlékezetükben s rá voltak utalva a lantos újabb előadására. Ez annál inkább szembeötlik, mert több olyan tár-

gyat dolgozott fel, melyek önként kínálkoztak költői alakításra, (pl. Losonczi István, Dobó stb.) de nem élt a kínálkozó alkalommal. Ezért is nem volt műveinek holta után nagyobb hatása, ezért nem termékenyítette meg jobban költészetünket.

De azt sem mernők állítani, hogy a mi énekeiben van, mindaz úgy történt meg, a mint elbeszéli. A hősök szájába adott, néha kissé hosszadalmas beszéd kidolgozása bizonyára tőle származik. Talán csak a beszéd gondolatmenetét ismerte hallomásból, de az is meglehet, hogy az egész az övé s ekkor Livius vagy Lucanus vagy talán valamelyik humanista költő, vagy Bonfini lebegett előtte követendő például. Habár Tinódi egyszerű krónikásnak vagy historiai adatgyűjtőnek látszik nekünk, tagadhatatlan, hogy ennél többre törekedett, de odáig nem jutott el, hogy akár költőnek, akár historikusnak nevezhessük.

Ő maga különben a «szép nótákkal énekelt»-t nevezi élet-hívatásának s a sokféle viadalokat azért szerezte «énekbe», hogy a magyar vitézeknek «tanúságul» szolgáljanak: tehát az ének kedvéért verselt s a tanúságért énekelt. Hogy az éneklést tartotta legfontosabbnak, ezt már azzal is kifejezésre juttatta, hogy sokféle és eléggé változatos dallamokra szerezte énekeit. E dallamok egy részét készen kaphatta elődeitől, másoknak «nótáját is csak maga gondolá». A Zsigmond-krónikáról ezt maga mondja, de valószínűen nem csak ennek az egynek eredeti a nótája. A dallamok változatosságát az is mutatja, hogy némelyik művében (pl. Eger viadalja) minden résznek külön dallama van.²¹

Liszt Ferencz «A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon» című, ma már sok tekintetben elavult művében²² nagyon kedvezőtlenül nyilatkozik ezekről. «A magyar zene legrégibb emlékei — úgymond — melyeket bírunk s melyeket nyilván magyar szerzett, Tinódi Sebestyén dallamai; 1554-ben

²¹ Mátray G. «Tört. bibl. és gúnyos magyar énekek dallamai» (Pest, 1859.) cz. művében 27-féle dallamot mutat ki.

²² Pest, 1861. 261. l.

adott ő ki egy gyűjteményt Kolozsvárt; ki tudná ma még megkülönböztetni, mennyiben voltak ezen áriák által[a] csak újra kiadott s fáradsággal elalaktalanított reminiscenciák, s mennyire volt ő lelkesítve azon zenétől, mely őt gyermekségétől fogva ápolta? Semmi sem késztet azt hinni, hogy ő oly szerző volt, kinek eredetisége korabelieit meglepte. De a nélkül hogy e tekintetbeni gyanításokat akarnánk összehalmazni, megelégedhetni azon eredménnyel, melyet kötetének vizsgálata nyújt, miszerint t. i. az összes illetékes emberek megegyeznek abban, hogy azt értéktelen szerzeménynek tekintik; legyenek dallamai akár halvány reminiscenciák, akár halvány szerzemények, nem bírnak azok mégis más, mint a hisztoriai ritkaság s a különös régiség érdemével». Mátray Gábor, e dallamok szakavatott ismertetője²³ s újból kiadója, Liszt Ferencz ítéletét hibás információnak tulajdonítja²⁴ s szerinte azok szerzőjüknek az éneklésben «valódi jártasságáról» tanuskodnak. A dallamok stílyje különbözik a «bibliai dalokétól», mely «inkább a világi zenéhez, sőt a magyar népdalokéhoz közeledik», némelyike nagyon emlékeztet a XIX. század első tizedeiben még divatozott kesergő népdalainkra. Sőt Tinódinak a «felsőbb zenetanban való jártasságáról» beszél.²⁵

Hogy lantkisérettel elénekelve nagy hatást érhetett el vele, elhihetjük, mert még újabb, az eredetit talán nem is mindenben híven tolmácsoló átírásban is meghatnak és gyönyörködhetnek. Tinódinak is ez volt a főczélja s ezt úgy ő, mint lantosársai, a kik utána felhasználták, bizonyára elérték velök.

Tinódi talán épen azért, mert éneklésre szánta műveit, elhanyagolta a verselést, noha miként dallamai, úgy versformái is eléggé változatosak. Legtöbb 11—12 soros négyes szak, de

²³ Mátray zeneirodalmi «buvárlatairól» Liszt is elismeréssel szól (id. m. 264. l.), kár, hogy erre nézve nem hozzá fordult útbaigazításért.

²⁴ Id. műve 71. l. A francia szöveg

alapján foglalkozott vele, mely előbb jelent meg.

²⁵ Id. h. V. ö. Káldy Gyula, Fabó Bertalan, Seprődi János és Gábor Ignác megjegyzéseivel.

nehány hármasszakot is használ 13—14—16 szótagú sorokból alkotva, néhány négyesszakot hosszabb sorral zár be. Van 10×4-es szak is, de az ősi nyolczassal, talán mert nem tartotta historiás énekhez illőnek, nem próbálkozott, ellenben a sapphói utánzásának látszik a «Dávid király» és «Jónás próféta» versformája, melyeknél három 11-es sor után egy 5-öst alkalmaz.

83. TINÓDI KÉPZELETI ARCZKÉPE.

De a versek ritmusára, még inkább rímeire kevésbé ügyel: sokszor még a szótagokat sem tartja számon s öt-hat versszakon keresztül megszakítás nélkül a «valá»-kat rimelteti. Általában verselésén nehéz a haladást kimutatni, mert mindig kevés gondot fordít rá. Ha utolsó művei egyikét a «Zsigmond király fogságá»-t egybevetjük a «Jason király»-lyal, első ismert művével, még az igyekezetet sem látjuk gondosabb verselésre.

Tinódi műveinek történeti nagy jelentőségét és értékét historikusaink hamar felismerték s történeti forrásmunka gyanánt

használták fel énekeit. Legelőször a fiatal Zsámboki (Sambucus) János vette ezt észre, valószínűen akkor, a mikor Ferdinánd rendeletére az «Eger vár viadalja»-t fordította le,²⁶ mert más műveiben is felhasználja Krónikáját. Forgách Ferencz «Annales»-eiben nemcsak Eger ostromát írja le Tinódi után, hanem Temesvár elestét is; kivonatolta az «Erdéli historiá»-t, «Budai Ali basa historájá»-t, a «Szegedi veszedelmet» s felhasználta «Buda veszésé»-t is, néhol szó szerint átvéve, másutt kibővítte annak adatait.²⁷ Felhasználja Istvánffy is, különösen Eger ostromának leírásában, de másutt is.²⁸ Az újabb történetírók közül Pray György, Katona István, Szalay, Horváth Mihály és Salamon Ferencz stb. adatait mind beillesztik összefoglaló műveikbe. Budai Ferencz «Polgári lexicon»-ába Tinódit csaknem teljesen beledolgozta és terjedelmes idézeteket is közöl belőle.²⁹

A költők is szívesen fordultak hozzá tárgyért.³⁰ Schesaeus Keresztély XVI. századi latin költő «Ruinae Pannonicae» című művének a «Cronica» a főforrása; Arany «Losonczi István»-ban és «Szondi két apródja»-ban, Tompa «Árokháti Lőrincz»-ében stb. közvetve innen merítettek.

²⁶ «Rerum ad Agriam anno MDLII. gestarum brevis narratio» címen mint a Ranzanus «Epitome»-ja 1558-iki bécsi kiadásának függeléke.

²⁷ L. Bártfai Szabó László: Ghimesi Forgách Ferencz évkönyvei. Bp. 1904. (Mívelődéstört. ért. 11. sz.) 48—57. l. Itt a szerző szövegegybevetéssel szemlélteti Forgáchnak forrásához való viszonyát.

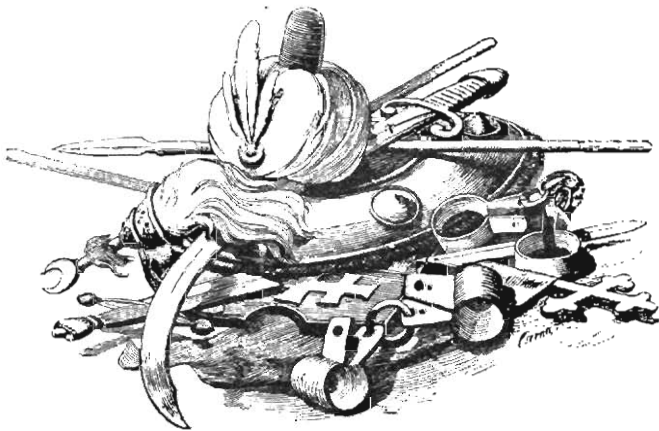
²⁸ Kerékgyártó Árpád: Istvánffy Miklós historiája ismertetéséről és bírálatáról. Irodalomtört. Közl. 1892. 330. l.

²⁹ Pl. Losonczi István életrajzában 325 sort közöl az 564. soros énekből.

³⁰ Mint fentebb említettük Szilády valószínűnek tartotta, hogy Csabai vagy

Chiabai Mátyás, az 1556-ban Wittenbergben kiadott «Encomium arcis Agriae» cz. latin költemény írója, ismerte Tinódi elbeszélését, de az újabb kutatás (Bodola ért.) ezt a feltevést nem igazolja. A «Historia az Szigetvárnak veszesseről.. (1566.) négy rettenetes «csudá»-jából vagy «dolgából» Tinódi hatására lehet következtenni. Érdekes Bornemisza költeményének e refrainjét: «Vajjon mikor leszen jó Budában lakásom» összevetni az Erdéli historiában (615—6. v. s.), a bánkódó János királyfi szájába adott e szavakkal: «Vajjon mikor leszen Kassába szállása, Jó Magyarországbán és Erdélben lakása?»

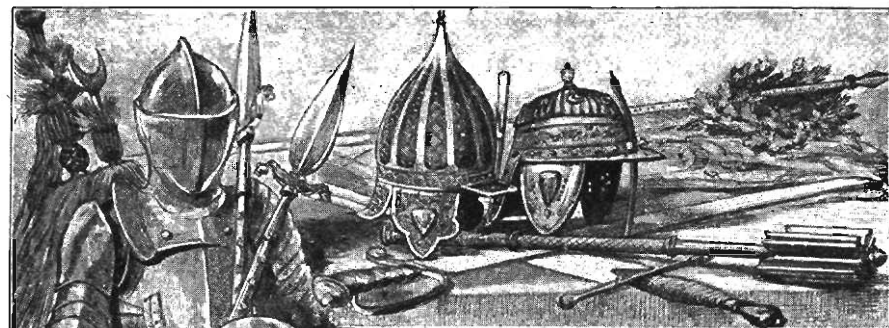
Íme ilyen volt Tinódi élete folyása. Nemcsak legkiválóbb volt a magyar lantosok között, mint ezt királya is elismerte róla, midőn az énekmondásért nemességgel tüntette ki s ez által mintegy királyi lantossá avatta, hanem a korabeli nevezetes hadi események hű krónikása is, kinek becsületes igazmondását sem kortársai, sem a későbbi történetírók nem vonták soha kétségbe; azonkívül, noha szűk látókörrrel, de élénk fogékonysággal viseltetett a vallási, erkölcsi és a haza jövőjére vonatkozó kérdések iránt. Az sem utolsó érdeme, hogy sok hősi dicső tett emlékezetben hagyásával több örökszép költemény megírására ihlette költőinket.

84. HARCZI JELVÉNYEK.

HARMADIK KÖNYV.

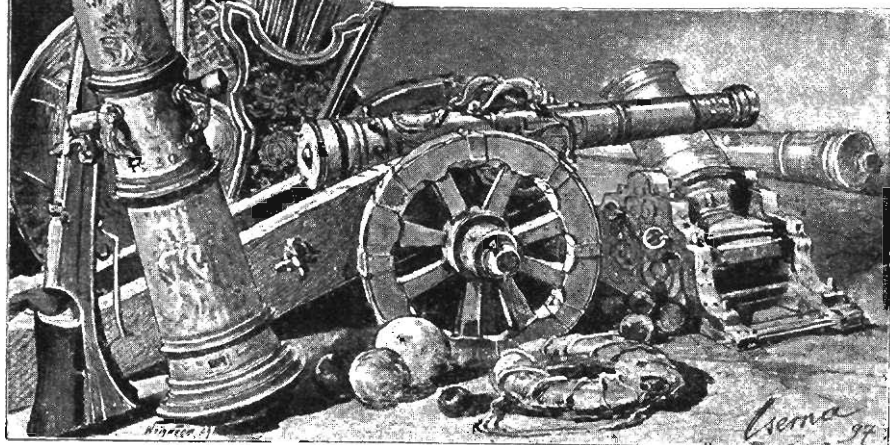
TINÓDI SZELLEMI ÖRÖKSÉGE
A XVI. SZÁZADBAN.

I.

HISTORIÁS énekírás terén Tinódi egész iskolát alapított. Az énekmondók egy része az ő «Cronicá»-jában foglalt verses törtétiákat választotta követendő példaképen és azokat utánozta, akár egykorú, akár régi történeti eseményt énekelt meg. Még azokról is, kikről Tinódi műveinek ismerete nem feltételezhető, tárgyalásmódjuk és verselésük alapján joggal emlékezhethünk meg úgy, mint Tinódi szellemi utódairól.

85. MAGYAR, NEMET ÉS TÖRÖK FEGYVEREK A XVI. SZÁZADBOL.

A Tinódi módja szerint énekelte meg Szigetvár vagy «*Antemus szigete ostromának történetét*»-t¹ 1556-ban, tehát az ostrom évében *Töke Ferencz* is. A szerző életéről keveset tudunk. 1553-ban, Alsó-Lindván van, hol Bánffy István zalai főispánnak van birtoka, a kinek egy évvel előbb Ráskay Gáspár kedveskedett «Francisco»-jával és itt írta Spira Ferencz büntetéséről szóló egyháztörténelmi verses elbeszélését. Ebben panaszkodik, hogy «visszhavonó néppel» vesződik s bánkodik azokon, kik elkárhozandnak. Ebből, valamint műve protestáns szelleméből az látszik, hogy alsó-lindvai pap lehetett. Ebben az évben egy latin verses munkát is adott ki Bécsben «*Epitaphium...* Pauli Istvanffi²» címen, melyben a «Volter és Griseldis» költőjét és hajadon leányát siratja el. Egy egyháztörténelmi elbeszélése is van, melyben Spira Ferencznek az igaz hitre térés után attól eltántorodását s emiatt rettenetes bűnhődését mondja el.³

1556-ban írta Sziget ostromát «szigetiekhez való nagy szerelmében». Ebben elmondja Szigetvár alapítását, fekvését s 1556 jún. 11-én kezdődő s hetvenhét napig tartó ostromát.

A várnak Horvát Márkó volt a «tisztartója» vagy kapitánya, az ostromló sereg vezére pedig a vén Ali basa, «a ki hadakozat dolgában tudós vala». Mindent megkísérlett, hogy a várat hatalmába kerítse, de sem szép szóval, sem erőszakkal nem ment semmire. Kétszer is felszólította megadásra az őrséget, ígért nekik ispánságot, vajdaságot, bégséget, majd fenyegetésre fogta a dolgot, levágott német fejekkel («Egynehányak mondják hogy török fő volt, de megnyúzva Sziget alá hozták vólt») «ijesztgették a szigetbéli híveket», de «nem győzhették meg ő

¹ Címe latinul van: «*Historia obsidionis insulae Antemi, quae nunc regia Sziget vocari solita est*». A Tinódi «*Cronica*»-jához kötött lapokon kéziratban maradt fenn b. Révay Ferencz könyvtárában. Kiadta Szilády: Régi m. költ. t. VI. 131—150, 338—345. 1. Életrajzi ad. 343—4. 1.

² Szabó-Hellebrant: Régi m. kv. III/I. 412. sz. Toldy: Tört. és irodalmi berek. II. (Gr. Kemény J. Tört. és ir. kal.) 155—7. 1. Bő ismertetése a Békefi-émlékkönyvben Budapest, 1912.

³ Megjelent Szilády id. gyűjteménye VI. kötetében 115—130. 1.

nézik hiteket». Az ostromlott várhoz hordatott 20–25,000 szeker fát, de Horvát Márkó felgyújtatta, zsák várat raktak, de a várba erről sem hatolhattak be.

Közben öt napra elvonult az ostromló sereg Babócsa bevételeire s ezalatt a várba szorult magyar sereg fellélekzett, «mint méhek ugyan zengnek vala», különösen a hajdúk, a kik «a vizitált nem szokták vala».

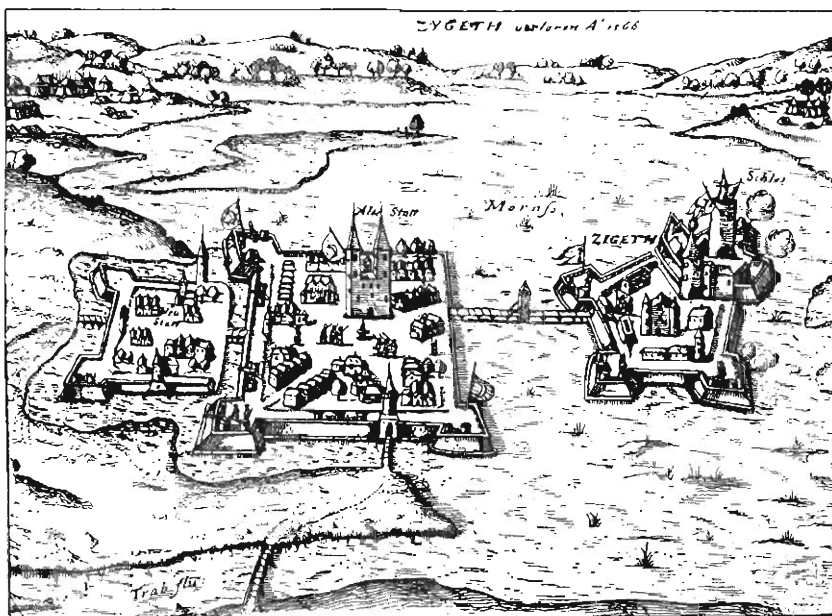
86. ALSÓ-LINDVA.

Ekkor történt, hogy a vár egyik palánkja ledőlt, de férfiak és «asszonyi állatok» egyesült erővel gyorsan felépítették és szerencse, mert hatod napra a törökök visszajöttek. Ujabb erőfeszítést tettek a vár elfoglalására, de sikertelenül. A basa maga is csodálkozott a szívós ellenálláson s «búsulatban» úgy nyilatkozott, hogy a

magyaroknak valáhun mely hitek vólt,
Az egy várba mindenestül hordták vólt.

Végre megszágyenülve elvonultak a vár alól. Az elesettek névsora zárja be az ostrom leírását.

Tőke oly részletességgel mondja el az ostrom lefolyását, s mindenről olyan jól van értesülve,⁴ hogy azt kell feltennünk, hogy vagy ott volt az ostrom alatt a várban, vagy utána oda-utazott s a szemlélet és friss hallomás alapján írta meg művét. Különösen sikerült az őrség örömének leírása, hogyan futkosnak ki «ki palánkon, ki ajtón» s a gyermekeket kapják fel örömlükben, a kikről már azt gondolták, hogy velük együtt örök

87. SZIGETVÁR KÉPE.

rabjai a pogánynak; továbbá a basa perlekedése bégjeivel és vajdáival, a miért a várat nem tudják elfoglalni.

Az elbeszélésnek erkölcsi irányzata is van, mint Tinódi énekeinek, a tanulság belőle:

Mert a pogány nem magátul hatalmas,
Mi tettük azt hogy eddig diadalmas,
Mert nem hisszük, hogy az Isten hatalmas..

⁴ L. Szilády jegyzeteit, melyekben az egykorú levelezések adataival igazolja Tőke jól értesültségét. Horvát Stancsics

Márkról l. Németh Béla: Szegedvár története cz. művét 185—142, 159—177. l.

88. ZRINYI, A SZIGETVÁRI HŐS.

Szigetvár második nagy ostromát 1566-ban, tehát mint Töke, szintén mindjárt az ostrom évében énekelte meg egy névtelen *«Historia az Szigetvárnak veszéséről, melyet Szolimán török császár megvevén, kezéhez köpcsoła»* címmel.⁵ Az énekmondók szokásos felszólításával s az ének tárgyának megjelölésével kezdődik, mely Sziget veszése⁶ és Szulimán császár halála. Azután mindjárt a vár megszállására s az ostrom megkezdésére tér át. Az elbeszélés tulajdonképpen két részre oszlik. Az első rész az ostrom leírása: kilencz ostrom a sereg számának folytonos növekedésével.⁷ Az ostrom hevével és sikertelenségével együtt nő a szultán elégedetlensége, haragja egész a kétségbeesésig; előbb csak bánkodik a sok török halálán, később fenyegeti a bégeket, majd «vén szakállját vonogatja». A natuliai [anatoliai] basa halálát hallva megbánja, hogy az ostromba kezdett, s «az nagy Alláért» kéri a basákat, «vegyék meg Szigetöt»; a vezér basa halálhírére megbetegül és átkozódik: «azt az embőrt elveszesse az Alla, ki ez várat legelőször fundálta»; a nyolczadik ostromnál a basáknak fejét akarja vétetni s midőn a vár megvétele még így sem sikerült, megbusul és harmad napra meghala. A basák eltitkolták halálát s az ő nevében most már az egész táborn indították a várnak és végre megvették azt.

⁵ Ez a címe a Lugossy-codexben. A Mihály deák codexében: *«Sziget veszéséről való historia»*. A régibb másolatban levő cím látszik eredetinek. A nyomtatványnak nincs meg a címlapja. Ez a M. Tud. Akadémia könyvtárában van, 2 negyedrétt levél van belőle, kolozsvári nyomtatványnak látszik. 1—108. verssor van meg (54, 81, 107, 103 v. s. töredékesen) L. Szabó: Régi m. könyvt. I. köt. 370. sz. Kéziratban a Lugossy-codexben (98^a—99^b, 101—102^b) 1—112, 188—344 v. s. Teljesen meg van a Mihály deák codexében 231^b—236.^b Ez a nyomtatvány másolatának látszik, míg a Lugossy-c. rövidebb, mint a Mihály d. szövege és

mindkettőtől eltérő változatot közöl, noha az eltérések nem lényegesek. Pl. 17 v. s. Nyomt. Mih. d. Horvát vala sok Magyar vitéz vala Lug.-c. Sok fő Horvat Magyar vitez ot vala 38. Ny. M. Sémlyékjét az várnak azzal rakata. L. Arokjat az varnak azzal rakata stb. Először Toldy adta ki az eml. nyomtatványból és a Lugossy-codexből töredékesen, a 29—48. versszak híjával az Új Magyar Múzeum 1860. 122—130. l. Újabb kiad. Szilády: Régi m. költők tára VII. köt. 1912. 300—311. l.

⁶ Nyomt. veuéséről. Lug. c. Sziget veszéséről.

⁷ 40—80—100—150—180—200—250 ezer, végül az egész sereg.

A második rész a megfogyatkozott őrség utolsó ellenállásának magasztalása, melynek jeleneteit, miként az ostrommal tette, sorba veszi mint «röppenetős csudákat».⁸ Négy ilyen rettenetes dolog volt. Első az, hogy némelyik vitéz «társával szerződött», hogy ölje meg feleségét, ne kerüljön pogánykézbe; másik, hogy egy vitéz maga szurta át hasonló okból házas társát, harmadik

89. ZRINYI KIROHANÁSA.

(A «Neu-eröffnete Ott Pforte»-ban.)

csuda, hogy egy német a deákokat és asszonyokat egy boltba rekesztette, a bolt alá három tonna puskaport állíttatott s egyikre felülve, meggyújtotta maga alatt s «önnön magát asszonyokkal ott veszté». Negyedik rettenetes csuda az volt, hogy egy ifjú vitéz barátját elküldte felesége megölésére. Az asszony halála előtt szólni akart urával s arra kérte, ne öltesse meg, hanem inkább harcoljanak ketten a pogány ellen. Férje keserű szívvel

⁸ A Lugossy-codex következetesen mindig «csudát» ír, a Mihály d. c. «dolgót».

beleegyezett. Vitéz módra felnyirta s hadi szerszámmal «felöltözteté». Az asszony férje mellett vitézen forgolódott és sok törököt elejtett. A törökök arra törekedtek, hogy élve fogják el, de mikor látták, hogy az nem sikerül, meglőtték és férje mellett vele együtt halt hősi halált.

Feltűnő szerkezeti fogyatékoság, hogy Zrinyi⁹ alakja nem emelkedik ki az elbeszélésben, még annyira sem, mint pl. Losonczié vagy Dobóé Tinódinál. Mondhatni csak megjelenik a színen és ismét eltűnik. Első megjelenésekor kiküldi feleségét a várból, míg a többi vitéz mind marasztja a magáét. Zrinyi tettének magyarázata: «Mert a' Szigetet ő nem félti vala.»¹⁰ Egy helyen az mondatik róla, hogy a vitézek Zrinyi szavára¹¹ hallgatva megesküdtek, hogy mindnyájan meghalnak; másik helyen népét szép beszéddel bátorítja, hogy a töröknek ne higgyen. A végső ostromon már nem jelenhetik meg, mert az előbbi ostromban kapott sebével halálos ágyában fekszik; úgy talált rá egy jancsár¹² és harmad napig, míg meg nem halt,¹³ eltitkolta a basák előtt. Ekkor fejét vették s vörös bársonyba takarva előbb Budára, onnan a királynak küldték a császár izenetével: «Im lásd mint járt oltalma országodnak, És erős paisa némöt uj Bécsinek,¹⁴ testét pedig eltemették. A szultán alakja jobban kimagaslik, folytonosan rendelkezik, korhol, buzdít, fenyeget; ő rendezi az ostromot, egész lelkével csüng annak kimenetelén s meghal¹⁵ búsultában, midőn az nem sikerül. Mintha ő és nem Zrinyi lenne az elbeszélés főhőse. Az is feltűnő, hogy elmarad az ostromban elesett vitézek névsora, a mit Tinódinál már meg-

⁹ Nyomt. Zrini, Lug.-c. Szrini, Szereni, Mihály d. c. Zriný, Zrény és Zrényi.

¹⁰ Nyomt. 20. v. s. A Lug.-codexben e sor: «Mert nem félti vala ő az Ziget varat».

¹¹ Mindenik szövegben «szavához» van.

¹² Lug. c. egi lancziar aggiahoz akadot vala. Mih. d. c. «egy jancsár Agához akadot vala».

¹³ «hogh megh halna ezeben vötte vala».

¹⁴ Lugossy-codexben ezután még egy versszak van, a mely nincs meg Mihály d. codexében.

¹⁵ Megemlítjük, hogy Toldy (M. költ. tört.⁹ 156. l.) még nem tudta, hogy Névtelenünk is említi Szolimán halálát, mivel Mihály deák teljes másolatát nem ismerte.

szoktunk, pedig hogy Tinódit ismerte a szerző, mi sem mutatja jobban, mint a «röttenetős csudá»-k, mely egészen «Eger vár viadalja» hat csudájának utánzata, elhagyta ugyan a várvédő vitézek felsorolását, de e névsor elhagyásáért mentegetőzik;¹⁶

90. II. SZULEJMÁN.

elmarad az ostromlott várnak leírása is. Ez önként csábítana arra a feltevésre, hogy olyan szerző műve lehet e leírás, a ki más művében bőven leírta már a vár alapítását, fekvését, pl.

¹⁶ 329. kk. Mihály d. c. szerint. Ezeket a sorokat azonkívül v. ö. Tőke művének 613—616. sorával.

Tőke Ferenczé. Ennek a feltevésnek erősítésére több rokon vonást fel lehetne hozni, pl. azt, hogy Tőkénél Ali basa épen-ugy buzdít, fenyeget, átkozódik, sőt szakállát tépi, mint itt Szolimán; az utolsó előtti versszakban Istennek egyformán hálát ad és országunknak gallérját egyformán emlegeti mindkettő.¹⁷ Noha ezen egyezések arra látszanak vallani, hogy egy író műve mindkettő, mindazáltal külső bizonyítékok híján nem merjük határozottan Tőke művének megtenni.¹⁸ De ez a sebtiben készült históriás ének minden fogyatékosága mellett már csak azért is nevezetes, mert Schesaeus¹⁹ közvetítésével az ostrom több részlete (a vár árkanak gyapjával betöltése, a védősereg felesketése, az utolsó ostrom előtt a várbeliek értékes holmijának megsemmisítése, a Zrinyi fejével Bécsbe küldött izenet stb., de főleg a férjével együtt harcolni és halni vágyó hős asszony jelleme (Deli Vid neje) innen ment át a Zrinyi művébe.²⁰

II.

A letűnt nemzeti dicsőség korába fordult énektárgyért *Nagy Bánkai, Bankai*, vagy *Nagy Bánczai Mátyás*, a ki «*Az vitéz Hunyadi János Vajdának . . . sok külömb-külobb viadaljá*»-t¹

¹⁷ Mihály d. c. 334—5. v. s. «tarcsa meg [t. i. Isten] országunknak maradékát, | az mi fél köntösünknek fél Gallérát». Tőkénél 14—18. v. s. Ez országot övének tartja vala, | Csak gallérát nyakunkba hatta vala | Azt kivonnia mostan akarja vala». Ez a hasonlat különben Tinódié, I. «Szalkai mezőn való viad.» 6—7. RMKT. VI. 339. és III. 288. l.

¹⁸ Miként Tőke, úgy látszik, a névtelen szerző is, az utolsó versszakban megnevezhette magát, de ez az utolsó versszak elveszhetett, legalább a záró strófa befejezetlen mondatnak látszik.

¹⁹ De capto Zygetho historia. A Ruae Pann. lib. IV. Vittenb. 1571. kiadása

mellett. Újabb kiad. Hagedüs: Analecta rec. Bp. 1906. 299—304. (bev.) 305—320. Ford. bevezetéssel Kisf. Évl. XL. köt. 1905—6. 158—176. l.

²⁰ Simai Ö. A Szigeti veszedelem első költői feldog. EphK. XXVII. 1903. 127—145., főleg 142—4. l. Karenovics I. Zrinyi Miklós költészetünkben. Bp. 1905. 5—13. l. (Mihály deák codexét használta.) Hegedüs I. id. m. 300. l. Schweighoffer T. Egy névtelennek «Az Szigetvárnak veszéseről» c. éneke és Schesaeusnak «De capto Zygetho historia»-ja közti párhuzam. Kalazantinum. XII. 1906/7. évf. 4—7. sz.

¹ Még 1570. előtt megjelenhetett, mert Melius «Igaz Szent Irasbol ki

1560-ban «rendelte versekben Nagy Szombat városában». Nagy Bánkainak sok ideig még nevével sem volt tisztában az irodalom-történet,² életrajzi adat ma sem ismeretes több felőle, mint a mit műveiben találunk.³ 1510–20 között születhetett, talán épen a nyitramegyei Bánkán; első írói fellépése 1540-re esik. Ekkor már a reformatiohoz csatlakozhatott, s e miatt szenvedhette azt a tömlöczöt és «erős kötelet», melyről itt panaszkodik; 1556-ban újra háborúságról és betegségről panaszkodik, s a «keserőség» még 1575-ben is kitör belőle; működése helye, hol valószínűen pap vagy tanító volt, Nagyszombat, itt írta 1560-ban *Hunyadi János viadalját*.⁴ Bánkai verses elbeszélését avval kezdi, hogy a magyarok Albert özvegyétől nem remélve trónörökös, Lengyel

Szedett Enek>-ét 1570-ben «Az Hunyadi János Eneke notaiara» (Szabó RMK. I. 78. és 82. sz.) írta. Hogy Kolozsvár 1570-iki kiadás is volt, ez valószínűen Sándor I. (M. könyvesház 4. l.) tévedése. Első fennmar. kiadása Debr. 1574. (m.) (a.) 2. Heltai «Cancionalé»-jában Kol. 1574. Sok önkényes változtatásai és betoldásai miatt megbízhatatlan szövegű kiadás. 3. Kol. 1580. a Canc. szövegének le-nyomata Valkai «Bánk bán»-jával együtt. (m.) (a.) (k.). Új kiad. Szilády RMKT. IV. k. 27–40., 273–81. l.

² Nagy Bánkai neve ilyen alakokban fordul elő: I. A nyomorúságokban... (1540.). Versfő: Matias Bancaie [«Nagy» elmaradt l] II. Hist. Józsefről (1556.) utolsó strofa: Born. CCLXXVIII*: na-|gy Banczai Matthyas; Lipcsei c. 44* nagy Bancsai Matthyas; Lugossy-c. 146^b: nagy Bankay Mattias; Vasady-c. 106*: nagy Banniai Matthyas, Mihály deák-c. 219*: Banczai Matthyás. III. Hunyadi János (1575.). Debr. 1574.: Nag Báncai Mathias; Kol. 1574. és 1580. Nagy Bácsai Matthyas... Egy pillésses városban. IV. Ne hagyj elesnem... (1575.). Versfő: Nag bancai Matias. Legszilár-

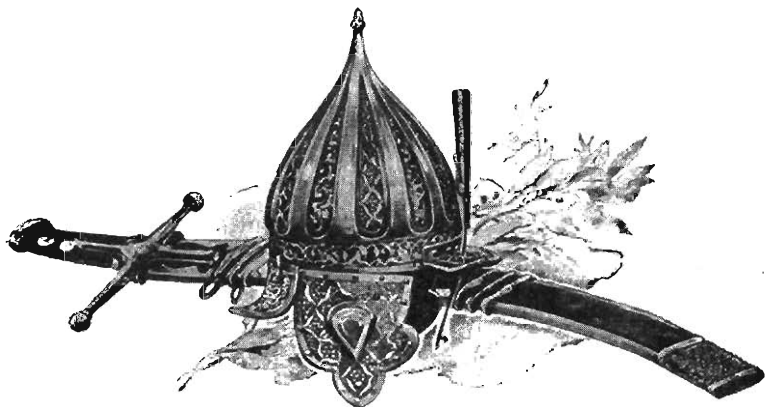
dabb alapot a versfők nyujtanának, de itt is Nagy bankai és Bankai, vagy Nagy banczai és Banczai van. Mivel Banca nevű helység nincs, Bánka pedig van Nyitrában, Toldy, Szabó és utána ált. ezt fogadták el. Nagy Bánka sincs ugyan, de az író talán szülőfalvát tisztelte meg e névvel, mint Tolnai György, a ki Bornemisza közlése szerint szintén «nagy Tolnai György»-nek írta nevét. Kevesebb valószínűsége van a «Bánkai Nagy» alaknak, vagy a «Bánczai»-nak. EPhK. VIII. 1884. 680–5. l. (Nagy S.) és X. 1886. 603–5. (Pesty F.). Iványi I., Báncza, vagy Banca egy bács megyei régi község. Századok 1886. 908. l. V. ö. Irod. Közl. 1908. évf. 371. l.

³ Toldy: A m. tört. költészet Zrinyi előtt. I. Bécs 1850. 7. §. (magyarul és remetül). U. a. Magyar költők élete. I. 50–52. l. Szilády: RMKT. IV. 267–270. l.

⁴ Ha Bornemisza közlésének van alapja, úgy már 1556-ban is Nagyszombaton volt. T. i. Born. En. CCLXXVIII* így közli Joseph híst. utolsó sorát: «na-|gy Banczai Matthyas szerze ezt Nagy Szombatban».

Lászlót hívták meg a trónra. Midőn az özvegy királynénak eközben fia született, az urak egy része «az asszonyhoz hajla», a ki az ellopott koronával és gyermekével Friderik császárhoz menekült, más része és ezek között Hunyadi János vajda is, Lengyel László pártjára állott. Hunyadi küzdelseinek leírása következik ezután: előbb a cseh Iszkrával [Giskra] vesződik, azután mint nándor-feirvári bán Izsák vajdával, majd Meczet [Mezid] bég rabló hadát teszi semmivé; a vaskapui győzelem után jó a varanai (Várna) csatavesztés, melyet, miként a rigómezei gonosz szerencsét is, a frigy törésnek tulajdonít. Elmondja Hunyadinak Dragul vajda, később a «rácz deszpót» fogságába jutását, közben kalandját a két rablóval. Azután János gubernatornak újabb küzdelseit Iszkrával, kit az «alföldi hősek»-kel megfékez, azután megveri Fricz [Feriz] béget, megveszi Bidujót (Vidin), s mikor így az ország békéjét a törökkel szemben biztosította, Friderik császárt is rákényszerítette a László királ kiadására, Bécsbe menve a magyar urakkal. Ekkor letette a gubernatorságot, a király «megköszönte hű szolgálatját» s külömbkülömbféle szép ajándékokat adata Hunyadinak, ezek között egy czímert is, paizsában fekete hollóval, «ki az orrában nagy szép arany gyűrét nagy ékesen tart vala», a mellett «egy verhenyő színē oroszlánt», mely egyik lábával egy koronát elragadott. Az oroszlán a király magyarázata szerint Hunyadi Jánost példázza, «ki az pogán vértől sok viadaljában megveresedett vala», az oroszlán lába Mátyás, a ki a király holta után a koronát elragadja, a minthogy két év mulva be is teljesedett a király «prófécziája». Hunyadi utolsó nagy harczával, Nándor-Fehérvár védelmével végződik az elbeszélés, melyet legbövebben ismertet; közli Hunyadinak a csata előtt seregéhez intézett bátorító beszédét, Mahumet császár megsebesülését, öngyilkossági kísérletét s végül Hunyadi halálát és temetését. Nagy Bánkai elbeszélésében forrásul Székely István «Cronicá»-ját használta föl, nagyobb része ennek versbefoglalása, a czímerleírást, Hunyadi bátorító beszédét mind megtaláljuk csekély eltéréssel Székelynél. De azon-

kivül használta Bonfini és Turóczyt is.⁵ Önállóságra forrásaival szemben nem törekszik, elégnek tartja, ha a nagy nemzeti hős iránt való kegyeletet s a múlt iránt való érdeklődést sikerül felkelteni a vitézlő népben, «kik vadnak környül az végházakban», mert ezeknek is ajánlotta művét. Hazafias érzését munkája végén egy sohajtásban fejezte ki: «Támasszon az Isten ilyen hadnagyokat az nyomorult országnak!» Tizenkilencz szótagú sorai, melyekből nem úgy, mint későbbi versszerzőinknél, pl. Eurialus és Lucretia fordítójánál, három, hanem négy alkot egy szakot, gondos és gyakorlott verselőre mutatnak, a ki nemcsak

91. ZRINYI KARDJA ÉS SISAKJA.

az ütemvégződésekre (6+6+7), hanem a rimekre is gondot fordított.⁶

Itt említhetjük meg *Heltai* rövid elbeszélését Hunyadi János származásáról, melyet Nagy Bánkai most ismertetett műve elejére illesztett.⁷ *Heltai* a históriás énekek összegyűjtése közben kedvet kapott hasonló kísérlettelre s a Nagy Bánkai művének úgy vélt hiánya pótlására versbe szedte «*Chronicá*»-jának idevonatkozó részét.⁸ Azt mondja itt, hogy azoktól hallotta ezt az »igaz

⁵ L. Szilády gondos összevetését id. kiadása jegyzeteiben.

⁶ Nagy Bánkai többi művei a bibliai epika és vallási lyra körébe tartoznak.

⁷ A «*Cancionale*»-ban (Kol. 1574.) és a Kol. 1580-iki kiadásában. Mindjárt az

első versszak után következik *Heltai* 44 strophája. Kiadta Szilády RMKT. IV. 273—8. l.

⁸ A «*Cronica*» ugyan 1575-ben, tehát később jelent meg, mint a «*Cancionale*», de Szabó K. RMK. I. 118. sz. a. be-

históriát», «kiknek atyjok szolgálta régen az Hunyadi Jánost és sok ütközetben forgattanak vele» s nem követi az olasz Bonfiniust, a ki hizelkedni akart Mátyásnak, azért származtatta a rómaiaktól s csinált olaszt belőle. Ugyan ezt mondja az elbeszélés végén is. Valószínű, hogy élt ilyen mendemonda a Hunyadi János származásáról,⁹ mely így akarta a királyi származással megmagyarázni az ő páratlan pályafutását, vagy talán egyes családok hiúsága adott életet neki. Hogy történeti alapja nincs, az rég ki van mutatva.¹⁰ Az elbeszélés szerint Dán és Mircse havaselvőföldi két úr meghasonlott egymással s az egyik Zsigmond császártól kért segítséget. Zsigmond el is ment Mircse megsegelésére s a «kies Hunyad vár alatt» míg a sereg gyűlt, Morszinai gazdag bojér leányának szerelmét élvezte. Búcsúzáskor gyűrűt adott zálogul a «szép leánzónak,» hogy nem felejtkezik meg róla és születendő gyermekéről. Egyszer a «Morszinai szép leánzónak», később Voik Buthi nejének, eszébe jutott Zsigmond császár ígérete s elindult fiával, Jankulával Budára. Utközben Hátzogban (Hátszeg) a szülei háznál pihenőt tartva egy holló elragadta a gyűrűt a vele játszó Jankulától s nagybátyjának, Morszinai Gáspárnak, csak nagynehezen sikerült lelőni a hollót s így vissza-keríteni a gyűrűt. Zsigmond szívesen fogadta «egy kevésbé elpirulván» az anyát és gyermekét s gazdagon megajándékozva bocsátotta el őket. Hunyadvármegyét adta nekik s azonkívül czímerül az aranygyűrűs hollót. Heltai kísérlete nagyon rosszul sikerült. Énekmondóink legnagyobb része, bárha öntudatlanul, megérezte a vers és próza nyelve közti különbséget. Heltai a maga bőbeszédű körmondatait akarta versbe szorítani, s bármily hosszúak e sorok, ez mégis nehezen sikerült neki, nem gondolt

bizonyította, hogy annak nagyobb része már 1574-ben ki volt nyomtatva. L. XVI. századbeli történetírók. Szerk. Toldy F. I. Székely és Heltai krón. 279—286. l. és Ir. közl. X. 1900. 28—30. l.

⁹ Bonfini is említi a Hunyadi törvénytelen származásáról való mendemondát.

V. ö. Gervinus: *Gesch. d. Deutsch. Dicht.* II.⁴ 351. l.

¹⁰ Teleki: *Hunyadi János eredete.* Pest. 1851. és *Hunyadiak kora* I. k. Toldy: *A m. tört. költészet Zrinyi előtt.* I. 7. §. *A m. költők élete.* I. 51. l. Szilády: *RMKT.* IV. 273. l.

a ritmussal, versei a legdöcögősebbek közé tartoznak. A soroknak inkább csak a végét nézte s érdekes az a kísérlete, hogy több strófában páros rímeket alkalmaz, a mi a betoldást Nagy Bánkai művéből még inkább kirívóvá teszi.¹¹

A Hunyadi-kronika folytatásának lehet némileg tekinteni *Görcsöni*, vagy *Görcsemi Lantos Ambrus*¹² *«Historiás ének az felséges Mátyás királynak, az nagyságos Hunyadi János fiának, viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő ez világból való kimulásáról»*¹³ című munkáját. Noha többet

92. NÁNDORFFJÉRVÁR.

ad annál, a mit a címben ígér, t. i. teljes Hunyadi-kronikát, melyből a két első ének Hunyadi Jánosnak, a két utolsó Hunyadi Lászlónak és Mátyásnak van szentelve; és egyszerű-

¹¹ Heltai rövid életrajza Sziládynál RMTK. VI. 324—7. I. Imre L., Heltai G. Aesopusi meséi. Bp. 1897. Borbély I., Heltai Gáspár Budapest, 1907.

¹² Neve műve versejeiben: AMBROSIVS LITERATVS DE GERCIAN, AMBROSIVS DE GHERCHIIEN, a 15. jegyzetben említett tanuvalomásban «Lanthos de Gewrchen Ambrus».

¹³ Görcsöni művének legrégebb fennmaradt kiadása azon nyomt. hely és év

nélküli kiadás, melyet Szabó (RMK. I. 331. sz.) 1574 körül Debreczenben nyomtatottnak tart. (a.) (m. csonka.) Szilády szerint aligha ez az első kiadás. Ir. Közl. VI. 1896. 443. I. 2. Kol. 1577. (m.) (k.) 3. Kol. 1581. (a.) (k.) Mv. Tel. 4. Lőcse 1883. (m.) 5. Megvan Heltai «Cancionale»-jában (1574) is, csakhogy Heltai jelentékenyen megcsontotta, t. i. három versszak (I. 11., 12. II. ut. v. sz.) híján elhagyta két első

smind kevesebbet is, mivel Mátyás viselt dolgait csak Bécs elfoglalásáig énekelte meg. Nem hall — úgy mond — oly jó énekszerzőket, kik előhoznák jó fejedelmünket, Mátyás királyt, ezért vállalkozik ő jeles tetteinek megéneklésére. Műve bevezetésében rövid visszapillantást vett a magyarok történetére Árpád «fű kapitán»-tól Zsigmondig. Ezután következik a tulajdonképeni Hunyadi-krónika Hunyadi Jánosnak, Zsigmond fiának származásával, a hollós címér regéjével s azután folytonos emelkedésének, dicsőséges hadi tetteinek s kormányzósága alatt viselt dolgainak előadásával (I). A második részt «János vajda» legnagyobb hadi tettének, Nándorfehérvár megvédésének s Hunyadi halálának elbeszélése tölti be, befejezésül azzal az ohajtással: «Isten adjon még oly jó feidelmet, | Oltalmazza nyomorult országunkat» (II). Ezután részletesen leírja Hunyadi László tragoediáját, elmondva, mint látogatja meg László király Uldrik Hispánnal és nagy kísérettel Nándorfejevárat, a hol »Vajdafi László« azaz Hunyadi János idősebb fia fogadja és vendégli, hogyan inti óvatosságra Garai László s bátorítja arra, hogy «Ne gondolj fiam semmit a királylyal, | Vedd eleit halálodnak halállal», a mit László megfogad s Uldrik hispánt megöli. Temesvárt a Hunyadi özvegye járul a király elé, hogy kegyelmet kérjen fia számára. A király ezt kegyesen meg is igéri, de ígéretét nem tartja meg, sőt a Garai tanácsára Mátyást is magához hivatja, elfogatja és börtönre vetteti. A fogság harmad napján, mikor a «nap alaszlásban vala», a király hivatja a budai tanácsot s kezökbe adja a Vajda fiát. A kivégzés leírásában kiemeli azt a «csodát», hogy a hóhér háromszori vágására «nyaka el nem szakada Vajda

részét s végül pedig három versszakot. Tudvalevő, hogy Bonfini Turóczi művét jórészt beleolvasztotta művébe, ezért nehéz meghatározni, hogy egy ilyen kivonat melyiken alapul. Turóczi követésére mutat e hely: «Két Horuát Pál ez nekic neuek vala», a hol Turóczi Kronikájának e helyét (IV. 60): »uterque

Paulus Horwath, ac quidem Almanus Frodnohar denominatus» értette félre, Bonfinit (Dec. III. lib. 8.): »duos Paulus, Horvath et Fradnabar»... aligha érti félre. V. ö. Heltai, Toldy-kiad. 362. h.); Turóczi említi, hogy H. Lászlót Kont és társaihoz temették, Bonfininál ez nincs stb.

készítéséhez Bonfini sok kitérései, okoskodásai és a szereplők szájába adott beszédek miatt kevésbé használható forrásmű volt, mint Turóczi. Göröcsöni különben száraz verselő, a ki az események krónikás felsorolását tartotta feladatának, ritkán ragadja meg lelkét a lelkesedés, mint pl. midőn Hunyadi János és Mátyás dicsőségéről s a részvét, midőn Hunyadi László tragikus sorsáról beszél, még a tanulságot és morális elmélkedést is fukaron alkalmazza, noha ilyen Turóczinál is eleget talált volna. Itt-ott találunk egy hasonlatot, néhány beszédet (pl. Hunyadi László és anyja szájába adva) s egy-két jelentéktelen betoldást, mint pl. Hunyadi László lakomáját Nándorfejérváron, hol halakkal, vadakkal, madarakkal vendégli a királyt és »Sok jó hordót Szerém mustjával töltének.« Mikor írta művét, nem tudjuk. A befejező versszakban mondta volna meg, de a ránk maradt mű csak töredék. Mindenesetre nevezetes, hogy csaknem egyszerre indított a hazafiúi érzés két énekmondót a Hunyadiak dicsőségének magyar versekben hirdetésére. Szerző életéről is keveset tudunk. Nevét a versfejekből tudjuk, valamint azt is, hogy Ungváron (in Hungvar) írta művét és urának, Drugeth Gáspárnak ajánlotta. Neve egy kelet nélküli tanuvallomásban is szerepel, mint a Homonnai Drugeth servitora vagy szolgálja s azt vallja, hogy hallotta, mikor Csicsery András, ungi alispán, ura pozsonyi szállásán azt mondta, hogy ártana, ha tudna, a Dobóknak, mert azok is ártalmára törekednek. Ez a hatvanas években történetelt s valószínűen Drugeth lantosa és íródeákja volt.¹⁵

A mű folytatását Heltai *Bogáti Fazekas* vagy *Fazakas Miklósr*a bízta, a ki 1577-ben tűnt fel először egy két évvel előbb Désen írt művével s ettől kezdve haláláig hű maradt a költészethez. 1548. decz. 4-én született. Désről Tordára került tanítónak s itt alapított családot. 1579-től kezdve sokat vándorolt egy helyről más helyre s Tötörön, Gerenden, Kolozsvárt, Tordán, Homoród-Szentpálon részint mint tanító, részint mint pap kereste kenyerét. Az unitáriusok üldöztetésekor egyízben (1582) Pécsre

¹⁵ E tanuvallomást közli Illéssy J. Irodalomtört. Közl. VI. 1896. 443—4. ll.

menekült. 1589-ben visszakérült Kolozsvárra s valószínűen 1592-ben halt el.¹⁶ A latin és görög irodalmat alaposan ismerte s kivált az utóbbihoz többször fordult tárgyért.

Magyar históriás éneke Görcsöni *krónikájának folytatása*, mely nem is kapott külön címet, annyira hozzátartozónak tekintették.¹⁷ 1575 vagy 1576-ban fogott hozzá s noha ugyanakkor felváltva má-

94. MÁTYÁS KIRÁLY ÉREMKÉPE.

sik művén is dolgozott, április 6-án «szinte Mátyás király halála napján» elkészült az ötödik, azaz első részszel, május 9-ikén pedig a negyedik, vagy az egész műnek nyolczadik részét is befejezte.

Ennek a négy résznek a tartalma: Az V. rész Bécs bevételétől

¹⁶ Uzoni Fosztó István adata szerint Ker. Magvető 1880. 250. és 1902. 270. l. A Demeter és Stratonica történetéről szóló műve végső sorait («Olvastam ezt görög-ből írásmagyar nyelven, Az ezeröttszázkilenczven és nyolcz esztendőben») ez esetben halála után a kiadó változtatta meg. Életrajzi adatait l. Jakab Elek: Ker. Magvető XV. 1880. 1—14, 159—186,

239—53 l. 1891. 136—151. l. Figyelő IX. 1880. 16—31. l. Dézsi L. B. F. M. élete és költői működése. (M. Könyvszemle 1895. és külön is.) Pokoly József és Kanyaró F. «Bogáthi magáról és Dávid Ferenczről». Ker. Magvető 1902. 281—270. l. (Naptári feljegyzései.) stb.

¹⁷ Bogáthi művének cím gyanánt idézni szokott felírata: «Az ötödik resze Mattyas

Mátyás király haláláig tárgyalja az eseményeket; a VI-ik: László király választása, koronázása és hadairól; VII: Az alföldi hadakról László király ideiben mindhaláláig; VIII: Lajos és János királyról, Ferdinándról szól, a mohácsi csata lefolyását is bőven előadva.

Bogáti krónikája, mintha nemcsak a versformában, hanem az előadási módban is Görcsönit követné, az események száraz, egyhangú vontatott előadása. Tizenegy szótagú, négysoros strófái jobbakk a Tinódiénál, noha művei között ennek és a «Castriot

95. A MOHÁCSI CSATATÉR.

György históriájá»-nak verselése a leghanyagabb. Ha egyéb adatunk nem volna reá, ez magában is elárulná a gyors munkát.

Főforrása Bonfini történeti műve volt. Hogy ezt ismerte, a »Három jeles hadnagyoknak . . . vetélkedések« cz. művéből is tudjuk, ahol ezt mondja: «Eszébe forgottak Mátyás királynak, Ha igaz írása Bonfiniusnak.» Az események sorrendjében Heltai «Chronicá»-ját követi, de annak kitérései nélkül s meglepő

Király dolgainac mint (így) haláláig», mint ezt már Szabó K. is megjegyezte, természetesen csak ennek az V. vagyis B. műve I. részének tartalmát fejezi ki. Colophonja szerint Kolozsvárt 1577-ben nyomtatott. (m.) (e. m.) Szalm. pki könyvt. Brit. Mus. 2. kiadása ugyancsak Görcsöni műve folytatásaként Kol. 1580-ban

jelent meg. (a) (e. m.) Mv. Teleki-könyvt. Pesti Ráday-könyvt. RMK. I. 129. 166. sz. Görcsöni 3. kiadása Kol. 1581. jelent meg s végén e megjegyzés olvasható: «Következik ez éneknek ötödik része Matyas Király haláláról, mellynec hoszszu voltáért külön vagyon nyomtatva más Könywben . . »

önállósággal, pl. Szapolyai Jánost védelmébe veszi azokkal szemben, kik a mohácsi csata gyászos kimeneteléért őt okolják. Heltai azt írja: Szapolyai János, az erdélyi vajda, az ő nagy népével Szegednél fűtezik, mert csak azt várja vala ő, hogy oda veszne Lajos király, hogy ő magát annak utánna előtolhatná.» Bogáti Fazekas ellenben:

Sok szó vagyok, tudom, — úgymond — János királyra,
Árulónak az német párt őt mondja;
Dicsiri bizonynyal az ki ezt írta,
Ki királylyal ott vólt mohácsi hadba.

Ez a Jánost dicsérő író Brodarits István, a ki csakugyan ott volt a mohácsi ütközetben s mint János király követe Bécsben is járt s a mohácsi csata történetét¹⁸ is megírta. Ez a műve a Zsámboki 1568-iki Bonfini-kiadásában is benne van, innen ismerhette s így használhatta fel művéhez forrásul Bogáti.

Mátyás uralkodásának egy fényes hadi tettét énekelte meg «jó Morvaságban» Nekyspurgh vagy Nikolsburg várában 1568-ban Boldogasszony havában¹⁹ egy névtelen énekes, a kit ezért Toldy «*Nikolsburgi Névtelen*»-nek nevezett el. Művének címe: «*Igen szép historia az Kenyér Mezején Kenésy [Kinizsi] Pálnak és Báthory Istvánnak az törökökkel megvívásáról*».²⁰

Az énekmondók szokásos bevezetése után azzal fog az elbeszéléshez, hogy 1480-ban sok jámbor vitéz volt Mátyás seregében, a kikkel sok ellenségén győzedelmeskedett Isten segítségével. Egyszer hírét hallja a király, hogy a vég Szöndöröben a törökök «seregben» gyülekeznek. Azonnal izen Báthory vajdának és vég Temesvárbán Kenésynek, hogy legyenek nagy vigyázatban. 60.000 ember gyült így össze s Ali bég vezérlete alatt

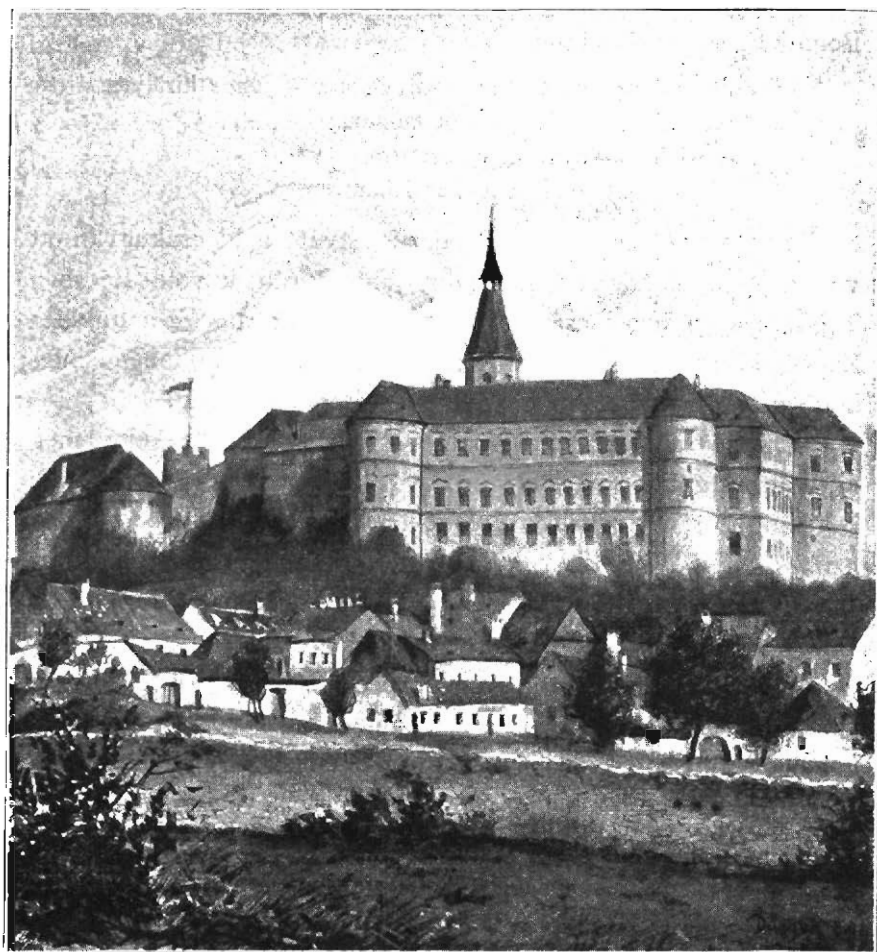
¹⁸ De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacs. Ujabb magyar ford. Szentpétery Imrétől Bp. 1903. Magy. Könyvt. 337. sz.

¹⁹ Januárus.

²⁰ A késmárki ev. lyceum könyvtárában a Tinódi Cronicája mellett kézirati másolatban maradt fent. Megelőzi ugyan-

csak kéziratban Nagy Bánkainak (itt: Nagy Bánczai) «Hunyadi János»-a. Ujabb kiad. Dr. Pekár Károlytól. Historiás ének a kenyérmezei viadról 1568-ból. Bpest. 1905. (Kny. a Bpesti VII. ker. külső áll. főgymn. 1904/5. évi értesítőjéből. Több helyen modernizált szövegközlés.

Erdély felé vonult. Báthory üzent hű társának, hogy «hátul venné» a törököket s Kenésey csakugyan távolról kísérte seregével. Mikor Gyulafehérváron is túlhaladt és semmi ellenállásra nem akadt az ellenség, akkor a sok rabbal visszafordult. A vajda

96. NIKOLSBURG.

most követte őket seregével s jöttenek hírére Szászsebes közeli Kenyérmezején, melyet a kenyér bőségéről neveztek így el, a törökök viadalra készen megvárták. A csatatér leírása után a hadat ismerteti, mely négy (szász, oláh, magyar, székely)

nemzet fiaiból állott. Azután a vajda megparancsolja, hogy «Istent minden imádna», úr vacsoráját adat, «vitéz módra állván étete, itata» s azután nagy bátorító beszédet intéz hozzájuk s csatarendbe állítja őket. A szászok, a kolcsos városok lakói, elől akarnak harczolni, hazájok tisztességére; másodrendbe jöttek a «gyors oláhok», utolsó rendbe a székekkel együtt a vitéz magyarokat állítja. A harcz megkezdődvén, egyik török sereg a Maros vize felől «a szászokra öklel» s a viznek szorítja s megfutamítja. De csakhamar visszafordulnak s az oláhok seregébe állva «pogány törököknek nagy szép kölcsent adának». A baloldalon álló székeket nagy vérontással hátrtolta az ellenség s ekkor indul harczba a közép fegyveres had a vajda vezetése alatt. A vezér lova megbotlik, de ő a rossz jelnek vett botlást jóra magyarázza s «nagy sebbel» az ellenségre rohan. A törökök bekerítik seregét s vitézsége mellett is nagy veszedelemben jut. Már hat sebből vérzik s lovát is általverték alatta, mikor Kenézy Pál megérkezik s

Az hegy tetejéről hátul hogy ezt látá,
Zászlóját bocsátá, trombitát fuvatá.
És nagy kiáltással reájok rohana.

Nagy rést üt a török seregen, mint sívó oroszlán ide s tova
hányva őket s Báthoryt keresi felszóval kiáltván:

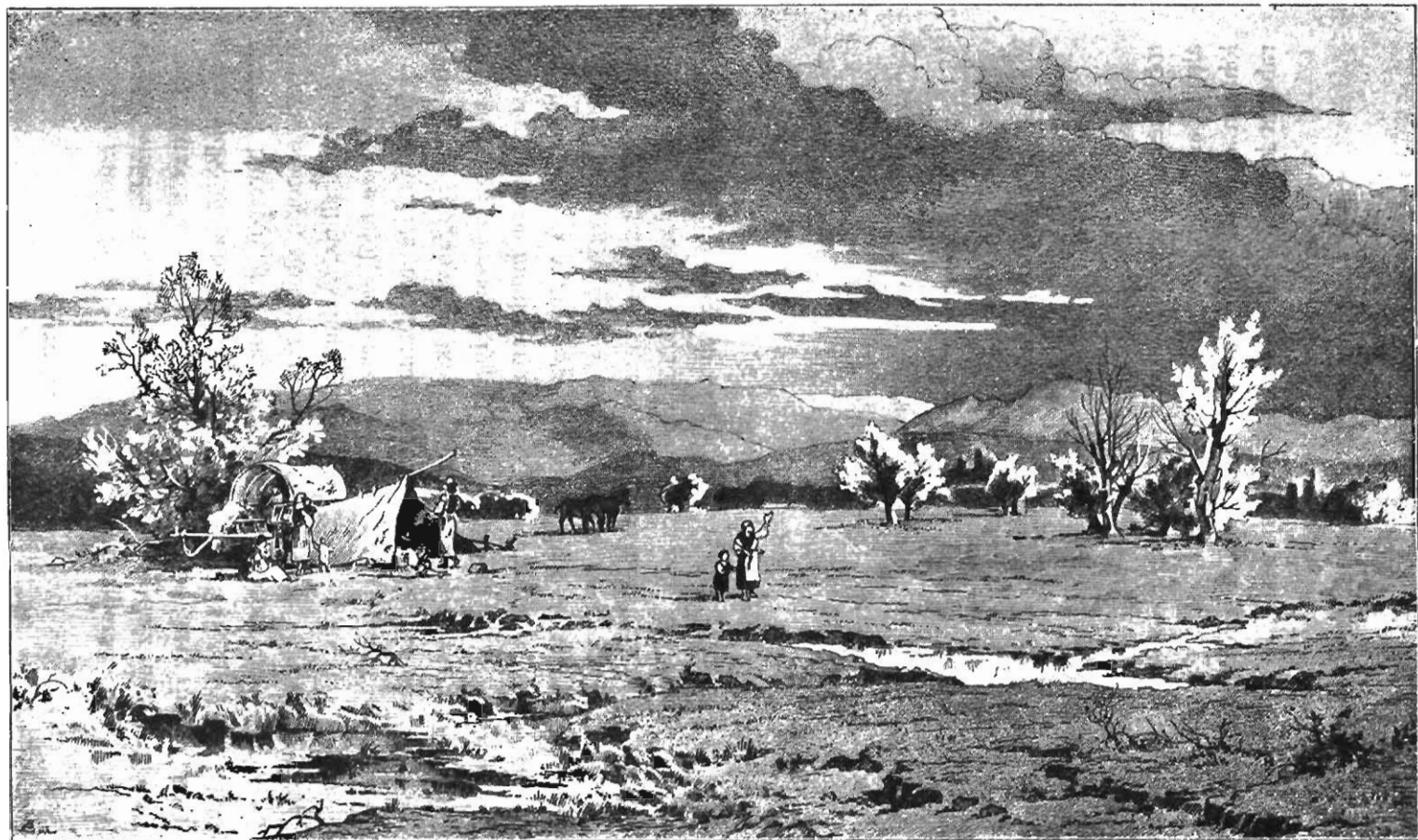
Hol vagy Báthory István, vitézek vitéze,
Hol vagy tisztaságnak szép nemes tököre

s az a holttestek közül felelt neki:

Ihon vagyok, élek én is vitéz társom.

Ezután a vajdát körülvevő pogányságot szétszórja s a sereg többi részét is megfutamítja. Maga Ali bég is futva menekült s áruháiban egy pásztornál keresett éjjeli szállást s reggelre kelve lóháton egyedül bujdosott ki Erdélyből. A győzelem után a rabokat kiszabadítják, nagy lakomát csapnak

Vitézek is kedvet jó bortul vevének
És az hadnagyokrul krónikát éneklének.

97. A KENYÉRMEZKI DIADAL HELYE.
(Székely Árpád rajza.)

Cancionale,

AZ AZ,

HISTORIAS ENE-

KES KÖNYW: MELLYBEN

külemb külemb fele szép lőt dolgoc vadnac
, nyomtatua, a Magyar Királyokról, és
egyeb szép lőt dolgokról, Gyönyörű-
ségessé oluataira, és halga-
tásra.

Az Énekeknek Laistromat meg találod a kö-
vetkező kuelen.

PSALM. XLVI.

lőyetec el, és láslatoc meg az Wrac nagy cze-
leköderit. Melly igen czodállatosoc az
cimbereknek fiai közet.

Czetz Antale

HELTAI GÁSPÁR
COLOSVAROT I. S. 74.

Azután mindnyájan eljárak a huszártánczot. Kenésy kéz nélkül a földről «fölfalt» egy török holttestet s azzal úgy járta a tánczot. Ezután haza vonultak s Báthory a csata színhelyén kápolnát rakatott. Az elesett keresztények holttesteit eltemették, a pogányokét rakásokba rakva ott hagyták. Mátyás jó Budavárában s vele egész Buda és Magyarország hálát adott Istennek a győzelemért.

Egy évvel később *Temesvári István* telegdi scholamester írt ugyanerről a tárgyról, «*Az jeles győzelemről*» «*historiás ének*»-et, melyet nyomtatásban is kiadott.²¹ Miként a Nikolsburgi Névtelen, ő is Bonfini elbeszélését szedte versbe, ő is híven igyekezett követni az események sorrendében és mégis lényeges eltérés van a kétféle fordítás között. Már versformájok is különböző, Temesvári «négysarkú» Zrinyi-strófában ír, a Névtelen ötös alexandrint használ s azonkívül jobb is a ritmusa, költőibb a nyelve. Önállóbb mint társa, inkább hajlandó az elmélkedésre, a vallásos érzés inkább uralkodó nála. Ezt különösen a Báthory buzdító beszédében látjuk, mely nála több mint kétakkora (Nikolsb. Névt. 137, Temesvárié 54 sor) terjedelmű²² s a hosszú beszéd keretében még arra is alkalmat talál, hogy a szerzetesek böjtölésére és testsanyargatására czélzást tegyen. Temesvári a történet elbeszélésére fordít nagyobb gondot, míg a Névtelen ezt inkább összevonja. Van még több kisebb eltérés is a két históriás énekben, de hosszú lenne ezt itt mind rendre felsorolni.²³

²¹ Temesvári István művének első kiadása gyanánt a Debreczen 1569. évi kiadás szerepel, de ebből nem maradt fent példány, talán meg sem jelent, csak az írás évét vették a nyomtatás évéül. (Szabó: RMK. I. 73. sz.) 2. Kolozsvár év n. (Mv. Teleki-könyvt.) RMK. I. 351. sz. Szabó ezt tartja első eredeti kiadásnak. 3. Heltai «Cancionale»-jában. 4. Kol.

1579. (Egy példány sem ismeretes.) (RMK. I. 158. sz.) Ujabb kiadása: Thaly: Régi m. vitézi énekek I. köt. (1864.) 56—83. l.

²² Mindazáltal a két költemény terjedelme csaknem egyenlő: a Névt. 480, Temesvárié 488 verssor.

²³ Pl. Nikolsb. Névt.-nél a *Hacok* vagyis Hátszeg etymológiája.

III.

A xvi. század sokoldalú könyvnyomtatója és papja, a mese- és egyházi irodalom művelője, Heltai Gáspár, a magyar történet iránt is meleg érdeklődéssel viseltetett. Ezt nemcsak azzal mutatta meg, hogy «Chronicá»-t írt a magyaroknak dolgairól, vagy hogy a históriás énekírásba is belekontárkodott, hanem sokkal inkább azzal, hogy 1574-ben «Cancionale»-t, azaz «*Historiás Énekes Könyv*»-et is szerkesztett «a Magyarai Királyokról és egyéb széplőtt dolgokról», melyek «gyönyörűségesek olvasásra és hallgatásra.»¹ Hasonló kötetbe akarta foglalni a bibliai epika nevezetesebb alkotásait,² de ebben a halál megakadályozta. Ebbe a gyűjteménybe felvette Tinódi énekeinek nagyobb részét, Nagy Bánkai és Göröcsöni munkáit, Valkai Bánk bánját és két más művét.

Első helyre tette *Temesvári János* művét: «*A Béla Királyról, mint jöttek be a tatárok és elpusztították mindegyes Magyarországot*».³ Elmondja ebben a versszerző, hogy a tatárok, midőn a készületlen magyar sereg elvesztette a csatát, előzőnlőtték az országot és sorra megadásra kényszerítették a városokat és várakat. Csak Esztergom, Székesfehérvár és Szent Márton klastroma tudott ellenállani. Elbeszéli a király pecsétjével üzött csalárd-ságot s a Várad ostrománál követett cselet; e városnak és Esztergomnak ostrománál időz hosszabban. Azután arról is megemlékezik, hogy a tatárok elvonulása után sem szűnt meg Isten ostorozása: dőghalál pusztította a kevés megmaradottakat. A keresztyén tanulja meg ebből, hogy kerülnie kell a bűnt s hallgatni Isten igéjét, mert

Isten boszszut állott tudod a Sidókon,
Nagy sokszor ím az Magyarokon.

¹ Bibl. leírása Szabó K. Régi m. könyvt. I. 112. sz. (m) (a) (e. m.) Pesti Ráday-könyvt. Mv. Tel.-kvt. Kol. unit. coll. sz.-keresztúri unit. coll. stb.

² A Cancionale ajánlásában: «Vóltam e'

szándékba, hogy ki nyomtatnám a' Biblia-beli szent historiáknac szép énekit.»

³ Különlenyomat a Heltai Cancionalejából Tinódi Zsigmond-krónikájával együtt: Kol. 1574. (a) (m).

Ilyen boszúállás most újabban a törökök pusztítása, mely kevés híján felér a tatárpusztítással; de a jobbulást t. i. az egyetértést s a vallásosságot azért csak nem veszi észre.

Az utolsó versszak szerint

Themesvári János Deák öszveszedé,
Deák Chronikából versekbe rendelé,
Dézsen⁴ lakásában beszörzé énekbe,
Ezerötsszázhetven és egy esztendőben.

Az itt említett deák krónika Bonfini történeti műve, melyet nyomon követ az események előadásában, csupán itt-ott nyilvánul némi önállóság az összefoglalásban és kihagyásokban, némi eredetiség a közbeiktatott feddésben és példalózásban.

A szerző 1575-től 1584-ig Belső-Szolnokmegye főjegyzője volt s egyúttal 1584. augusztus tájban Dész város jegyzőjének is megválasztották, 1588–90-ig városi esküdt, 1593–4-ben pedig főbíró volt. Ekkor úgy látszik leköszönt a bíróságról, mert ez év május 20-án már más viseli e tisztet. Ezután úgy látszik prókátorkodott s még 1606-ban is szerepel neve egy sikeresen védett perben.⁵

Bonfini művének egy másik érdekes fejezetét *Valkai András* szedte versbe. E regényes történeti mű «gyakor olvasásában» neki tűnt fel először, hogy ott a II. rész 7. könyvében önálló feldolgozásra is alkalmas regényes esemény adatik elő. Érdeme, hogy ezt észrevette, nagyobb mint az, hogy ez elbeszélést versekbe foglalta. Talán azt is érdeméül tulajdoníthatjuk, hogy tárgyától nem csapong el s a szerencse változásának s a szerelem nagy hatalmának rajzolásával csak kevés időre szakítja félbe az elbeszélés fonalát. 1567-ben⁶ készítette ezt a művét: «*Az Nagyságos Bánk Bánnak historiá*»-ját.⁷

⁴ Nem Desz, mint Szabó K. (RMK. I. 59. l.) írja, a kit az írásjegyek hasonlósága tévesztett meg, t. i. fs = sz, fb = zs.

⁵ Lukinich Imre: Adalékok Temesvári János deák életéhez. EPhközl. 1905.

902–3. U. a. Temesvári János deák életéhez. EPhk. 1909. 643–4. l.

⁶ «Az hévhónak szent Jakab ünnepben», azaz júl. 25-én.

⁷ Az első ismert kiadás Debr. 1574-ben

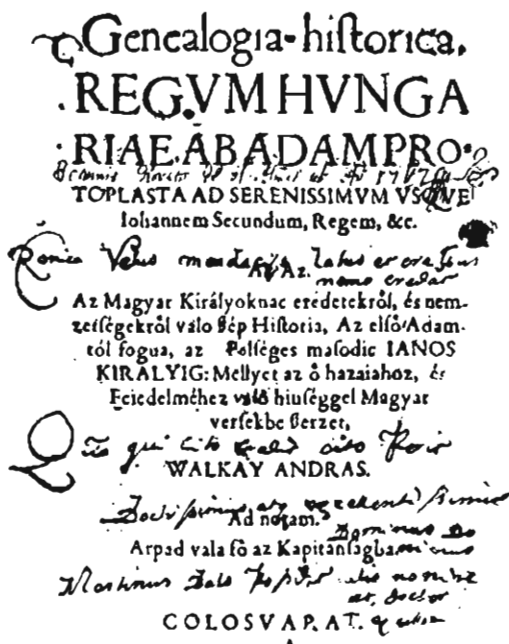
Sok szép dolgok vannak — úgymond — a krónikákban, egy ilyent akar most elmondani a tiszta életről. Másod András király örömmel vállalkozott 1201-ben a szent hadra, azaz keresztes hadjáratra. Elútazása előtt országa gondját, feleségét, gyermekeit Bánk bánra bízta. Gertrud királyné vigasztalására eljött az öccse, ugyancsak ezért volt a királyné mellett a Bánk neje is. A királyné öccse szerelemre gyúladt Bánk bánné asszony iránt s nénye segítségével a palota egy «rejtekházában» a bánné «jámbersága megromla virágában». Sirva vallotta meg urának, hogy «nem méltó többé megölelésére, sőt méltó megölésére.» Bánk megharagvék, de vigasztalta feleségét és kijelentette, hogy meghal a királyné asszony érette. Másodnapon az udvarhoz menve, szembe jutta a királynéval s levágta azt. Véres törét az udvar népének mutatva, «csendes beszéddel» azt mondja, hogy társáért állott boszút s reggel elindul a király után, hogy fejére törvényt kérjen. Az udvar népe lecsendesedett s Bánk Konstantinápolyban csakugyan felkereste a királyt, a kinek e hirre «színeben semmi változás nem lőn», sőt hazaküldte őt, hogy csak kormányozzon tovább s majd ha visszajő, törvényt lát felette. A király visszatérése után Bánk nem feledkezett el erről⁸ s mikor a király épen feleségét említette, Bánk megismételte kérését. A királylátás Bánk bán szabadulása lőn. Ezután ajánlja a tiszta életet és a fejedelemhez való hívséget. Az utolsó versszakban azt mondja, hogy nevét sem itt, sem a versfejekben nem jelentette ki, de «Valkón megtalálják Kalotaszegben» s ebből csakugyan ki is találták, hogy Valkainak hívják a szerzőt.

jelent meg, ezt tekinthetjük a Valkai hiteles szövegének (a). Másodszor több változtatással (pl. az írási év is 1573-ra van változtatva) Heltai «Cancionale»-jában Kol. 1574. jelent meg, itt címe: HISTORIAS | ENEC, AZ NA =|gy vr Bankbanrol, Mi =| képpen az András Ki | rálnac felelégét meg | ölte az ő nagy vértke | ért. | . . . 3. kiad. Kol. 1580. Nagy Bánkai művével együtt jelent meg

«Két szép Historia» címmel (m) (a) (c. m.) Mv. Tel. 4. kiad. Debr. 1580. (Bril. Mus.) Ujra kiadta Heinrich Gusztáv az 1574. kol. kiadás után, a debreczeni 1574-iki és a Kol. 1580. kiadás eltéréseivel. Abafi: Figyelő V. köt. 1878. 127—133. l.

⁸ Így az 1574. debr. kiadásban; a kolozsváriiban «A Bánk-bán elfeledkezék erről» Heinrich id. kiad. 131. és 133. l.

Valkai ezenkívül egy másik regényes elbeszélést is átültetett Bonfiniből t. i. *Aldoinus longobardus királyról és fiáról Alboinusról*, de ez a világhistóriás énekek közé tartozik, miként «*Hariadenus*»-a, *V. Károly hadakozása Barbarossa ellen* és «*A nagy János pászárnak igen nagy császári birodalma*» cz. művei is.

98. VALKAI «AZ MAGYAR KIRÁLYOKNAK EREDETEKRŐL» CZ. MŰVÉNEK CÍZMLAPJA

De a magyar históriás énekek számát gyarapítja: «*Az Magyar Királyoknak eredetéről és nemzetségekről... az első Ádamtól fogva az Felséges második János királyig*» című nagyobb munkája, melylyel azon a hiányon akart segíteni, hogy nem volt még eddig egy összefoglaló magyar verses történet, habár egyik-másik énekszerző műve bevezetésében végigtekintett is az egész nemzeti multon.⁹ 1567-ben, novemberben «Bor-

⁹ Sebestyén Gyula «A magyar hon- 289. l.) abból, hogy Battyáni Orbánnak foglalás mondái» cz. művében (II. köt. 1547 körül készült 32. psalmusa felett az

kóstoló Márton püspök hetébe» írta ezt a «szép historiá»-t az erdélyi Kalotaszegen. János Zsigmondnak ajánlotta azt, a versfőkben pedig az ő genealogiájának nevezi, ezzel elárulván, hogy az ő kedvéért vállalkozott e különös családfa összeállítására. Harminczegy fejezetre osztja fel művét, melyből a két utolsót János Zsigmondnak és apjának, a többit őseiknek szenteli. Előbb a teremtés történetét mondja el, azután az első emberpár bukásával, Noé ágazatjával, a Babel tornyával és Nimroddal foglalkozik: ennek fiától Himortól¹⁰ azaz Hunortól vezeti le származását. A második fejezet Attila fiai: (Csaba és Aladár) sorsát beszéli el, azután felsorolja Csaba ivadékait Almus fiaig

99. JÁNOS ZSIGMOND NÉVALÍRÁSA.

Árpádig s innen tovább egész Szent Istvánig. A III—XXIX. fejezetben a többi királyok törté-

netét adja elő röviden, rendszerint minden királynak egy-egy fejezetet szentelve. János Zsigmond családfáját az utolsó fejezetben anyai ágon viszi fel Toxunig, a Geysa apjáig. Úgy a genealogiában, mint a történeti kivonatban Bonfinira támaszkodik, de egyes helyek azt mutatják, hogy Turóczi és Székely István krónikáját is ismerte. János Zsigmond történetében pedig Tinódit is használta, sőt az ő János király fiáról írt krónikájából idézi is e két sort:

Vaj Magyarok mely bolondok tū vattok,
Magyar fejedelmet kit nem uraltok,

1594-iki bártfai énekeskönyvben nótául ez áll: «*Árpád vala fő az kapitánságban*», azt következteti, hogy «a magyarok bejövetele és honfoglalása a XVI. első felében más versszerzőket is foglalkoztatott», de az «így kezdődő históriás ének és ennek közismert dallama elveszett, de a ráánk maradt kezdősorból pontosan megállapítható, hogy tartalma, sőt forrása is közös volt Csáthi Demeter énekével.»

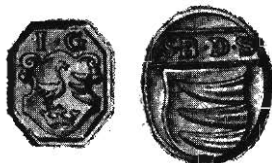
Erre megjegyezzük, hogy a nótául választott sor Görcsöni Ambrus Mátyás-krónikájának kezdősora, s mivel Battyáni már 1547-ben meghalt, a nótát az énekgyűjtemény összeállítója írhatta felibe, a mi nem volt szokatlan ebben a korban.

¹⁰ A többi nevek is sokszor el vannak rontva. L. Sebestyén Gy. id. műve II. köt. 270—1. l.

mely az ő felfogásának olyannyira megfelelt. Száraz krónika különben a Valkai munkája, mely csak akkor lesz némileg élénkebb, midőn János Zsigmondhoz ér, bár eredeti felfogást vagy ismeretlen adatokat itt sem találunk. A németek iránt engesztelhetetlen gyűlöletet érez. A német királyok csak kárára voltak szerinte a magyar nemzetnek. Ilyen volt a «hitván» Péter, Othó, ki bejött és szégyenére visszatért földébe, Sigmond, ki alatt az ország megkevesedett, Német Albért, kinek semmi nemzete magyar nem lőn, Német László, a ki Budát nagy Machometnek hagyta. Ilyen volt Ferdinánd is, ez

Szembe nem mére víni az császárral,
Mint egyéb királyok vittak pogánynyal,
De gondolá inkább használ futással,
Országunkat hagyá ő pusztasággal.

De a magyarokkal szemben sem sokkal kiméletesebb. A magyaroknak szép hire van az árultatás miatt, pártolkodás miatt veszté el az országot s az Isten most is a kétfele való szakadásért ostorozza. Más helyen, mikor elbeszéli, hogy a török császár «rajta könyörültébe» ültette be székébe János királyt, felszólítja a magyarokat, lássák be, hogy a pogánynál is alábbvalók, mert elhagyták koronás királyukat.

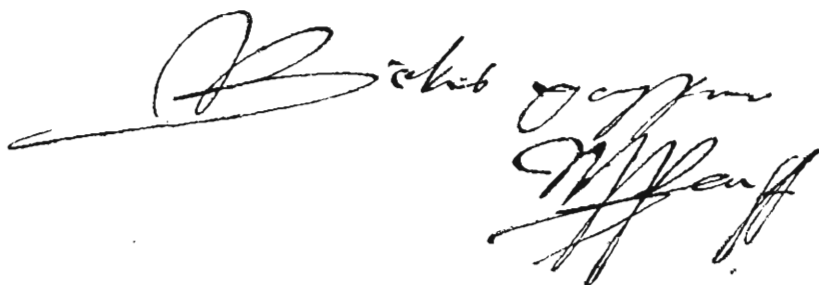

100. BÁTHORI ÉS GÁLFI JÁNOS
PECSÉTEI.

Valkai életéről nagyon kevesen tudunk. Abból, hogy 1567-től 1573-ig minden művét Valkón, Kalotaszegen írta,¹¹ következtethetjük, hogy a magyarvalkói és gyulai Valkai családból származott s élete Valkón «Kalota havasa tövében» folyt le. Kiadott műveivel Csáki Mihály, Békés Gáspár, Báthori István és Kocsardi Gálfi János kegyét kereste s talán ezekkel valami összeköttetésben is volt. A Békéshez írt ajánlás e szavaiból: «... Valkai

¹¹ Az 1579-ben készült «Aldoinus»-nak nem mondja meg szereztetési helyét, de valószínűen ezt is ott írta.

András szolgálatát ajánlja és szerencsés dolgainak kedvező sikert kér számára az Atyaistentől, az ő egyetlen Fia, az emberi nemzetség megváltója által, élj boldogul az igaz hitben és emlékezél meg rólam.» Szabó Károly szerint bizonyos, hogy unitarius volt, mert itt az unitarius Békes igaz hitét említi, nekünk úgy tetszik, hogy az ajánlás szavai e magyarázatnak inkább ellene, mint mellette szólnak.¹² Rettegi György kézirati feljegyzését, hogy tabulae assessor, vagyis a fejedelmi ítélőszéknek tagja volt, elfogadhatónak tartjuk és arra sincs szükség, hogy más Valkainak tegyük meg azt, a ki 1575-ben Báthori tanácsában Békés felett ítélkezett.¹³

101. BÉKÉS GÁSPÁR NÉVALÁÍRÁSA.

Valkain kívül egy másik író is foglalkozott János Zsigmonddal, t. i. *Csanádi Demeter* fejedelmi titkár, a ki «*II. János Magyarország választott királya életé*»-t «scitha nyelven siralmas módon» énekelte

¹² Szabó K. RMK. I. 94. sz. V. ö. Egy. Phil. Közl. 1886. 549. l. Benkő a Transsylvania II. kötetében (348. l.) reformátusnak, Aranyos-Rákosi Székely Sándor, Az Unitaria vallástört. (Kol. 1839. 120. l.) unitariusnak tartja s Binder is (id. h.) ezt fogadja el. Megállapítani nem tudjuk, hogy az 1536-ban Krakóban tanult Valkay Kelemen, kinek Szilády Á. egy énekét is közli 1545-ből (RMKT. II. 271—4, 470—1. l.) és a hasonló nevű gyulai bíró (1559.) valamint az 1567-ben Fejédről megszökött

jobbágysait visszakövetelő Valkay Miklós, ki még 1579-ben is szerepel, s 1587-ben budai Borbély János által elsíratott ugyancsak Walkai Miklós, és Cserényi Györgyné Valkay Klára ebből a családból származtak-e? Karácsonyi J. Békés vármegye mon. I. k. 150, 195. Beke A., A Kolosmonostori konvent levéltára. Bp. 1897. 474. 5. 6. 84. 7. és 426. sz. Apponyi, Hung. I. 333. l. Irod. Közl. 1891. 257. old.

¹³ Binder id. értekezésében (Prister Johannes) 549—550. l.

FRÁTER GYÖRGY.
 (A Magyar Történeti Képesarnokban)

meg¹⁴ «Tordán létébe» 1571-ben, vagyis mindjárt a fejedelem halála után. A közönségesen ismert dolgokat foglalja versekbe és művének sem tartalma, sem előadásmódja, sem verselése nem érdemel különösebb figyelmet. Az Isten által igazgatott szerencse forgandóságára s az eleve elrendelésre példa a «jó János király» élete,

Kinek halálát szánom, kérlek, ne bánjátok,
Vitéz fejedelmünk volt, mindnyájan tudjátok.

Csudálkozik azon, hogy van, a ki gonoszt mondhat felőle. Élete a szerencsétlenségek láncolata: már születése «keresztes had volt»; atyja meghalt, a német reá támadt, a török császár pedig úgy vette oltalmába, mint a farkas a bárányt. Anyjának egy szolgája, Fráter György elárulta s a vendég Lengyelországba bujdosatta. Öt év múlva visszatért ugyan «a szegin árva gyermek», de ezután is mind holtáig nagy kereszt alatt élt. Bárha korulás (betegség) kinozta s két erős császár között volt országglása, birodalmában mégis mindvégig volt maradása, mert okos és bátor volt. A szerencse élete végén sem szolgált neki, mert akkor lett világból kimulása, mikor leánymátkáját akarta elhozni. Végül elmondja, hogy a régi bölcssek hogyan ábrázolák a Szerencsét és Istent oltalmát kéri a pogányok s minden lelki és testi gonosz ellenség ellen.

102. JÁNOS ZSIGMOND CÍMERE.

Valkai magyar genealogiájában, céljának megfelelően rövi-

¹⁴ A mű címe: Vita Joannis Secvndi Electi Hvngariæ Regis Scithico sermone a Demetrio Chanadi eiusdem Principis Secretario miserabiliter decantata. H. és év n. (Debr.) 1571 körül (a). A Szabó által RMK. I. 89. sz. a. felvett kolozs-

vári kiadás tévedés, mert u. a., mint a debreczeni (a). Debr. 1577 (egy példányát sem ismerjük). Debr. 1582. (szatmári pki könyvt.) Kol. 1582. (ismeretlen). Újabb kiadása nincs.

den bánik a hunok történetével: ezen a hiányon *Gosárvári Mátyás* hunyadi harminczados¹⁵ egy külön hun-krónikával óhajtott segíteni, melynek ezt a címet adta: «*Az régi Magyaroknak első¹⁶ bejövésekről való historia, Attilával miképpen telepedtenek le Scambriában...*» 1579-ben adta ki Kolozsváron s a versfejekben ifjabb somlyói Báthori Istvánnak ajánlotta.¹⁷

A régi magyarok alatt miként Heltai a krónikájában, ő is a hunokat érti, s ezek történetét mondja el egész Attila haláláig s a hun birodalomnak fiai alatt felbomlásáig. Azzal kezdi énekét,

103. KOLOZSVÁR CZÍMERE.

hogy a magyar nép még mielőtt a szántást, kapálást nem ismerte, csak vadászásból élt. Egy szarvas üzése közben az alánok «drága jó zsiros» földére akadtak s erre kijöven Scithiából elfoglalták azt. Ezután hat hadnagyot és egy ítélőmestert választottak maguknak. Nagy erejükben elhitték magukat és hódító hadjáratra indultak.

Igy jutottak el Pannoniába. Herman «gottus» király meghalt, mielőtt ellenök állhatott volna. Macrin, Pannonia fejedelme, Deitrich németországi főkapitányt hívta segítségül s míg együtt tanácskoztak a viadal dolgáról, a magyarok «Buda mellett ellene Scambriának» átusztak a Dunán s nagy pusztítást vittek végbe az ellenség soraiban. A róma

¹⁵ Az írás idejét nem mondja meg, neve is csak a versfejekből jó ki (Mathias Gosarvari Tricesimator Hyniadiensis fecit hanc historiam etc.

¹⁶ T. i. a második Árpád alatt történt.

¹⁷ A kolozsvári 1579-iki kiad. megvan a *Muz. Akad. Erd. M. Mu. Teleki-kut.*-ban. 2. kiad. Sicz [Német-Schützen] Vas m. 1592. E kiadásból nem maradt fent példány. Szabó: RMKT. I. 154. és 265. sz. Irod. Közl. 1892. 255—6. l.

had boszút állott rajtok és újabb öldöklő harcztot indított, melyben a magyaroknak Czeva [Keve] hadnagya is elesett. «Szép koporsót nekie építének, Márvány kőoszlopot hasára tőnek.» Azután Tholnára [Tulln] Bécs ország felé mentek. De Macrin újabb viadalt kezdett: ekkor találták el egy nyíllal Deitrich homlokát, a ki ezután a nyílnak vasát hordozta homlokában s «a magyarok innét nevezték illy szóban Halhatatlan Deitrichnek vastagságban». A magyarok győztek, de ismét elvesztették két hadnagyukat: Belát s Kadiczát, kit Kaiász [Kajászó] völgyében Czeva mellé temettek. Ekkor (401) megnyugodtak.

A második részben áttér a «magyarok fejedelmének», «jó» Attilának¹⁸ — «főherczegségére»: elmondja fejedelemmé választását, jellemzi őt és népét, szól Marcianus császár ellen viselt hadáról, Buda megöléséről, a miért «ő maga nevére várost nevezé», a «nagy lator Atilla császár» hadi fortélyáról, Veronai Deitrich álnok tanácsáról és nagy német- és franciaországi hadjáratáról a remetével való találkozásig, kinek jóslatánál hosszabban időz. A III. részt főképen a katalauni ütközetnek szenteli. A IV. részből Aquileja ostroma emelkedik ki, melynek közeli végét az eszterág költözéséből érti meg; Rómától visszatéríti a pápa könyörgése. Az V. részben elveszi a bactriai király leányát Mikoczot s a menyegzőjén «örömeiben sok duzskát kezde innya» s «a nagy sok vér» «megfulasztá aluttában», a mi miatt «magyarok lőnek nagy keserűségben». A VI. és utolsó rész csak röviden mondja el Csaba és Aladár testvéri viszályát s Csabának Görögországba vonulását. A visszamaradt «magyarokat» gepidák verték le s a hadból megmaradt 3000 ember Erdélybe jött és itt

Magyar nevet rólok tagadták vala,
Székely nevet magoknak adtak vala.

A históriára hivatkozva még megemlíti, hogy a mostani székelyek ezek utódai, ezért vannak a «magyaroktól külömb

¹⁸ Mindig *Atillá*-t ír.

rendben foglalva», sőt még «erkölcsből is magyartól külön vadtan».¹⁹ Azután az öt székely vármegye megnevezésével zárja be énekét.

Gosárvári is olyan gyenge verselő, mint Valkai, de még kevesebb az önállósága és eredetisége. Forrása Heltai «Chronica»-ja, mely Bonfini művének szabad átdolgozása s abból, hogy az 1575-ben jelent meg, következik hogy Gosárvári 1575–9 között írta a maga verses hun-krónikáját. Heltai műve mellett Turóczi krónikáját is használta.²⁰

IV.

Az ilyen rimes krónikáknál sokkal értékesebbek az olyan történeti énekek, melyek koruk egy-egy nevezetesebb hadi eseményét örökítették meg. Ezeknek történeti becse is van, mint Tinódi énekeinek s azonkívül mivel nyomtatott szöveg nem köti szerzőiket, sokkal szabadabban bánnak a tárggyal; továbbá egy-egy győzelem vagy vitézi tett szülte lelkesedés őket is magával ragadja, előadásuk élénkebb, nyelvük ékesenszólóbb, versük kevésbbé darabos: egész énekük költőibb lesz.

Ilyen a «*Cantio de militibus pulchra*» (Szép ének a vitézekről) című verses mű, melyben egy névtelen énekes a gyulai végvári vitézek egy harczy kalandját beszéli el. A szép vitézi élet nyomorúságai közé tartozott, hogy a vitézek sokszor hónapokon keresztül nem kaptak fizetést. Tinódi is eleget panaszkodott e miatt.¹ Ennek sok oka volt, nevezetesen vagy az adóból fizették

¹⁹ A m. vannak.

²⁰ Sebestyén: A magyar honfoglalás mondái II. köt. (Bp. 1905.) 271. l. Gosárvári előtt már számos önálló Attila-életrajz jelent meg latin nyelven, melyek közül csak a Philippus Callimachusét és Juvenius Caelius Calanusét emeljük ki. Oláh Miklós «Attila»-ja két évvel később adatott ki. (L. Ballagi A., Attila-bibliographiáját Irod. Közl. 1892. évf. Az Attilára von. gazdag irodalomból itt csak

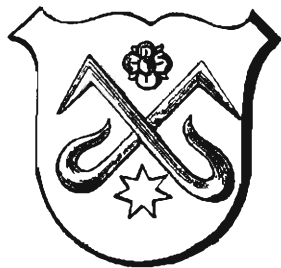
Thierry Amadénak magyar fordításban is megjelent tört. műveire utalunk. A monda történetére vonatkozó kutatásokból Riedl, Heinrich, Petz Gedeon, Sebestyén, de különösen Bleyer Jakabnak «A magyar hun-monda germán elemei, (Bpest, 1906.) cz. értekezését emeljük ki. Itt a korábbi kutatások eredményét is összegezve találjuk.

¹ Pl. «A Varkucs Tamás» stb. 43. kk. v. s.

s az nem folyt be idejében s elegendő mennyiségben, vagy a király fizette s ő is csak sok sürgetésre küldte meg a kívánt összeget, de sokszor a kapitány kezén sikkadt el a katonák fizetése s míg azok meggazdagodtak, a szegény vitézek éheztek és lerongyolódtak.

A békésmegyei Vég-Gyula vára különösen szomorú hírre vergődött e tekintetben. Már Mágócsi alatt megtörtént, hogy a katonák 15 hónapig nem kaptak zsoldot.² Kányaföldi Kerecsényi László sem sokkal különb elődeinél. 1560. decz. 8-án nevezték őt ki az alsó részek főkapitányának s gyulai várkormányzónak, de tisztét csak a következő évben (márcz. 6.) foglalta el s viselte azt 1566. aug. 30-áig, a mikor a várat dicstelenül átadta a töröknek.³ Ez se katonái jóllétét hordta szíven, hanem mint kapzsi, harácsoló ember magának igyekezett minél többet megtakarítani. Azonkívül gőgös és korlátolt eszű ember s nem volt méltó e tisztre, habár ellenségei talán méltatlanul illették a gyávaság vádjával.⁴

Már Szigetvárnál megmutatta a várkapitányságra alkalmatlan voltát.⁵ Némiképen az itt elbeszélte esemény is arra szolgál bizonyoságul. Mikor történt ez, nincs feljegyezve, valószínűen 1561 körül. Karácsonyi Kerecsényi egy levele alapján írja,

104. KERECSÉNYI LÁSZLÓ
CZÍMERE.

² Karácsonyi János: Békésvármegye tört. I. köt. (Gyula, 1896.) 142. l. Az utána következett Bornemisza Benedekről Csánki Dezső értekezett a Békésvármegyei rég. és művelődéstört. Egly. Évk. VIII. kötetében.

³ U. o. 145., ill. 174. l.

⁴ L. Istvánfi Hist. lib. XXIII. Vrancsics és Forgách F. műveit és Kossutány I. «A Kányaföldi Kerecsényiek a XVI. században. Századok 1882. 457—77. l. Kül. Karácsonyi János id. műve

127—161. l. «A végvárkori évek 1552—1566-ig.»

⁵ Németh Béla: Szigetvár tört. 1903. 120—128. l. Bornemisza Péter (IV. része stb. 599^b lev.) így jellemzi őt «Kerecsényi Laslo mint egy Sarkan olyan vala Keuelyfege miat, es azert focfele betegyenel veffe el, Gyulat Törököknek meg ada, mind az által Török miat igen nyomorultul meg hala. Gyermeke mind meg halanac es minden iofagi idegenre ballanac igen hamar.»

hogy ez évben ápril előtt 101 lovas Szegedig kalandozva, szembeszállt a szegedi bég 300 főnyi csapatával s 66 törököt s a sereg vezérét Ferhát agát is megölte, a többi pedig megszalasztotta. Azután 37 török fogollyal és zsákmánnyal tértek vissza (ápr. 30.) Gyulába. S még ugyanazon évben több ilyen kalandjuk akadt.⁶ Itt is egy ilyen kalandot énekelt meg egy gyulai lantos. A kalandban részt vett egynehány gyulai vitéz «megszámlálása» vagy név szerint megemlézése és az élénk előadás azt mutatja, hogy az énekbe foglalás az esemény után nem váratott soká magára.

A gyulai vitézek — így szól a «szép ének» — már hat hónapja nem kaptak hópénzt s e miatt békételenkedtek. Egy vitéz Hegedűs János beszédet intéz hozzájuk s azt tanácsolja,

105. KERECSENYI LÁSZLÓ NÉVALÁÍRÁSA.

hogy mind fejenként menjenek Kerecsényi László kapitányra s kérjék szépen tőle s ha megtagadja

Mind fejenként kapitánra ökleljünk,
Mert lovastul az fát meg nem ehetjük.

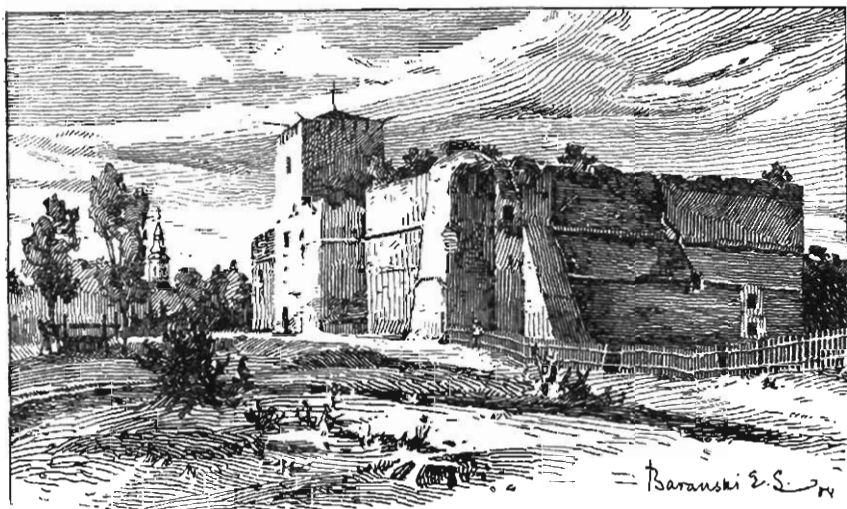
A kapitány zordan mordul rájuk, hogy ne feledkezzenek el a köteles tiszteletről, sőt még ki is gúnyolja, hogy «sok idei hogy hejában eszik Vég-Gyulában az királynak cipóját», török foglyot rég nem fogtak, török fejet karóba rég nem huztak. Erre hangosan «haza oszlának». Beke Pál⁷ ekkor azt ajánlja társainak, hogy próbáljanak szerencsét a törökkel. A tanácsot tett követte. Gyorsan nyergeltek, «dobot ütének, trombitát fúatának» és másfélszázan szépen megeresztett lobogókkal kivonultak a vár-

⁶ Békés vármegye tört. I. köt. 146. l. decimarum comitatus Békés»-ben. L.

⁷ Beke Pál neve előfordul a «Regesta Karácsonyi id. m. I. köt. 146. l.

ból. Azután általmentek a Tiszán s napkeltére elérték a kecskeméti Bogacz-homokot. Itt a homok tetején őrt állítottak fel, a ki csakhamar jelentette, hogy veres zászló alatt fekete sereget, törököket lát közeledni. Beke Pál a tömeget öt- vagy hatszázra becsüli s nem ajánlja, hogy csekély erejükkel megtámadják. Hegedűs János erre gunyolni kezdte:

Vég-Gyulából minem azért kijöttél,
Hogy te mostan török előtt elbujnál?

106. GYULA VÁRA.

Míg egymással versengett a két vitéz, a török sereg elközelgetett s a két sereg «Allá» és «Jézus» kiáltással összeroppan. Reggeltől estig harczoltak s végre is a túlerő előtt a magyarok «megfutamának». A török sereg távol földön ekkor egy falka barmot pillantott meg, azt hiszi, hogy a magyaroknak segítségére jönnek s megrémül. A magyarok ezt látva, új erőre kapnak s visszafordulva most ők ütik a törököt. Beke Pál a viadalhelyre «szágódva» kiáltozta a Hegedűs János nevét s a testek közül megszólalt egy hang «Im még élek, de már csak alig vagyok». A magyar csapat felére olvadt le, a török seregből

300 ember elmenekült, a többi halva maradt vagy fogságba esett. Ezek között volt egy vajda is, a kit visszatérve Gyulába, a kapitánynak ajándékoztak. Azután az elesteket magyar módon szépen eltemették, fejükhöz kópiákat ásván. A karókat meg-rakták török fejjel. «Akkor az vitézek így jártak vala»: így vég-

107. MAGYAR KATONÁK A XVI. SZÁZADBAN.

ződik az ének, mely élénk, lendületes előadásával kiválik a históriás énekek közül, csak az a kár, hogy a verselésre kevés gondot fordít, sőt a sorokat sok helyen egyáltalában nem is rimelteti.⁸

⁸ Szövege a Kuun-codexben maradt fent, melyet gr. Kuun Géza ajándékozott M. Tud. Akadémiának. Kiadása, Szilády: Régi m. költők tára VII. kötetében (1912.) 175—180. l.

Az vitéz Türi⁹ György haláláról is maradt fent egy ének.¹⁰ Léva, Palota, majd Kanizsa kapitányának nemcsak halála, de egész élete a magyar vitézség csodaszerű példája. A leghíresebb bajvivó volt, a kit győzhetetlennek tartottak.¹¹ A félelmet nem ismerte, az életét számtalanszor, szinte akarattal tette kockára, halálát is egy ilyen vakmerő kísérlete okozta. Ha életrajzát írnók, sok ilyen kalandjáról beszélhetnénk. Pl. hogyan itatta le Gyöngyösön a drégelyi török hadnagyot Jusufot. A részeg török ebéd után lóra ülve addig hadonázott a Türitől ajándékba kapott kopjával, míg halálra nem sebezte magát. Ezért bajtársai Türi életét követelték s alig lehetett őket visszatartani. A Miksa és neje koronázásakor Pozsonyban adott lakoma után (1563. szept. 9.) vitézi bajvívásra hívta ki Gyulaffy Lászlót, hadd lássa a király, milyen vitézei vannak, de úgy belemelegedtek és olyan tüzesen verték egymást, hogy a jó öreg Ferdinánd király abba hagyatta, mert attól félt, hogy az egyik éltét hagyja ott a porondon. Ekkor már hosszú vitézi múlt volt mögötte, hiszen már 1544-ben ott volt azok között a sági a «jó legínyők» között, a kik a lévai támadás után (1544.) Balassi Menyhérttel a török üldözésére indultak, ott vitézkedett a palásti mezőn is (1552); csuda, hogy Tinódi név szerint fel nem említi.¹² De annál szebb emléket állított neki Zrínyi a Szigeti Veszedelem második énekében. Elmondja, hogyan kérkedett Arszlán bég azzal, hogy «el vágja Türi Györgynek vitéz nyakát». Azután az erős oroszlánhoz hasonlítja, melyet a vadászok fektében lepnek meg barlangjában s onnan haraggal kiugorva «vadászt halomban mar..» és «valamerre fordul, piros vért sokat ont». Meg is esküdött

⁹ Nevét Thúrynak is írják.

¹⁰ Egyetlen nyomtatott kiadása ismeretes. XVI. századi, valószínűen debreczeni nyomtatvány. (*Akad. könyvt.*) Megvan a Lugossy-codexben is: 155^a—161^b. Itt a címe: AZ VITEZ TVRI GYÖRG-
nek | VITESSEGERŐL ES Halalaról valo
ßep | HISTORIA. | Ad Notaja (!) Laknak
vala | Regönten Ægyptomban &c.

¹¹ Takáts Sándor: A török-magyar bajviadalok. Bp. 1913. 41, 42, 80, 81. l. Lásd még Istvánffi, Forgách tört. műveit, Budai F. Polg. Lex. III. köt. stb.

¹² Istvánffinál. V. ö. Tinódi: Szalkai mezőn stb. 85. kk. Budai Ali basa 253. kk., 281. kk.

Arszlán Mahomed prófétának, hogy őt megnyúztatja.¹³ Éneke is, melyet «vér szomjuzásában énekelt», hozzá méltó:

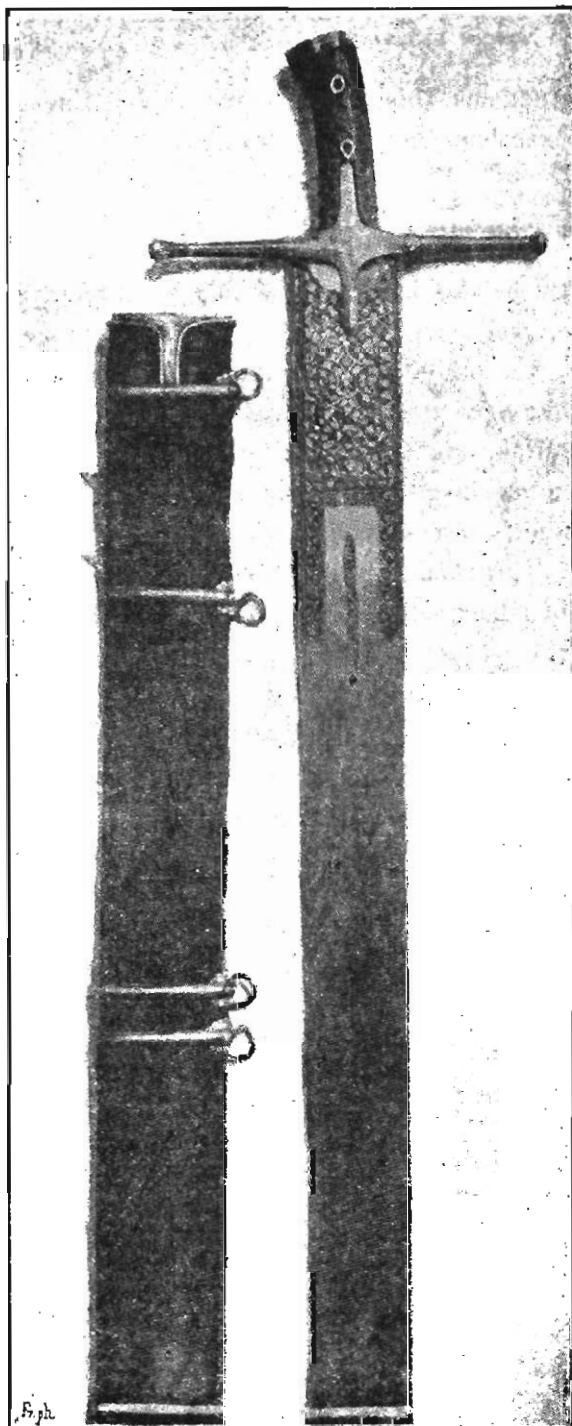
Zöldítések Egek hamar az Erdőket,
Hogy próbálhassuk már nyugott Fegyverinket.¹⁴

Ennek a hősnek egy halálos kimenetelű vállalkozását mondja el a névtelen énekes. Azzal kezdi énekét, hogy «szörtelen veszedelem» szállott reánk Túri György halálával. Ennek oka a király és az ő «fizetlensége» t. i. hogy nem tudja fizetni vitézeit; nemkülönben az urak, kik fizetni vitézeiknek nem akarnak; vegyenek példát a végekben lakó töröktől, ennek hadi népe mindig megkapja fizetését, ezért «hivön» is szolgálnak és «az hová mennek, vígan nyargalnak.» A törökkel szemben Túri volt az egyetlen, a kiből Isten után remélettünk, ez se lehetett soká közöttünk. A török jól látta ezt és sokféle fortélyt gondolt ki elvesztésére. Egyszer kópia törni álltak ki vele, de sokan ott veszték és semmit sem nyertek; másodszer tettették, hogy útközetre jönnek, meg is izenték Túrinak, de másfől rablani készültek. Túri útközetre és «fejönként sebös kópiatörésre» készíté vitézeit és kivonult velök az elvégezett helyre, de hiába várta ellenfeleit s azok nem mutatkozván, hazavezette embereit. Mikor a végbeli törökök meghallották, hogy «vitézők vannak hazamenésben», háromszáz embert rablani küldtek Kapornak felé, a derékerő pedig lesbe állott. Midőn Túri a rablócsapatra akadt, megfutamtította azt s a rabokat kiszabadította. Majd a derékerőhöz ért, s itt is számtalan nyomorult rabot látva, megesik a szíve raj-

¹³ A Szig. Vesz. kéziratában még külön három versszakban magasztalja ezt a «bátor vitéz»-t, «jó gondos kapitán»-t, a melyek a nyomtatott szövegbe nem kerültek bele. Lásd Széchy-Badics kiad. 1906. 38. l.

¹⁴ A M. Nemz. Muz. «Quart. Hung. 236.» jelzésű kéziratában («Énekek a' XIV—XVII. századból»). Ez ének aláírása: «Talaltatik a XVII. századbeli

Hős Énekek Gyűjteményében W. Jankowich Miklós kezirataiban. | Jankovich Miklós gyűjtemény. » Thaly Kálmán ismerte fel, hogy az ének utolsó előtti sora, tollhibából mondja 1648-nak a szerzés évét. Ugyancsak ő adta ki először a «Régi m. vitézi énekek» I. kötetében 31—3. l. V. ö. u. o. a 154—6. lapon közölt énekkel.

109. TÚRI GYÖRGY KARDJA.
(Ő Felsége fegyvergyűjteményében.)

tuk. Bár látja, hogy túlnyomó erővel áll szemben, mégis előbb Istenhez fohászkodva, rájuk rohan kicsiny csapatával. A heves küzdelemben lovát kiszúrják alóla, Györgydeák lovára akar újra felkapni, Vida nevű hű vitéze a gallérnál fogva segít neki s féllábával már a kengyelen volt, mikor az ellenség körülfogja s megadásra szólítja fel. «Ebek engem porázon nem hordoztok» rá a felelet s éles pallasával jobbra-balra osztogatja a halálos csapást. Mindenáron élve akarják elfogni, azért csak lábait «sebösétk» és inát öklöldözik, de Turi észrevette tervüket s egyik kezébe fogva fegyverét, másikkal ledobta sisakját s

így addig harczolt, míg le nem szúrták. A rettegett kanizsai kapitány fejét a bég Konstantinápolyba küldte a török császárnak. Vitézei is vagy elhullottak vagy fogságba estek, csak

110. MIKSA MAGYAR KIRÁLY.

kevés menekült el. Elmondja még, hogyan siratják Túrit özvegye, fiai, szép leányai, szolgálai, kiket gyermekségtől fogva tartott, a városbeliek, a környül való község, valamint vitéz öccsei. Azután rajzolja lelki és testi tulajdonságait (nem volt benne

kevelység, «tisztos öreg és vastag embör vala»), azt is megemlítve róla, hogy fejedelme annyira szerette, hogy az ő képét is kinyomatta; merészségére jellemző eseteket hoz fel, pl. mikor ő volt Palota kapitánya, a budai vezér basa hogyan ostromolta hiába a várat. A király ekkor egy pohárszékkal tüntette ki; mikor a király tábora körül leselkedő fehervári béget elfogta, az aranylánczát akasztotta a nyakába, «egészségemért viseld — úgymond — azt akarom». Sziget eleste után a Zalaságot rabló és égető törököket Török Ferenczczel együtt megtámadta és legyőzte. De nem tudja vitézségét előszámlálni. Még felemlíti, hogy a felséges király könnyezett, mikor olvasta hű vitézének halálát s kincse egy részét érte adta volna, ha vele megvált-hatta volna.

Az itt elbeszélt esemény 1571-ben történt s az elbeszélés élénksége mutatja, hogy Túri halála után csakhamar elkészült ez a kesergő ének. Szerzője valószínűen Túri egyik embere, íródeákja vagy lantosa volt, a ki olykor urával elment a hadi kirándulásokra és talán ezen az utolsón is ott volt, mert azt mondja, hogy mikor a vitézek felkészültek az ütközetre, «Túri Györg' jöve ki *kösinkben*». Két vitéz deákot Györgyöt és Vinczét névszerint felemlít, talán ő volt a harmadik. Versét felolvasásra szánta, a mint maga utal reá e szavaival:

Én nem vagyok elég, hogy megmondhassam,
az hallgatóknak eleiben adhassam.

Hogy sietve készítette el, azt akkor is észrevennénk, ha nem vallaná be («az idő az menire engedte»), az előadás pongyolasága, de kivált a verselés gyengesége elárulná ezt, arra azonban jut ideje, hogy egyszer imádságot, másszor meg beszédet adjon Túri szájába.

V.

Geszti Ferencznek egy 1580-ban július 19-én véghezvitt nevezetes hadi tettét énekelte meg még abban az évben *Salánki György «Historia cladis turcicae ad Nadudvar»*. (A nádudvari török veszedelem története) címmel.¹ A versszerző patronusának nevezi Gesztit s Borsodban a Bársonyos mellett lakott. Egyéb adatunk nincs is róla. Művének főhőse nem is Geszti, hanem a gonosz Sásvár bég,² a ki paraszt nemzetségből származott s renegát volt s az ilyeneket jellemző túlbuzgósággal kegyetlenkedett elhagyott honfitársain. Sok példa van erre a magyar történetben, Salánki a bibliából idéz rá példákat. De még ezeket

III. GESZTI FERENCZ NÉVALÁÍRÁSA.

is meghaladta Sásvár szolnoki bég dühöngésével, a ki a magyarokat el akarta törölni a föld színéről s nem egyszer mondta, hogy ha magyar vér csak egy csepp volna benne, kimetszené; nem kímélt sem hódoltat, sem hódolatlant. De a «végbeli hadnagyok» résen voltak és vigyáztak, sőt támadólag léptek föl. Ruber Károly tokaji kapitány, Kollonits Bertalan egri kapitány

¹ Egyetlen péld. *Nemz. Muz.* Szabó: RMK. I. 181. sz. Már előbb ismertette Eötvös Lajos a Budapesti Közlöny 1870. 48. számában. A címlapján e bejegyzés van: «G. S. Borsodba a Bársonyos mellett alias Salánki György irta Borsodba.» Más adatunk nincs is arra, hogy a címlap belső oldalán levő hat latin distichon (Gesztihez intézett ajánlás) aláírása: «G. S.» Salánki György nevét rejtí. Hogy az I. Rákóczi György hasonló nevű pártfogoltja, a ki 1627-ben

egy Erasmus-fordítást adott ki, nem egy személy a mi irónkkal, már Szabó K. megjegyezte. A Salánki család egy Imre nevű tagjától, a ki Gönczön tartózkodott s Károli Gáspár kortársa volt, Sz. Molnár emlékezik meg. L. Sz. Molnár Naplója. Bp. 1898. 6. l. V. ö. a nádudvari harcznak egy német leírásával: Apponyi, Hungarica. I. 480. sz

² Sasvárnak és Szazovárnak is írják a nevét.

és Kátai Ferencz vezetése alatt, magyar, «sárga» vitézek és vasas németek együttesen meglepték Hatvanban a törököket s kirabolták a várost. Balassa is ott vitézkedett, házakat, pénzes boltokat törött, gyermekeket, bullyákat fogott és sok törököt nyakon kötöztetett. Külön kiemeli még két németnek hősiess viselkedését. Veiz [Vejsz vagy Kara Ovejsz] budai basa,³ az egykori adószedő, a kit 1578-ban neveztek ki e tisztre és így Magyarország helytartójává, máskülönben épen olyan gonoszlelkű ember, mint Sásvár bég, nagy haragra lobbant ezen s a császár frigye megszegésével vádolta Rubert hozzáírt levelében. A vereség miatt állását féltvén, hadnagyait elküldte Győr felé «magyart dulni», de újabb kudarcz érte.

Igy járt a Kaproncza felé rabolni küldött pozsgai bég, kit a horvát urak vertek meg. 1580-ban, mikor a hideg tél megre fordult, mikor a lovakat füre bocsátották, s a mikor rendesen mind a két fél meg szokott szünni a harctól, a bégek alattomban összegyűltek s vádolólevelet küldtek a császárnak, hogy a budai basa volt az oka ennek szerencsétlenségnek s a császár erre megparancsolta, hogy Budáról vessék ki, s parancsára «igen hamar kihányák» s egy sajkában alaküldék Duna vizén császárnak». Most nem volt császári helytartó s Sásvár bég érdemeket akart szerezni, s egyszersmind megtorolni a hatvani rablást, azért a hatvani mezőre egybehívta a bégeket s elindultak gyilkolni, pusztítani. Junius 20-án délben a nagy hévségben Eger alá érkeztek s a hegyekben a maktári polgárokat összefogdosták, sokaknak fejüket véve. Eger városába nem hatolhattak be s visszavonultak foglyaikkal Hatvanba. A siker Sásvár béget még gögősebbé tette. Újabb rablást tervezett bég társaival, a kiknek a gyülekezésre «hagyott helyül» Szolnokot tűzte ki. Faluk kirablását, Tokajból, Kállóból «katonafogást» határoztak el. Julius 16-ikán indultak el: útjukba esett Nagyfalú, Rákamaz és «rabot, barmot előttek hajtnak vala» s az aratókat is

³ L. Takáts Sándor tárczáját (Vejsz basa) a Budapesti Hírlap 1909. jún. 17-iki (142.) számában.

összefogdosták a mezőn. Sásvár bég Nánáson várta meg a rablócsapatot. Isten miként egykor a zsidók könyörgését, úgy most meghallgatta a magyarokét s más országból haza hozta Geszti Ferenczet, a ki mihelyt meghallotta a török dolgát, kihozatta veres zászlóját s elindította Diósgyőrből szép hadát. Még aznap átkelt Kisfaludnál a Tiszán s Szentmargit közelében halt meg. Másnap sok magyar és német vitéz gyűlt hozzá, a kik felszólították őt, hogy szabadítsa ki a szegény rabokat. Örömmel ajánlkozott rá s megköszönte, hogy hadnagyokul választották. Ezután felsorolja a jelesebb főembereket és «főlegényeket» s elmondja, hogyan «rendelte» vagyis állította csatasorba seregét. Már útközben találkoztak egy török csapattal s elvették tőle a rablott jószágot. Újvároson egyesült Geszti hada a Ruberével. Kedden reggel (jul. 19.) Nádudvarnál elérték Sásvár béget, a ki már hozzákészült a viadalhoz. A magyar sereg azonnal megrohanta s csakhamar megfutamította. Azután a futók üzéséhez láttak és sok főembert fogtak el, mint Kurt vajdát, Ali vajdát, a gazdag Bali agát, Cseki csauzt, Amhad agát és 600 magyar rabot szabadítottak ki. Maga a bég is öccsével⁴ lóháton menekült, s «azok mondták, kik jól látták szemekkel, hogy sáros volt mind ruhástól, lovastól» s «negyven magával» sírva mendegélt a Kunságon hazafelé. Könyörög azután Istennek az író, hogy még otthon is ítélje meg ezt az új Sennacheribet. Az elesettek és foglyok számának megemlékezésével s Istennek magasztalásával végződik az ének. Arról már természetesen nem tud semmit, hogy Geszti a következő évben Erdélybe ment s mint Déva várának ura különösen Báthori Zsigmond alatt, tekintélyes helyet foglalt el az ország sorsának intézői között.⁵

Salánki műve a históriás énekek java közé tartozik. Alighanem maga is ott volt a harcban, ezért olyan élénk az előadása

⁴ Talán a szolnoki Baba Haszán.

⁵ Geszti vitézi pályafutásáról l. Istvánffy és Bethlen Farkas műveit. Újabb

életrajza Veress Endrétől a dévai áll. főreálisk. 1897/8. évi értesítőjében. Külföldön is megjelent. Végrendezetét

s a miket a harcz hevében láthatott, hallomásból egészítette ki.⁶

Említettük, hogy Salánki művét Sásvár bég történetének lehetne nevezni,⁷ mert ez a nagyravágyó renegát az elbeszélés főhőse. Rajta kívül még egy másik török főembert is érdemesnek tartottak arra, hogy külön históriás énekben foglalkozzanak tetteivel t. i. Kalajlikoz Ali budai basát. Tragikus sorsa meghatotta az énekszerzőt s így akarta nevét megörökíteni. De a magáét elhallgatta. Toldy *Ihász névtelené*-nek nevezte el, talán helyesebb lett volna a *Nádasdi* vagy *Ujhelyi névtelen* elnevezés, mert mind maga mondja «Nádasdnak faluján» kezdte el s [Sátoralja]-Ujhely városának alsó végén [Sáros-]patak felőli utcáján végezte el. Kész művét a Jász-Apátiból való Kaszás Bálintnak ajánlotta, a ki Egerben lakott, török rabságban is volt. Ettől is hallhatott egyet mást a törökök dolga felől. Másik forrása Szattay Kristóf értesítése lehetett, kit Homonnay István Ungvárról azzal az izennettel küldött Alihoz kevéssel halála előtt, hogy a sok csataért ne pusztítsa Hevest. De azonkívül 1587 körül maga is megfordult Budán s ott főemberekkel érintkezett, kik titkon megmondták neki Ali basa öngyilkosságát. Gyorsan dolgozó író volt, mert szintén saját bevallása szerint ez már a hatodik históriája volt, de a többi, úgy látszik, mind elveszett. Ha verselése és előadási módja fogyatékos is, mégis sajnáljuk azt, mert e fentmaradt műve a török történetben jártasnak s a török szokásokkal ismerősnek mutatja a szerzőt s a török-magyar érintkezések történetéhez becses adalékokkal szolgálhat tak volna.

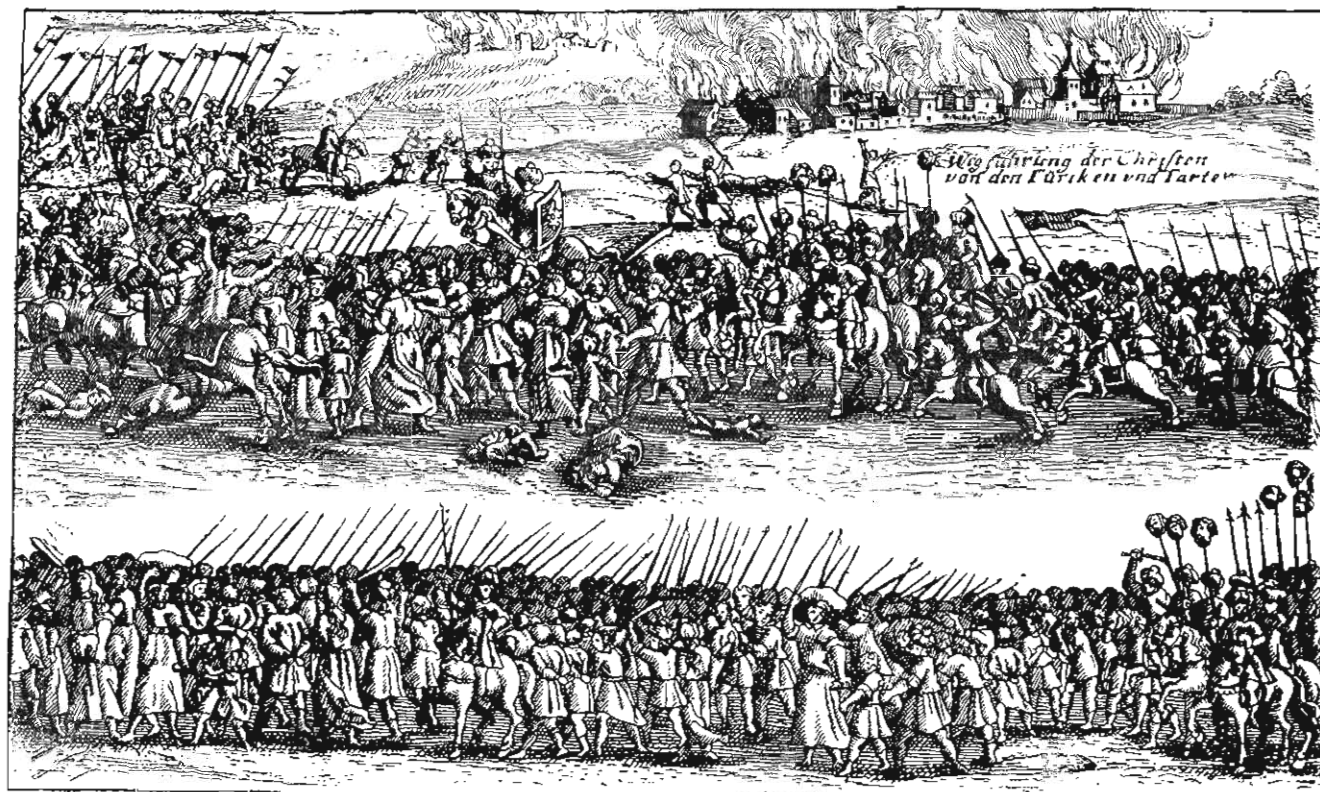
Czíme *Icon vicissitudinis vitae humanae* (Az emberi élet viszontagságának képe) vagy *Ali Pasa históriája* lehetett.⁸

kiadta b. Radvánszky Béla «A magyar családélet és háztartás» Bp. 1879. cz. műve Adatgyűjteményében (III. köt. 145—152. l.)

⁶ Pl. a sáros Sásvár bég meneküléséről, kinek a ladányi bíró mutatta meg az utat.

⁷ Egy névtelen összefoglaló török krónikáját már sentebb a 49. lapon említettük.

⁸ Czímlapja nem maradt fent, ez a latin cím a vers kezdete előtt áll. Legrégibb kiadása, mely Ihász Gábor aján-

112. KERESZTYÉN RABOK ELHAJTÁSA.

Ez a basa 1587. febr. 22-én halt meg s ebből valószínű, hogy a róla szóló ének sem készült sokkal később.

Kalajlikoz [Piperés] Ali basa⁹ — mint Névtelenünk leírja — híres volt szép temérdek veres szakálláról; jó nyilas és pálya-futtató, szerette és elő is mozdította a vitézi játékokat. A mezőn Ó-Buda felől egy magas fa tetejére gombot csináltatott s «ló folytában» azaz futtában meglötte azt. A budakeszi útnál pedig egy ilyen célba lött nyilát még később is látni lehetett. Egy magas gyantáros sima fenyő hegyébe egy kupát tétetett fel, hogy «annak adja, ki felmászsa az nagy fát». Ennek a basának híre Törökországba is eljutott s mikor a szultán néniének Aszma [Eszma] szultánának férjét, Ibreim vezér basát¹⁰ egy bolond török leszúrta, az őt kívánta magának férjül s kívánságának engedni kellett. Elbocsátotta tehát feleségét s fiaival együtt egy sajkán útnak eresztette s ő is útra kelt, hogy feleségével menyegzőjét megülje. Feleségének kívánságára a császár másodszor is kinevezte budai basává,¹¹ de a kinevezés után az asszony nemsokára meghalt s mivel új férjétől nem maradt gyermeke, az összes kincseket vissza kellett a császárnak küldeni. Razainkadin a

dékából a M. Tud. Akadémia könyvtárában van (ezért Ihász Névtelene), Szabó K. szerint (RMK. I. 320. sz.) bártfai XVI. századi nyomtatvány. Ráth György ezt nem tartotta valószínűnek. A csonka példány (4° A iv) csak 54 versszakot foglal magában. 2. Egy későbbi kiadást id. Szinnyei József ajándékozott Szilády Áronnak, melyet ő lőcsei későbbi kiadásnak tart, 1829 tájáról. Ez is csak az A iv töredéke, csakhogy sűrűbb nyomás (8—9 versszakot közöl egy lapon) s a felírat elhagyásával az egész versezetet magában foglalta. E töredékből ki-gésezíthető az előbbi kiadás csonkasága, csak a lapszéli latin tartalommutatóban maradnak hézagok. 3. példány a lőcsei ev. egyház könyvtárából került elő egy 1859-iki nyomtatvány fedeléből. Pekár szerint mindkettőnél teljesebb s való-

szerűen az előbbivel egyező kiadás. Ha ez így van, akkor ki lehetne belőle egészíteni a csonka tartalommutatót, a mit Pekár elmulasztott. Bevezetéssel kiadta Szilády Irodalomtört. Közl. 1893. 79—87. I. Megjegyzéseket tett rá s a 3. példányt ismertette Pekár K. Irodalomtört. Közl. 1903. 374—7. I.

⁹ Takáts S. levéltári adatok alapján tárczát írt róla a Budapesti Hírlap 1908. okt. 27-iki (257.) számában «*Vezir Kalajlikoz Ali*» czímen, de ezt a históriás éneket nem említi.

¹⁰ Szilády sz., Szokolli Mohammedet Irod. Közl. 1893. 80. I.

¹¹ 1588. máj. Első ízben 1580. máj. — 1588. okt. 9-ig volt budai basa. Gévay «A budai pasák. Bécs 1841.» és Szilády-nál is id. h.

meghalt szultánleány «vénesszonya» vagyis udvarhölgye egyszerűen haszonkadárja vagy «kéncstartója», azt az ajánlatot tette Alinak, hogy, ha őt feleségül veszi, elloppja a kincsek közül a császári leány «isztifant»-ját,¹² vagy koronáját számára. Ali ráállott az alkura s azután elutazott Budára. Razain-

113. RÁKÓCZI ZSIGMOND PECSÉTJE.

kadin utánaküldte a koronát, de hiába sürgette, hogy most már őt is vesse Budára. Boszújában feljelentette a császárnak a lopásért s a basa getthi azaz kegyvesztett lett s mikor erről értesült, megmérgezte magát. Azután a Bibliából, a hazai és világtörténetből számos példát hoz fel az asszonyok csalárd-ságáról.

Rákóczi Zsigmondnak szikszói győzelmét énekelte meg «*Hi-*

¹² (= στεφανος).

storia Szikszoiensis»¹³ cím alatt Liszkan «az Bodrognak möntében» 1588-ban, tehát még a nevezetes esemény évében, *Tardi György*,¹⁴ a kit egy személynek vehetünk azzal a szántai pappal és abauji-tornai esperessel, a ki 1616–8 körül viselte ezt a tisztelet.¹⁵ Deák vagy rektoriára ment ifju ember lehetett ekkor, erre mutat különösen az első ének bőbeszédű vallásos elmélkedése, melybe protestáns éneksorok is vannak beszöve.¹⁶

A két énekre osztott elbeszélés azzal indul meg, hogy az emberek hálátlanok Istennek jótéteményeiért, nem különb «kedves Magyarország» sem, ezért támad gyakran ellene «nagy hörtelen» a pogány ellenség. Kiváltképpen így volt ez 1588-ban, a mikor nagy sok török titkon összegyűlt Budán s elhatározta, hogy a felföldön fog rabolni. Kurkut füleki bég a fejérvári, szécséni stb. béggel együtt Fülekből indítá el a rabló kalandozásra seregét, útjokban elhaladva Putnok mellett, honnan a vitézek «régi magyar vitéz módra» kiizentek:

Ebek vattok! Nem félünk Kurkut-béktől,
Nem ijedünk, higgyjétek meg árnyéktól.

Egerrel sem mertek kikötni, mivel tudták, hogy másfélezer vitéz harcra készen várakozik reájuk. Így került a sor Szikszó városára (szept. 29.),¹⁷ melyet felgyújtottak s lakosait levágták vagy rablánczra fűzték.

Szikszó feldulása hírére nagy «revadás» és futamodás lön a felföldön, melynek ez a város volt «anyja», fiai, ezek között a szerző is, a merre tudtak menekültek.

¹³ Nyomtatásban nem maradt fent, talán meg sem jelent. Csonkán maradt fent a M. Tud. Akadémia Decsy-codexében. Onnan adta ki Thaly K. a Századok 1871. 104—130. lapjain. Érdekes összevetni e művet Frenzel Salamonnak Prágában 1588-ban megjelent művével: «Victoria pusilli christianorum exercitus contra legionem Turcicam obtenta ad oppidum Szixio in Hungaria anno Chr. MDLXXXVIII. Rövid ism. I. Sz. Molnár

Naplója Bp. 1898. 7. 1. Apponyi: Hungarica I. k. 1900. 525. sz.

¹⁴ Szerző neve a versejekbe van foglaltva: GEORGIUS TARDI.

¹⁵ Szabó-Hellebrant: Régi m. könyvtár III./I. 1171. 1199. 1225. sz.

¹⁶ Pl. 12. v. sz. Drága dolog az Ur Istent dicsérni, Bártfai Énekeskönyv 322. l. Saul előtt Dávid is hogy fut vala, Szegedi G. Énekeskönyve 25. l.

¹⁷ Az ütközet okt. 8-án volt.

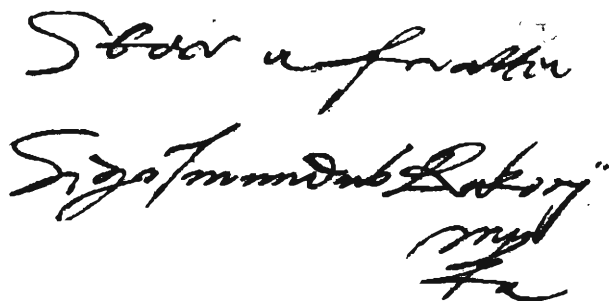
114. SZIKSZÓ KÖRNYÉKE

Nagy keserves bucsuvétlen elváltunk,
 Keves jókkal házonkból kifutottunk,
 Nagy jajszóval mindenöket elhattunk,
 Az volt gondunk: miképpen szaladhassunk.

A második énekben elmondja, hogy mikor ilyen iszonyú félelembe estek, az Ur Isten megszánta «jó kedvében» őket s angyalainak parancsolt, hogy

Menjetök el Egörben, Rákóczinak
 Mondjátok meg, mint az én hű szolgámnak,
 Üljön hamar hátára főlovának.

Rákóczi Zsigmond egri kapitány azonnal felkészült: «Zöng a rézdob, harsog a sok trombita» s elizen régi lakóhelyébe, a

The image shows a handwritten signature in cursive script. The first line reads 'Stad a fraktu' and the second line reads 'Zsigmond Rakoczy'. Below the signature is a small, stylized monogram or mark.

115. RÁKÓCZI ZSIGMOND NÉVALÁÍRÁSA.

«hirös Szöndöröbe», továbbá Diós-Györbe és más végekbe segítségért. Azonnal jöttek fővitézek mindenfelől, kik között különösen Homonnay István megérkezésének örült meg. A két sereg szembeáll, a magyar zászlóját «szépön megbocsátá». «Mind benyeljök!» törökök az állíták. De mikor a «száguldók» az egri zászlót kiismerték a hadból s megvitték a hírt róla a bégeknek: vagy két bégen mindjárt kiűtött a «félsz-szeplő». A viadal megkezdődött. Balázsdeák István, Balassa Ferencz, kinek szava hasonlatos volt a trombitához és Homonnay különösen serénykedtek. Ezt, mikor két főtöröknek fejét vette, nyolcz ember rohanta meg s megköttözve rabbá tette. A páncélkeztüdjében lévő nagy szép kövekről, melyek «az sötétben csoda szépön

fénlöttek», nagyon gazdag főurat sejtettek benne s nagy váltságdíj reményében a szőlőgyepün át Fülel felé hurczolták. A fogoly eltitkolta nevét s Homonnay szolgájának mondta magát. Majd nagy kiáltást hallanak s ekkor elhitei kísérei, hogy a török győzött, levágták Homonnayt és Rákóczit is. Ezzel akarta visszatéríteni a tábor felé ellenségeit. Számítása bevált, sőt csakhamar három magyar vitézzel találkoztak s ekkor Homonnay kötelekből kezét kiszabadítva, ezek segítségével levágta a nyolcz törököt. Újra a csatába vegyült s folytatta az öldöklést. Az egriek Szikszó felől való oldaltámadása a magyarok javára döntötte el az ütközetet. Azután felsorolja mindkét táborból a foglyokat,

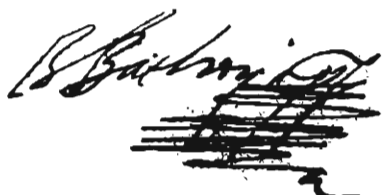
116. KENDI SÁNDOR NÉVALÁÍRÁSA.

sebesülteket és elesetteket. Még egy «vitézlő tanuságot» mond el egy hatvani Tepegyüz nevű törökről, a ki a csata előtt a Szikszó és Vadász között gondtalanul lakmározó török katonákat figyelmeztette, hogy a magyar vitézek nemsokára megjelennek a szép kenyérért, borért és abrakért. Árulónak kiáltották s a bég elé vitték, de már ekkor feltűntek a Tepegyüz óvatosságát igazoló magyar katonák. Tepegyüztől a magyar vitézek is tanulhatnak józanságot és vigyázást.

A tárgy elrendezésében nyilvánuló meglepő leleményesség, élénk és lelkes előadás, ha olykor talán túlságosan bőbeszédű és terjengős is, kora egyik legjobb históriás énekévé avatják a Tardi György művét. Azonkívül becses adatai miatt történeti forrásmű gyanánt is használható.

Irodalomtörténeti szempontból kisebb jelentőséggel bír, verselésre és előadásra nézve messze mögötte marad egy ugyan csak a Decsy-codexben fentmaradt *„Igen szép historia: mi-*

képpen az árulók el akarták az erdélyi vajdát árulni és egész Erdélyországot pogán kézben ejteni; azoknak az uraknak vesződelmőkről.¹⁸ A hosszú cím az egész tartalmat elmondja: még csak azzal kell kiegészíteni, hogy az említett «erdélyi vajda» Báthori Zsigmond s az árulók Kendi Sándor, Ferencz, Gábor, Báthori Boldizsár, Kovacsóczy Farkas cancellarius stb. voltak. Ezeket egyenkint bemutatja, azután ismerteti az árulási tervet, majd a Báthori hű tanácsosait s az «urak előtt tölt szép oratióját». Élénkebbé ott válik az előadás, midőn az árulást leleplezik (1594. aug. 26.); Bocskai vonja kérdőre Kendi Sándort: «Azt hallom, hogy vagy urunknak árulója» s Báthori Boldizsár erre

117. BÁTHORI BOLDIZSÁR NÉVALÁÍRÁSA.

«melyben»¹⁹ ragadá ott erdélyi vajdát» és kivonta zsebéből puskáját, de a vajda kiütötte kezéből, kiáltott a kék garabontoknak vagyis testőröknek s elfogatta és megkötöztette az árulókat.

Ezután megint sorra elmondja, hogyan hajtották végre a büntetést az egyes elítélteken, végül a fejedelemhez való hívségre inti a vitézeket.

Szerdahelyi Mihály Kolozsvárott 1594-ben Szent Mihály havának (szept.) végső hetében «egy gondolatjában szörzé versőkben» verses historiáját. Báró Tököly Istvánnak ilyen nevű nevelője 1596. szept. 17-én íratkozott be a heidelbergi egyetemre s valószínűen egy személy ez ének írójával.²⁰

Báthori Zsigmond uralkodásának egy dicsőségesebb eseményét dolgozta fel s adta ki Kolozsvárt 1596-ban egy névtelen író «*Historia, melyben az felséges Báthori Zsigmondnak erdélyi*

¹⁸ A Decsy-codexben (*Akad.*) 24. sz. a. Innen adta ki Thaly K. a Századok 1871. évf. 257—271. l.

¹⁹ A. m. mell.

²⁰ Sz. Molnár A. Naplója. 20, 21, 24, 26, 104: 1. Szerző a versfejekben nevezi

meg magát: S(z)ERDAHELI MIHALI. Megemlítjük, hogy 1820-ban Albisi Zólyomi Erzsébet mint Szerdahelyi Imrefi Mihály özvegye szerepel, de ez bizonyára más család sarja volt.

*fejedelemnek 1595. esztendőben való viselt hadai irattattanak meg».*²¹

Azzal kezdődik az elbeszélés, hogy a király gyakran gondolkozott azon, mint öregbíthetné népét s mint hozhatná vissza azo-

118. BÁTHORI ZSIGMOND ARCZKÉPE.

kat, kik régen a pogány fogságban sinlődnek. «Azért nem mulata, seregét inditá Vég Temesvár felé az Törökországra», vezérévé

²¹ Egyetlen csonka példánya (7 levél) az Erd. Múzeum könyvtárában. Szabó K. RMK. I. 283. sz. Erről a hadjáratról van egy prózai tudósítás is *Pelerdi Péter*-

től: «Bathori Sigmondnak Erdelyorzagb fejedelmenek győzhetetlen nyereségéről. Nemet Vyvarat 1596.» Azt hisszük, ezen mű révén került bele több biblio-

pedig Barbély Görgyöt²² tette, a ki serényen dolgához látott és hamarosan elfoglalt két török bástyát. Ekkor a magyar hadat Báthori Jófűtől Gyulafehérvárhoz rendeli s a török kap a jó alkalmon s elpusztítja a védtelenül maradt helyet. A király feleletül «Tót-Váradjának romlására» küldé «szép seregét».

Wahre Abconterfeytung desß Vnmenschtlichen Väterlichs vnd Tyrannen Sinan Bassa, so ein Anführer vnd Ursacher ist / aller dieses jetzigen erbärmlichen vnd verderblichen Krieges vnd in Vngarn vnd Eckenbürgen.

119. SZINÁN BASA.

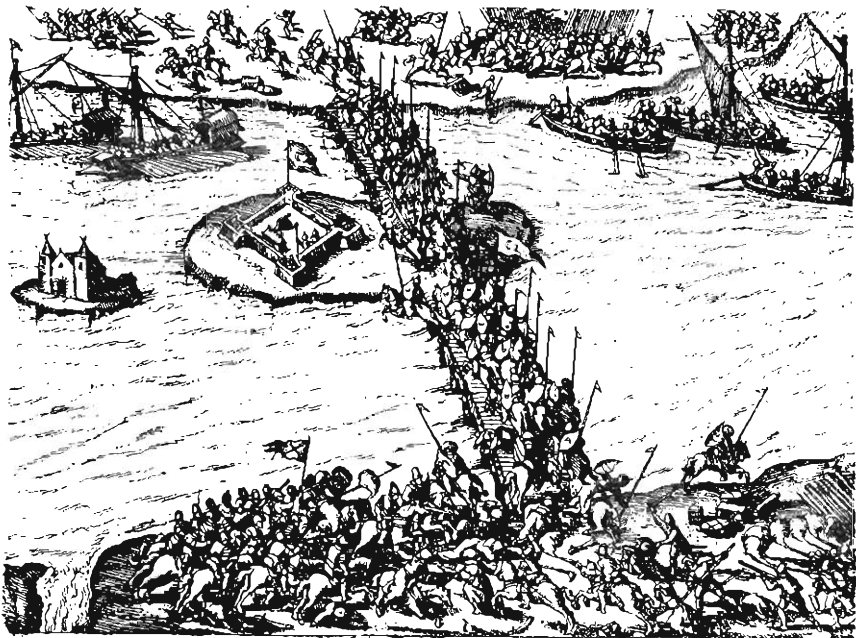
Barbély ezzel hamarosan végzett s Fadsat alá vonult s népének a vár feladásáért a szabad elvonulást megengedte. A közelgő segítség hírére a sereg újra fegyvert fogott s ekkor a «töröket egy lábíg mind levágták vala». Vitézül szembeszállott a temes-

grafiába az a tévedés, hogy verses historiánk 1595-ben vagy 1596-ban Német-ujváron is megjelent. Ez unicummal, mely Prónay Sylvester Gábor könyvtára-

ban van, nem vethettem össze históriánkunket.

²² Mindig így írja a Borbély György nevét.

vári basa, lippai, gyulai, csanádi és jenei bég egyesült felmentő seregével is és győzelme hírére Eperjes, Solymos, rövid ostrom után Lippa és még több vár őrsége részint meghódolt, részint megszökött. «Mikoron mindezek Alföldön volnának», Szinán basa nagy haddal átkelt a Dunán s elindult «Havasell ország» ellen, hogy Mihály vajdát elfogja. A vajda a Dunától nem messze

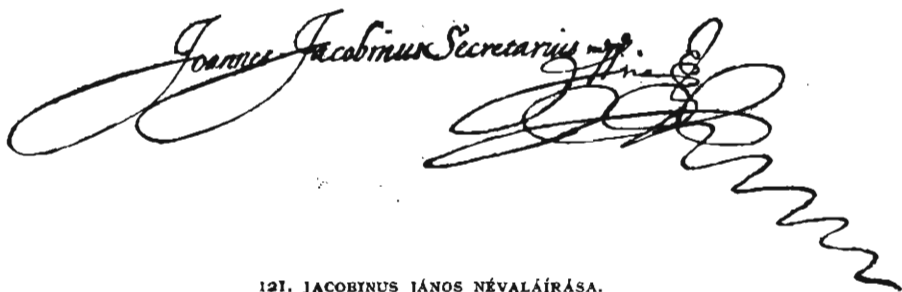

120. SZINÁN BASA PUTÁSA.

Erdély felől egy eres, ingoványos helyen vonta meg magát, hol csak «egy szoros út vagyon a sok selymékectől» s a törökökhez képest csekély hadával megfutamította az ellenséget. A magyarok kezébe jutott a próféta zöld szerencsezászlója is. Szinán basát is a sárba taszították a hídról s alig tudták kiragadni és sárosan a «táborban iktatni». Mihály vajda jól tudta, hogy Szinán megmaradt hadával igyekszik majd megboszulni e csúfos vereséget s figyelmeztette Báthorit az őt is fenyegető veszedelemre. A király azonnal írt a székelyeknek s a Barcza mezején

várta meg, míg a «temérdeki sok nép» hozzá gyült. István vajdának is írt Moldvába, hogy ő is siessen melléje Mihály vajdának. «Ezt hallván a vajda semmit sem mulata», de Erdély felé indított seregének előbb még erős harcztot kellett vívni az útját álló lengyelekkel. Itt megszakad a csonkán maradt elbeszélés, mely Gyirgyónál vívott harcztot s abban Szinán basa végleges csúfos kudarczát mondta el.²³

Forrása Jacobinus Jánosnak, kolozsvári notariusnak és Báthori Zs. titkárának, ki maga is részt vett a hadjáratban, «Brevis enarratio» (Rövid elbeszélés) cz. prózai munkája, melyet 1596-ban Kolozsvárott adott ki, Báthorinak ajánlva.²⁴

121. JACOBINUS JÁNOS NÉVALÍRÁSA.

Báthori Zsigmond győzelmének egy másik énekese is akadt a XVII. században *Szölőssi István* személyében, a ki az esemény után 40 évvel (1635) adta ki ugyancsak Kolozsváron «*Rövid Historiá*»-ját.²⁵ Ebben a négy részre osztott történeti énekben ő is Jacobinus művét szedte magyar versekbe. Ugy látszik, nem volt tudomása arról, hogy e munkát már előtte más is elvégezte.

²³ A magyar történetírókon kívül külföldiek is foglalkoztak Báthori Zs. győzelmével. L. kül. Apponyi: *Hungarica*, I. köt. (Bp. 1900) 562. sz. a. ismertetett művet.

²⁴ Az ajánlás kelete 1596. márcz. 25. tehát a magyar fordítás jóval később jelenhetett meg. Ebből a kiadásból nem maradt fent egy példány sem. (Szabó RMK. II. 262. l.) Ujra kiadta Bongars:

Rerum Hungaricarum scriptores varii historici . . . Francof. 1600. XIV. 536—547. l. *Syndromus rerum Turcico—Pannonicarum* . . . Francof. 1627. XXV. 211—227. l. Schwandtner, *Scriptores rerum Hung. I.* Vindob. 1746. fol. XVI. 742—756. l.

²⁵ Szölőssi művét, mely két példányban maradt fent, (*Akad. Erd. Muz.*) l. Szabó K. RMK. I. 647. sz. a.

Szölőssi verselése és nyelve mögötte marad a Névtelenének; azonkívül előadása is áradozó, míg ezé inkább száraz, krónika-szerű; amaz hívebb az eredetihez, ez rövidít rajta, kihagyogat belőle.²⁶

A XVII. században tovább él a historiás ének s a nevezetesebb hadi események, egy-egy győzelem vagy diadalmas hadjárat ekkor is megkapta krónikását. Zrinyi és Gyöngyösi megmutatták, hogyan kell történeti eseményt költőileg alakítani, de azért az ő műveik megjelenése után sem szűnik meg a Tinódi modorában írt verses krónika. A kuruczkorszakban úgy látszik, mintha másodvirágzását élné, sőt még a XVIII. században is próbát tesz vele egy-egy elkésett utód.

²⁶ Rimaynak külön is kiadott művét: «Az Nagysagos Gyarmathi Balassa Balintna: Esztergam ala valo keszületiről (Bártfa XVI. sz.) s Gyulai Mártonnak 1599-ben írt s 1619-ben Debreczen-

ben kiadott «Epiniciá»-ját Pálfi Miklós-nak és Svarczenburgnak «jeles diadalmokról», nem sorozhatjuk a historiás énekek közé, ezért itt nem is ismertetjük.

122. TÖRÖK-MAGYAR FEGYVEREK.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

I.

SZABÁCS VIADALÁNAK UTOLSÓ LAPJA.

(A 29. lapon.)

Akarattyak zerent twn kegelmeth
Es nag myltofagos engedelmmeth
Ig meg adak zabacz erwífegeth
Benne hagyak algywnak bwhsegeth
Mely algywtak¹ kyal twbbwhthete
Es nagyon Sabachoth erwífwhthete
Hagywan benne vytezeknek yauath
Hogy ne lathna towabba az karath
Ez mynd ezen zerent hat meg lewe
Twrwknek es mendennek kegelmmet tewe
Kyal vygan Budara eredwen
Twrwk Sereg kwynywlw teryedven
Hat valanak nekyk nagy chwdaba
Hogy Budanak menden wchayaba
Jelennen kyalnak odwaraban
Lathnak Twrwknepeth kazdagh rwhaban
Kyalnak ekeffen odwarlany
Ment kel pyacson varban allani
Ezt meg hallak mynd Twrwkorfagba
Twrwk Chazar lwn nagy boffofagba

¹ Így, tollhiba *algywkat* helyett.

II.

A BERISZLÓI PÉTERT KESERGŐ ÉNEK KEZDETE.

(A 30. lapon.)

Cantio Petri Berizlo.

Mynd tŷ nepek bankogyatok pífpek vezedelmen, | mert twgya-
tok mygh Iften zegele az ew ȳo | zerencheyet, nem Vralcodek Terek
Chazar | loha az ew feyen.

Im lattŷatok ellenfegyth fok helen megh | gyeozte, Terekeknek
fokafagyt rolatok el Izte, mellettetek megh holtat yngyen ew | nem
nezte.

III.

A NYIRKÁLLÓI TAMÁSNAK TULAJDONITOTT VERSES JOGI SZABÁLY.

(Az 50. lapon.)

Regula Iuris | *Quod enim semel placuit Vltorius displicere non*
poterit | *Áthúzva* : *Ha ȳgazath akar tenned.*

Merth myth eghzer meg zerzettel, es the thewled el vetettel
Ha igazath aka'z tenned, thewbzer nem kel hozzad wenned.

IV.

HEGEDŰS MÁRTON ÉNEKE.

(Az 59. lapon.)

AZ HEGEDŰSÓKRÓL.

Hegedűfők nektek Bolok megh halgafatok,
mert Hegedűs ęnis | vagyok azt iol tudgyatok,
De | hoy (így !) ęn nem Iambor vagyok | aŷtis tudgyatok.
Ez vilagon ahol vagyon egy io hegedűs
Enis vagyok ű mellette mafod hegedűs,
Aŷt iol tudġa minden ember az ki hegedűs
Gyermeķlegemtől fogua ez volt kenierem
ezzel eltem en nagy fokat lemmit ġútőttem
Sőt minden fok marhaimat en el költöttem.
Erről minden fommat vehet iduedel (így) iduedelemnec

Kett ekenec ninczen haßna mint hegedűnec,
 De latattya anny s=ninczen mint eg'czepefnek
 Derekamat ki tekinti mint akaßtottottaknak
 Az feyemet ki tekinti mondthat Borzafnak,
 Az Labomot ki tekinti mondthat czatofnak.

Ez világon ahol vagyon egy io Tikozlo,
 Enis vagyok ő mellete egy io Tikozlo,
 Azt iol tudgya minden ember az ki Tikozlo.

Vagyon nekem ket Toluayom az Torkom hafam
 Ezek foßtnak hog' magamat ne ruhaßhaffam
 Ezek veßtnek hogy magamot ne iobithaffam.

Soha femmit g'ermekemre en nem gondolok
 Ez világon csak vandorlok á hol Bolgalok,
 Kecze modra gyakran ganeyt tey vtan adok.

Morgo könyuet elő rantok mert marton vagiok
 Az Gazdaual leg előßör olly igen morgok,
 Vendegeuel őBue veßek eből Bolgalok.

Az ének többi része :

Az labomom (így) nem alhatok ha en köpentek,
 S Bemeimmel nem neßhetek hanem Pillogok,
 Az nyeluemmel nem Bolhatok csak veßtegetek.

ReBegefnek nem monthattok mert nem okadok
 De mas napon mind napeftig csak kouaczolok
 Kit az vtan en nagy fokßor eből megbanok

Tarfaimhoz ilyen módon gyakran meggyonom
 Hogy ha iot mond en aßt foha meg nem fogadom,
 Az ki tanit es pirongat olly igen banom.

Oh nagy Isten miért tartañ ilyen nagy latrot
 Tudom azért mert aßt varod hogy meg taniczad
 Czak heaban beßededet en ream költeß

Nincz ez földön fem az Egen olly predikator
 Kit en bennem iott tehelsen am Bollyon bator,
 Tudom azzal az fem gondol ki ilyen lator.

F
I N I
S

V.

TINÓDI «HADNAGYOKNAK TANÚSÁG» CZ. MŰVÉNEK EGY-
KORÚ MÁSOLATA.

(A 83. lapon.)

Hadnagioknak tanofagh / verf feyek /.

Sebastianüs literatüs

Seregewk kewzt kyk watthok hadnagyok

kereftyen hyteth az kyk wallotok

igyeteghben nyerny ha akartok

halgaffatok es meg tanolyatok

Ez nagh sewkfyghio wytez hadnagyok

meg tanolny mynth hadakozatok

pelda nektek profetaknak hadok

ha wgh iartok iftenbe aldoztok

VI.

TINÓDI SEBESTYÉN CZIMERKÉRŐ FOLYAMODVÁNYA
I. FERDINÁND KIRÁLYHOZ.

(A 103. lapon.)

Sacratissime Regia Maieftas ac Domine | Domine mihi clemen-
tissime. | Supplico *Sacratissimae* Maieftati *Vestrae* humillime, dignetur
Maieftas *Vestra Sacratissima* haec | armorum insignia vnacum nobi-
litate mihi et vniuerfis hæredibus | meis, inter cætera sua beneficia
clementer conferre. Quod | omni fidelitate Maieftati *Vestrae* semper
ad finem vsque vitæ | meæ, pro parte mea virili reseruare studebo.
Gratiosum | responsum exspecto a Sacratissima Maieftate *Vestra*.
Vestrae Sacratissimae Maieftatis

humilis subditus :

Sabastianus *Litteratus*
de Thynod.

Kivül : Supplicatio Sabasthiani Litterati de Thynod.

VII.

TINÓDI SEBESTYÉN NEMESLEVELE.

(1553. aug. 25.)

(A 104. lapon.)

FERDINANDVS DIVINA FAVENTE | clementia Romanorum, Hungariæ, Boemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, Romæ, Seruiæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæ*que etc.* Rex semper Augustus, | Infans Hispaniarum, Archidux Auftriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolę, Marchio Moraviæ, Dux Lucemburgi, ac superioris et Inferioris | Silesiæ, Virtembergæ *et* Thecæ *etc.* Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi, Goritiæ, Landtgravius Alfatæ, Marchio Sacri Romani Imperij, supra Anasum | Burgouiæ ac superioris *et* inferioris Lufatiæ, Dominus Marchiæ, Sclauonicę, Portus Naonis *et* Salinarum *etc.* Tibi fideli nostro Nobili Sebastiano Litterato de | Thynod, Salutem *et* graciæ nostræ incrementum; Libenter maiores nostros Clarissimos Principes his potissimum rebus imitamur, quæ publice profunt, quæ*que* ad virtutum | studia, subditorum nostrorum anima solent inflammare. Cum autem nihil sit, quod homines honeste educati, in hac humana societate magis appetant, quam laudem | *et* honores. Ac ideo merito pro se quis*que* enitatur, ut quam probatissimum, acceptissimum*que* principi suo exhibere se queat, vnde demum laborum suorum digna præmia reportare | possit, Ac prout Deus optimus Maximus varie dona sua distribuere mortalibus solet, alijs quidem consilio, alijs armis, multis ingeniosa operum fabricatione, Nonnullis | vero ingenij dexteritate, uel in dicendo, uel in rebus præclare gestis, æternæ memorię prodendis, excellere dat, ut sic uarie donis partitis societas humana rectius | pulchrius*que* conseruetur. Te vero Sebastiane arte canendi hiftoriarum*que* lingua Hungarica in Rythmos eleganti compositione, author naturæ Deus, reliquis tuæ ætatis | *et* conditionis hominibus præstare concesserit, intelligamus*que* te honestis quidem et nequaquam poenitendis ortum parentibus, sed qui conditionem ciuilem egressi non | sint, neque ad Nobilitatis lucem peruenerint, Noluimus Tibi tuis*que* imitatoribus

honorum stimulos deesse. Imprimis uti meritis es, te *et* propter te, Wolffgangum, | Alexandrum, Carolum, Margaretham *et* Judith filios *et* filias tuas, ex ignobili statu eximimus, in uerorumque Regni Hungariæ Nobilium ordinem, *et* numerum Regia nostra autoritate cooptamus, recipimus *et* aggregamus. Utque hæc nostra in te benignitas illustrior, ac magis nota omnibus esse possit, hæc Nobilitatis insignia tibi, *et* per te soboli tuæ præfate, hæredibusque *et* posteritatibus vestris universis, damus. In Scuto dextra parte rubeo, sinistra uero ceruleo coloribus distincto, parte | rubea manum ceruleam hominis, frameam nudam supra manubrium comprehensam. In cerulea uero parte scuti, Lutinam siue testudinem Crocei coloris, Scuto | galea militaris diffusis lacinijis *et* variegatis imposita est, Vnde manus nudum gladium supra manubrium comprehensa eminet, Quemadmodum hæc in capite præsentium | literarum arte *et* manu pictoris, propriis *et* accomodatis coloribus sunt expressa. Annuentes *et* concedentes tibi Sebastiano, ac per te filijs *et* filiabus tuis præfatis, hæredibusque *et* posteritatibus uestris uniuersis, ex nostra scientia | certa, *et* animo deliberato, ut tu filijque tui, atque hæredes *et* posterius uniuersi, præfecta arma, seu Nobilitatis insignia, more aliorum Nobilium Regni nostri Hungariæ armis utentium, a modo impofterum, ubique in præliis, hastiludijs, | torneamentis, Duellis, Monomachijs, ac alijs omnibus exercitijs Nobilitaribus *et* militaribus, Necnon sigillis, vexillis, cortinis, annulis, aulæis, domibus *et* generaliter in quarumlibet rerum *et* expeditionum generibus, | sub merç *et* sincere Nobilitatis titulo, quo te, tuosque prænominatos filios *et* filias, ab uniuersis *et* singulis, cuiuscunque conditionis, dignitatis, status *et* præminentie homines existant, insignitos dici, nominari, teneri *et* reputari uolumus, ferre *et* gestare, omnibusque *et* singulis honoribus, gracijs, priuilegijs, indultis, libertatibus, prærogatiuis *et* immunitatibus, quibus cæteri ueri Nobiles, milites *et* militares homines præfati Regni nostri | Hungariæ aut alij armis utentes, quomodolibet consuetudine uel Jure ufi sunt *et* gauisi, uti, frui *et* gaudere possis *et* ualeas, Imo aggregamus, annumeramus, adscribimus, damus, annuimus *et* concedimus, | In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam has literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariæ utimur, pendenti communitas, tibi præfato Sebastiano, tuisque hæredibus *et* posteris uniuersis duximus dandas *et* | concedendas. Datum per manus Reverendissimi in Christo patris Domini Nicolai Olahi,

Archi *Episcopi* Ecclesiæ Strigoniensis, eiusdem loci Comitis perpetui,
primatis Hungariæ, Legati nati, Summi *et* Secretarii *et* Cancellarij, |
Compatris nostri sincere dilecti, In Ciuitate nostra Vienna Auftriæ,
uigesima quinta die Augusti. Anno Domini Millesimo Quingentesimo
Quinquagesimo Tertio, Regnorum nostrorum Romani *Vigesimo* tertio,
Aliorum vero *Vigesimo* Septimo. |

Ferdinandus m. p.

Nicolaus Olahus

Archi *Episcopus* Strigoniensis mpr.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

A VÁNDORLANTOS.

I. Bevezetés. — Tinódi születési helye és éve. — Olvasmányai. — Az íródeák életmódja. — Martonfalvay Imre, Török Bálint íródeákjának példája. — Tinódi Dombóváron. — Török Bálint jellemzése. — Pártállása. — Bornemisza Török Bálint-ról. — Vitézsége. (1—15.)

II. Tinódi első irodalmi fellépése. — A Trója-monda. — *«Jason király szép históriája.»* — Tartalma. — Forrása. — Jelentősége. (16—21.)

III. Tinódi Szigetváron. — *«Judit asszony históriája.»* — Tinódi családi viszonyai. — Magyarországi politikai viszonyok Szapolyai János király halálakor. — Buda elfoglalása. — Török Bálint fogsága. — A magyar historiás ének Tinódi előtt. — *«Szabács viadala.»* — Gergely deák Both János veszedelméről. — A Beriszlói Pétert kesergő ének. — Geszthy László diák. — Farkas András *«Krónika»*-ja. — Csáthi Demeter. — Tinódi éneke *«Buda veszéséről és Török Bálint fogságáról.»* (21—32.)

IV. Török Bálint családja. — Tinódi Baranyaváron. — *«Prini Péternek, Majláth Istvánnak és Terek Bálintnak fogságokról.»* — Tinódi Daróváron. — *«Verbőczy Imrénnek Kaszon hadával, hozári mezőn viadalja.»* (32—39.)

V. Tinódi Nagyszombatban. — *«A szalkai mezőn való viadalról.»* — Balassi Menyhért. — A nagyszombati országgyűlés 1545-ben. — Nádasdy Tamás jellemzése. — Tinódit partfogásába fogadja. — *«Szulimán császárnak Kazul basával viadaljáról.»* — Tinódi elveszett *«Török császárok krónikája.»* — Tinódi Báthory András udvarában, Nyirbátorban. — Politikai helyzet. — *«Sokféle részegőségről.»* — Forrásai. (39—52.)

VI. Lantosok a XVI. században. — Turzó agg lantosa. — Kassai Lantos vagy Hegedüs Sebestyén. — Ilosvai Selymes Péter. — Hegedűsök: Hegedüs Márton. — Moldovai Mihály. — Kármán Demeter. (53—62.)

MÁSODIK KÖNYV.

A KASSAI ÉNEKMONDÓ.

I. Tinódi letelepedése Kassán. — Czecei Lénárt kassai kapitány. — *«Varkucs Tamás idejében lett csaták Egőrből.»* — *«Dávid királyról.»* — Az 1548. évi országgyűlés határozata a dúlókról. — *«Szitnya, Léva, Csáb-*

rág és Murán váraknak megvevéséről.» — Balassi Menyhért. — Basó Mátyás — *«Károly császár hada Saxoniába.»* — A mühlbergi csata. — A magyar huszárok. — (63—82.)

II. *«A hadnagyoknak tanúság.»* —

A magyar katonák harczai kedve. — «Kapitán György bajviadalja.» — «A szegedi veszedelem.» — «Az vég Temesvárbán Losonczy Istvánnak haláláról.» (82—88.)

III. Tinódi és a krónikák. — «Zsigmond király és császár krónikája.» — Kont és társai. — Tar Lőrincz mondája. — Szent Patrick purgatoriuma. — «Zsigmond császárnak fogságáról.» — Forrása. (88—95.)

IV. «Eger viadaljáról való ének.» — «Egri historiának summája.» — Tinódi Egerben. — Folyamodása nemességért. — Nemeslevele. — I. Ferdinánd és Tinódi. — Zsámboki Tinódi-fordítása a király számára. — Oláh Miklós. — Török Bálint fiai. — «Enyingi Terek János vilézsége.» — Tinódi bibliai historiája «Jónás próféta»-ról. — Tinódi Bonyhán. — Bethlen Farkas. — «Az udvarbírákról és kulcsárokról.» (95—111.)

V. Tinódi Kolozsváron. — Az «Erdéli historia.» — Fráter György jellemzése. — Izabella királyné. — A Tinódi által használt történeti források. — «János király fiáról való szép

krónika.» — «Budai Ali basa historiája.» — Szondi Drégelyben. — Árokháti Lőrincz Szécsénben. — Ördög Mátyás (Teufel Erasmus). — Nyári Lőrincz és Szolnok megvétele 1552-ben. — Tinódi «Cronicá»-jának kiadása 1554-ben. — Tartalma. — Előszava. — I. Ferdinándnak ajánlja. — Tinódi betegsége. — Egri kirándulása. — Sárváron. — Halála. — Perneszy levele Nádasdihoz Tinódi utolsó szavairól. — Tinódi neje. — Második férje. — Gyermekének későbbi sorsa. (111—129.)

VI. Tinódi politikai pártállása. — Nyilatkozatai Ferdinándról és János királyról. — Politikai óvatossága. — Vallási felfogása. — Humora. — Nyelvi sajátosságai. — Tinódi megbízhatósága a történeti tények előadásában. — Igazmondása. — Lelki ismeretessége. — Fogyatkozásai. — Példabeszédei. — Historiás énekeinek szerkezete. — A «szép nótákkal éneklés.» — Tinódi dallamai. — Liszt és Mátray véleményei ezek értékéről. — Tinódi verselése. — Historiás énekei mint forrásművek. — Hatása a költőkre. (130—142.)

HARMADIK KÖNYV.

TINÓDI SZELLEMI ÖRÖKSÉGE A XVI. SZÁZADBAN.

I. A historiás ének Tinódi után. — Tinódi hatása e téren. — Töke Ferencz: «Antemus szigete ostromának története.» — Jellemzése. — A mű erkölcsi irányzata. — «A Sziget veszéséről való historia.» — Fogyatkozásai. — Hatása Schesaeusra és Zrínyire. (143—154.)

II. Nagy Bánkai vagy Bántzai Mátyás. — «Hunyadi János viadalja.» — Forrása. — Jellemzése. — Verselése. — Heltai rövid elbeszélése Hunyadi János származásáról. —

Göröcsöni Ambrus «Historiás éneke . . Mátyás királynak . . viselt dolgairól . .» — Forrása. — Jellemzése. — Göröcsöni életrajzi adatai. — Bogáti Fazekas Miklós élete. — Göröcsöni verses krónikájának folytatása. — Forrása. — Művének jellemzése. — A Nikolsburgi névtelen és Temesvári István művei a kenyérmezei diadalról. — A két mű összehasonlítása. (154—169.)

III. Heltai «Cancionalé»-jának irodalomtörténeti jelentősége. — Te-

mesvári János deák krónikája a tatárjárásról. — Forrása. — Szerzője. — Életrajzi adatai. — Valkai András *«Bánk Bánnak historia»*-ja. — Forrása. — *«Az magyar királyoknak eredetéről.»* — Jellemzése. — Forrása. — Valkai életrajzi adatai. — Csanádi Demeter krónikája *«II. János élete»*-ről. — Gosárvári Mátyás hun-krónikája *«Az régi magyaroknak első bejövésekről.»* — Forrása. (170—180.)

IV. A *«Cancio militaris»* a gyulai vitézek harci kalandjáról. — A vég-beli vitézek életmódja. — Kerecsényi László. — *«A Turi György vitézség-*

ről és haláláról való szép historia.» (180—190.)

V. Sásvár bég és Geszti Ferencz. Salánki: *«Anádudvari törökveszedeleim historiaja.»* — Kalajlikoz (Piperés) Ali basa és az *«Icon vicissitudinis»*. Tard György éneke Rákóczi Zsigmond szikszói győzelméről. — Szerdahelyi Mihály hist. éneke a Báthori Zsigmond ellen szőtt Báthori Boldizsár-Kendi-féle összeesküvésről (1594). — *«Báthori Zsigmondnak 1596. esztendőben viselt hadai.»* — Forrása. — Szőlőssi István műve ugyanezen tárgyról. — Befejezés. (191—207.)

KÉPEK JEGYZÉKE.

Önálló mellékletek.

	Lap		Lap
1. Tinódi címere	17	7. Tinódi «Cronicá»-jának címlapja. (Kolozsvár, 1554)	121
2. Buda vára János király halálakor	33	8. Tinódi Sebestyén. Bezerédy István szoborműve a Buda- pesti Népszínház előtt ..	137
3. V. Károly császár. (Tizian festménye a müncheni kir. képtárban.)	41	9. Heltai «Cancionalé»-jának címlapja	169
4. Párviadal magyar hadnagy és török bég közt	80	10. Fráter György	176
5. Temesvár	89	11. Gyula vára a XVI. század- ban	184
6. Tinódi nemeslevele. (Bécs, 1553. aug. 25.)	105		

A szövegbe nyomott képek.

1. Címlap	1	14. Szapolyai János király képe kettős aranypecsétjén....	22
2. XVI. századi lantos	5	15. János Zsigmond érme....	23
3. Tinódi névalírása	6	16. Petrovics Péter névalírása	24
4. Szigetvár mai képe.....	7	17. Vells Lénárt névalírása	24
5. Tinódi címere. (1554-iki metszet után.)	8	18. Rogendorff Vilmos. (Egy- korú festmény után.)	25
6. II. Lajos király	9	19. János Zsigmond bemuta- tása a szultánnak. (A «Neu- eröfnete Ottom. Pförte»- ban)	26
7. Mária királyné	10	20. Szabács viadalának utolsó lapja	29
8. Bakics Pál névalírása ..	12	21. A Beriszlói Pétert kesergő ének kezdete	30
9. A régi fehervári kapu Török Bálint monogrammjával..	13	22. Török rabbilincs	31
10. A fehervári kapu záróköve	14	23. I. Ferdinánd király arc- képe. (A bécsi udvari könyv- tárban őrzött imakönyvé- ben.)	34
11. Régi magyar hegedőszobra. (A XI. századi pécsi székes- egyház romjaiból.)	17		
12. XVI. századi magyar lantos a fricsi várkastély párkány- zatáról	18		
13. Haller «Hármas Istoriá»- jának címlapja	20		

	Lap		Lap
24. A hét torony Konstantinápolyban	36	53. Magyar vitéz a XVI. század derekán	85
25. Verbőczy István névaláírása	37	54. Szokoli vagy Szokolovics Mehemed sisakja. (Ő Felsége fegyvergyűjteményében.)	87
26. «Verbőczy kozári viadalja» Mátray Gábor átírásában	38	55. Zsigmond császár	90
27. Balassi Menyhért síremléke	40	56. Holy Island, melyen szent Patrick purgatóriuma állott	92
28. Várdai Pál névaláírása	41	57. Zsigmond császár és király Turóczy krónikájának augsburgi kiadásában	93
29. Nádasdy Tamás	42	58. Siklós vára	94
30. Nádasdy névaláírása	44	59. «Egervár.» eleje Tinódi «Cronicá»-ja 1554. kiadásában	96
31. II. Szulejmán szultán	45	60. Oláh Miklós arczképe	98
32. Tammasp (Techmases) sah vagy Kazul basa	46	61. Tinódi «Eger vár»-ának dallama Bartalus I. átírásában	100
33. Ibrahim basa	47	62. Eger vára a XVI. században	101
34. I. Ferdinánd névaláírása	48	63. Tinódi címerkerő folyamodványa I. Ferdinándhoz	103
35. A Nyirkállói Tamásnak tulajdonított verses jogi szabály	50	64. Zsámboki (Sambucus) János arczképe	105
36. György barát névaláírása	51	65. Izabella névaláírása	107
37. György barát pecsétje	51	66. A bonyhai gróf Bethlenkastély	109
38. Kassa látóképe	55	67. A bonyhai kastély parkja	110
39. Hegedüs Márton énekének egyik lapja	59	68. Az «Erdéli historia» kezdete Lányi Ernő átírásában	112
40. Lant és kard a XVI. században	62	69. György barát	113
41. Díszítés Tinódi «Cronicá»-jának címlapjáról	65	70. Fráter György megöletése a «Neu-eröffnete Ottom. Pforte»-ban	115
42. Tinódi (állítólagos) háza Kassán	68	71. Castaldo	117
43. Izabella királyné. (Kranach Lukács festménye után.)	69	72. Castaldo nagy pecsétje	118
44. Perényi Péter aláírása	71	73. János Zsigmond arczképe	119
45. Murány vára	74	74. Szondi György névaláírása	120
46. Gróf Salm Miklós. (Egykorú kép után.)	75	75. Szolnok várának megvétele 1552-ben	122
47. V. Károly császár a műhlbergi csatatéren	76	76. I. Ferdinánd	125
48. Magyar huszárok	77	77. I. Ferdinánd arany- és ezüstpénzei	127
49. János Frigyes szász választófejedelem	78	78. A bécsi királyi vár és környéke a XVI. században	129
50. Az elfogott szász választó találkozása V. Károlylyal	79		
51. Magyar huszár a XVI. században	81		
52. Tinódi «Hadszolgák tanúsága» cz. művének egykorú másolata. (A pécsi püspöki levéltárban.)	83		

	Lap		Lap
79. Török martalóczok.....	131	100. Báthori István és Gálfi	
80. Nádasdy, Kanizsai Or-		János pecsétei	175
solya névalírása	132	101. Békés Gáspár névalírása	176
81. Luther Márton	133	102. János Zsigmond címere ..	177
82. Utazás a XVI. században	136	103. Kolozsvár címere	178
83. Tinódi képzeleti arc képe	139	104. Kerecsényi László címere	181
84. Harci jelvények	142	105. Kerecsényi László névalá-	
85. Magyar, német és török		írása	182
fegyverek a XVI. század-		106. Gyula vára	183
ból	145	107. Magyar katonák a XVI.	
86. Alsó-Lindva	147	században	184
87. Szigetvár képe	148	108. Kanizsa Ortelius króniká-	
88. Zrínyi, a szigetvári hős..	149	jában	186
89. Zrínyi kirohanása. (A «Neu-		109. Túri György kardja	188
erőffnete Ott. Pforte»-ban	151	110. Miksa magyar király....	189
90. II. Szulejmán	153	111. Geszti Ferencz névalírása	191
91. Zrínyi kardja és sisakja..	157	112. Keresztyén rabok elhajtása	195
92. Nándorfejérvár	159	113. Rákóczi Zsigmond pecsétje	197
93. Buda a XV. században..	161	114. Szikszó környéke	199
94. Mátyás király éremképe..	163	115. Rákóczi Zsigmond névalá-	
95. A mohácsi csatátér.....	164	írása	200
96. Nikolsburg. (Dussek E.		116. Kendi Sándor névalírása	201
Adorján rajza.)	166	117. Báthori Boldizsár névalá-	
97. A kenyérmezei diadal helye		írása	202
(Székely Árpád rajza.)	168	118. Báthori Zsigmond arc képe	203
98. Valkai «Az magyar kirá-		119. Szinán basa	204
lyoknak eredetéről.» cz.		120. Szinán basa futása.....	205
művének címlapja	173	121. Jacobinus János névalá-	
99. János Zsigmond névalá-		írása	206
írása	174	122. Török-magyar fegyverek..	207

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLEKLETEK:

1. *Tinódi czímerének* (17. l.) eredeti példánya az Ernst-Múzeum tulajdona. Weinwurm felvétele. Az eredetiben együtt van az itt 63. sz. a. közölt (103. l.) czímerkérő folyamodvánnyal.

2. *Buda vára János király halálakor* (33. l.) Siebmacher János rézmetszete a Meldeman-féle, 1541-ik évben készült távlati képről. A Lanfranc-gyűjteménynek a Budapest székesfőváros tulajdonában lévő példányáról.

3. *V. Károly császár* (41. l.). Tiziannak a 'müncheni kir. képtárban őrzött festményéről, fényképfelvétel után.

4. *Párviadal magyar hadnagy és török bég közt* (80 l.). Az Ernst-Múzeumban őrzött xvi. századi rézmetszetről.

5. *Temesvár képét* (89. l.) a «Denkmal Sérenischer Höldenthaten» cz. műből vettük.

6. *Tinódi nemeslevele* (Bécs, 1553. aug. 25.) (105. l.) az Ernst-Múzeum tulajdona. Weinwurm reprodukciója. Olv. l. a «Hasonmások szövegé»-ben.

7. *Tinódi «Cronicá»-jának címlapja* (Kolozsvár, 1554.) (121. l.) a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő példányról vétetett.

8. *Tinódi Sebestyén* (137. l.). Fényképfelvétel Bezerédy István szoborművéről.

9. *Hellai «Cancionalé»-jának címlapja* (168. l.) az Erd. Múzeum könyvtárában őrzött példányról készült.

10. *Fráter György arcképe* (176. l.), a Történelmi Képcsarnokban őrzött XVII. századi olajfestmény reprodukciója. Az oszlopon lévő felírás: Georgius Martinus | sius Utisinovich. | Anno 1506. in Conventu Sajo: Ladensi. Ordí | nem. Sancti Pauli I-mi Eremitae | induit. Dein progressu | temporis, favore Jo | annis Regis, Episcopus | Varadiensis, et thesau | rarius Regius consti | tutus. a Ferdinando I | Hungariae rege, Archi | Episcopus Strigoniensis | nominatus. ac tandem | a Julio III Summo Pontifice Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis Crea | tus est.

11. *Gyula vára a XVI. században* (184. l.). A nürnbergi Zündt Mátyásnak a müncheni nemz. múzeumban őrzött 1566-ik évi metszete után, mely Karácsonyi János «Békésvármegye története» cz. művében jelent meg először. Aláírása: Ware Conterfeit der stat Giula mit sampt | der bevestigung des Schloss mit aller seiner zu- | gehörig. Darin der Oberst, General war | Kereczthini Laßlav. Dijs 1566 von dem Thürcken mit großer macht belegert wurt. | Nurmberg Mathis Zündt.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

1. *A címlapot* egykorú magyar könyvdisztési motívumok alapján. Richter Aurél festőművész rajzolta.
2. *A XVI. századi lantost ábrázoló fejléc* (5. l.) szintén Richter Aurél rajza.
3. *Tinódi névalírását* (6. l.) az Ernst-Múzeumban őrzött címerkerő folyamodványáról vettük. Olvasása: *Sabastianus L(ite)ratus | de Thynod.*
4. *Szigetvár mai képét* (7. l.) Cserna Károly rajzolta.
5. *Tinódi Sebestyén címere* (8. l.) a M. Nemz. Múzeum könyvtárának példányáról készült. Régebben, Tinódi címerkerő folyamodványának felfedezése előtt lantosi «jelvény»-nek tartották.
6. *II. Lajos király arcsképe* (9. l.) az Ernst-Múzeumban őrzött met-szetről készült.
7. *Mária királyné* (10. l.), a bécsi udvari műtörténeti múzeum am-brasi arcképgyűjteményében. Felírata: KVNIGINNE MARIA.
8. *Bakics Pál névalírása* (12. l.), az Orsz. levéltárban őrzött 1532. júl. 26-án kelt eredeti leveléről vétetett. Olvasása: *Paulus Bakyth sup(re)-mus | regie m(aiestatis) hussaronu(m) capitane(us) etc(etera).*
9. *A régi fehérvári kapu Török Bálint monogrammjával* (13. l.), Dörre Tivadar rajza.
10. *A fehérvári kapu zárókövét* (14. l.) Baranski Emil László festő-művész rajzolta.
11. *A régi magyar hegedős szobra* (17. l.). A XI. századi pécsi székes-egyház romjaiból. Már előbb megjelent a Beöthy-Badics «M. irod. történeté»-ben (I. köt. 3. kiad. 106. l.).
12. *A XVI. századi magyar lantost a fricsi várkastély párkányzatáról* (18. l.), először Myskovszky Viktor közölte.
13. *Haller «Hármas Istoriá»-jának címlapja* (20. l.) a M. Nemz. Múzeumi könyvtár példányáról való.
14. *Szapolyai János király képe kettős aranypecsétjén* (22. l.). Mühlbeck Károly rajza a budapesti székesfőváros levéltárában őrzött egyetlen ismert példányról. Körirata: + SIGILLVM + SERENISSIMI + PRIN-CIPIS + DOMINI | JOANNIS.
15. *János Zsigmond érme* (23. l.) a M. N. Múzeum érem- és régiség-tárának példányáról. Körirata: IOHANNES . SIGISMVNDVS . D(ei) . G(ratia) . REX . VNG(arie).
16. *Petrovics Péter pecsétjét* (24. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött eredeti után Mühlbeck Károly rajzolta.
17. *Vells Lénárt névalírása* (24. l.) a Magy. Nemz. Múzeum levél-tárában őrzött 1531. ápr. 17-én kelt leveléről. Olv.: *Leonhard Freih(err) zw Vells.*
18. *Rogendorf vagy Roggendorf Vilmos arcsképe* (25. l.), egykorú fest-mény után készült könyvomat reprodukciója.
19. *János Zsigmond bemutatása a szultánnak* (26. l.). A Giovanni Sa-gredo- és Ricaut-féle «Neu-eröffnete Ottomanische Pforte. Augsburg 1694.» cz. műből vétetett. Aláírása: *J. A. Thelot d. G. A. Wolfgang f.*

20. *Szabács viadalának utolsó lapja* (29. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum kézírattárában őrzött eredetiről. Olv. l. a «Hasonmások szövegé»-ben.

21. *A Beriszlói Pétert kesergő ének kezdetét* (30. l.) az Egy. Philologiai Közlöny XII. évfolyama 531. lapján megjelent hasonmás után adjuk.

22. *A török rabbilincset* (31. l.) a Zay-grófok zay-ugróczy kastélyában lévő eredetiről Dörre Tivadar festőművész rajzolta.

23. *I. Ferdinánd király arczképe* (34. l.) a bécsi udvari könyvtárban 1875. szám alatt őrzött imakönyvből vétetett. A menyezeten lévő felirat: FERDINANDUS . DEI . GRATIA . ROMANORUM . REX . ET . Cetera.

24. *A hét torony Konstantinápolyban* (36. l.), de Billy rajza után készült.

25. *Verbóczi István névaláírása* (37. l.) a M. Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti oklevélről. Olv.: *Stephanus de Werbewcz manu p(ro)p(ri)a*.

26. *Verbóczi Imre Kozári viadalját Mátray Gábor ábrázolása* (38. l.). Mátraynak «Bibliai tört. és gunyoros énekek dallamai. Budapest, 1859» cz. művéből vettük.

27. *Balassi Menyhért síremlékét* (40. l.) a széleskúti síremlékről a millenniumi orsz. kiállítás számára vett gipszmásolatáról Cserna Károly rajzolta. A kép jobboldalán felül a vignettában Balassi jelmondata: HODIE MICHI | CRAS TIBI | alul a Balassi-czimer Melchior . Balassa felírással.

28. *Várday Pál névaláírása* (41. l.) a Magyar Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1549. július 17-én kelt okiratáról vétetett. Olv.: Paulus archiepiscopus Strigoniensis manu propria.

29. *Nádasdy Tamás arczképe* (42. l.). Perlaszka D. aczélmetszete Horváth Mihálynak «Gróf Nádasdy Tamás' élete. Budán 1838.» cz. művében.

30. *Nádasdy névaláírása* (44. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában letéteményezett Soós-család levéltárában 1543. ápr. 22-én kelt leveléről való. Olv.: *Id(em) Tho(mas) Nadasdy manu p(ro)p(ri)a*.

31. *II. Szulejmán szultán lovasképe* (45. l.). Hopfer Dániel metszete. A néhai Bubits Zsigmond-féle gyűjteményben őrzött példány reprodukciója. Felirata: SOLIMANVS . IMPERATOR . TVRCHARVM.

32. *Tammasp (Techmases) sah vagy Kazul basa* (46. l.) és 33. *Ibrahim basa arczképei* (47. l.) Boissard «Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum» (Frankfurt, 1596.) cz. műben jelentek meg.

34. *I. Ferdinánd névaláírása* (48. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött, 1529. nov. 7-én kelt oklevélről. Olvasása: *Ferdinand(us)*.

35. *A Nyírkállói Tamásnak tulajdonított verses jogi szabály hasonmását* (50. l.) a «Formulae solennes styli cancellariae etc.» cz. kéziratból vettük Jakubovich Emil nemz. múz. tisztviselő szíveségéből. Olvasását l. a «Hasonmások szövegé»-ben.

36. *György barát névaláírása* (51. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött eredetiről. Olv.: *Frater thesaurarius*.

37. *György barát pecsétjét* (51. l.) az Országos levéltárban lévő eredetiről Morelli Gusztáv metszette.

38. *Kassa látóképe* (55. l.), Cserna Károly eredeti rajza.

39. *Hegedüs Márton énekének egyik lapját* (59. l.) Kropf Lajos Londonban élő historikusunk szíves közvetítésével a British Múzeumban őrzött unikum műből készítettük.

40. *A lant és kard a XVI. században* (62. l.) záróvignettát Richter Aurél festőművész rajzolta.
41. *A Tinódi «Cronicá»-jának címlapjáról vett fejléc* (65. l.) a M. Nemz. Múzeum példánya után készült.
42. *Tinódi (állítólagos) háza Kassán* (68. l.) eredeti fénykép után készült, melynek reprodukciója a Beöthy—Badics-féle «Magyar irodalom története» I. kötetében (3. kiad. 288 l.) jelent meg először.
43. *Izabella királyné arczképe* (69. l.) Ifjabb Cranach Lukács egykorú festménye, Krakóban, a herceg Czartoryski-múzeumban.
44. *Perényi Péter névaláírását* (71. l.) az Orsz. Levéltárban őrzött 1540. szept. 8-án kelt okleveléről vettük.
45. *Murány vára* (74. l.) Pollák Zsigmond fametszete, mely Acsády Széchy Mária című művében (Tört. Életrajzok) jelent meg először.
46. *Gróf Salm Miklós arczképe* (75. l.) egy egykorú festmény után készült könyomat reprodukciója.
47. *V. Károly császár a mühlbergi csatán* (76. l.). Tizian festménye a madridi «Museo del Prado»-ban. Fényképfelvétel után.
48. *Magyar huszárok* (77. l.). A Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében őrzött metszetről. A komáromi őrséghez tartozó huszárok egy török követet kísérnek.
49. *János Frigyes szász választófejedelem arczképe* (78. l.) Pentz György rézmetszetének reprodukciója.
50. *Az elfogott szász választó találkozása V. Károlylyal* (79. l.). XVI. századi ismeretlen művéstől származó metszetről.
51. *Magyar huszár a XVI. században* (81. l.). Jost Aman rajza után készült fametszet az Ernst-Múzeumban.
52. *Tinódi «Hadnagyoknak tanúság» cz. művének egykorú másolata* (83. l.) a pécsi püspöki levéltárban őrzetik.
53. *Magyar vitéz a XVI. század derekán* (85. l.). Az 1577-iki nürnbergi «Trachtenbuch» fametszete után. Ő Felsége hitbizományi könyvtárának példányáról.
54. *Szokoli vagy Szokolovics Mehemed sisakja* (87. l.) Ő Felsége fegyvergyűjteményében. Boenheim Vendelin «Album hervorragender Gegenstände aus der Waffensammlung des allerh. Kaiserhauses» cz. kiadványának reprodukciója után.
55. *Zsigmond császár* (90. l.). Egykorú miniature a párisi «Bibliothèque Nationale»-ban.
56. *Holy Island (Szent Sziget), melyen szent Patrick purgatoriuma állott* (92. l.). Pór Antal «Nagy Lajos (1326—1382), Budapest, 1892.» cz. művéből vettük át.
57. *Zsigmond császár és király képe* (93. l.) Turóczi Crónikájának augsburgi kiadásából vettett.
58. *Siklós vára* (94. l.), Cserna Károly eredeti rajza.
59. *Egervár viadaljának» eleje Tinódi Crónikájának 1554. kiadásában* (96. l.). A M. Nemz. Múzeum könyvtárának példányáról (100. lap).
60. *Oláh Miklós arczképe* (98. l.). Hübschmann Donát fametszete a «Catholicae Ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita...

Viennae Austr. 1560.» cz. műben, a M. N. Múzeumi könyvtár példányáról. Felirata: EFFIGIES R(everendissimi): D(omini): NICOLAI OLAHI ARCHIEPI(scopi): ET COMI= | TIS PERPETVI STRIGONIEN(sis) PRIMATIS | LEGATI NATI AC SVMMI SECRETARII ET CANCEL-LARII REGII | IN HVNGARIA E(t) C(etera) ANNO AETATIS SVAE LXVII. A fej felett: TV ES SPES, REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS D(omi)NE DEVS. A címer fölírata: INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGONI- | ENSIS. E(t) C(etera) 1560. Ugyanazon évben egy másik bécsi nyomtatványban Lautensack metszésében is megjelent Oláh M. arczképe.

61. Tinódi «Eger vár»-ának dallama Bartalus István átírásában (100 l.). A Beöthy—Badics «Magyar irodalom történetéből» (I. köt. 3. kiad. 29. l.) vettük át.

62. Eger vára a XVI. században (101. l.). Dominico Zanti 1567-iki metszetről. Felirata: AGRIA fortezza nel paese di Ongheria, nel modo che al presente si trova, laquale è di grande importanzza, l'anno 1567. D(ome)n(i)co Zanti. Eredetije a Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében.

63. Tinódi címerkérő folyamodványa I. Ferdinándhoz (103. l.), az Ernst-Múzeum tulajdona. Olv. l. a «Hasonmások szövegé»-ben.

64. Zsámboki (Sambucus) János arczképét (105. l.) a Beöthy—Badics «Magyar irodalom történetéből» (I. köt. 3. kiad. 259. l.) vettük át. Felírata: IOANNES SAMBUCUS MED(icus) ET HISTORIC(us). A kép alatt lévő vignettán: Nascitur in Vngaria | an(no) 1531. | Obijt Viennae, an(no) 1593. Ez alatt: Excitat et Janos /(c)ripiis Sambucus, et aegros | Re-stituit medica maximus arte manu. |

65. Izabella névaláírása (107. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1542. aug. 14-én kelt oklevéléről való. Olv.: Ysabella regina.

66. A bonyhai gróf Bethlen-kastély (109. l.) és 67. A bonyhai kastély parkja (110. l.) gróf Bethlen Árpádné eredeti fényképfelvételeiről készültek.

68. Az «Erdeli historia» kezdete Lányi Ernő átírásában (112. l.) Horváth Cyrill «Magyar irodalom története» (I. köt. 494. l.) cz. műből vétetett.

69. György barát (113. l.). Egykorú olajfestmény a Draskovich-grófok trakostyáni várkastélyában. Felirata: GEORGIUS UTISSENOVICH MARTINUSIUS S(an)ctae). R(omanae). ECCLESIAE PRAES(byter); CARDINALIS EP(isco)PVS VARADIENSIS AC THESAURARIUS † 1551. AFFINIS BARTOLOMEI DRASCOVICH. Pollák Zsigmond fametszete.

70. Fráter György megöletése (115. l.) a «Neu-eröffinete Ottomanische Pforte» cz. műben jelent meg.

71. Castaldo arczképe (117. l.) a Történelmi Képcsarnokban őrzött egykorú rézmetszetről készült.

72. Castaldo nagy pecsétjét (118. l.) Passuth Ödön rajzolta Szebenben 1552. kiadott oklevéléről. Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

73. János Zsigmond arczképe (119. l.), egykorú metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában. A kép alatt: Ora SIGISMVNDI haec qui confispit Hungara IANI, | Cogere Hungaris illachrimare malis. Körírata: † IOANNES SIGISM(undus) HONG(ariae) REGIS FILIVS DVX OPOLIENSIS.

74. Szondi György névaláírása (120. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1552. aug. 22-én kelt leveléről. Olv.: *Georgius Zondi p(rae)-fectus arc(is) Dregel.*

75. Szolnok várának megvétele 1552-ben (122. l.). Ortelius «Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen Nürnberg 1603» cz. művéből való. Aláírása: WAHRE CONTERFACTVR DER VÖSTVNG ZOLNOCK WIE DIE VOM TVRCKEN BELEGERT VN(d) EINGENOM(m)EN. A(nno): 1552.

76. I. Ferdinánd arczképe (125. l.). Hans Lautensack 1556-ban készült metszete a Szépművészeti Múzeumban. Aláírása: HAEC ROMANORVM EST FERDINANDI REGIS IMAGO | DA QVISQVIS DEBES HVICQ(ue) DEOQ(ue) SVVM. | M. D. LVI.

77. I. Ferdinánd arany és ezüst pénzei (127. l.) a M. N. Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányairól.

78. A bécsi királyi vár és környéke a XVI. században (129. l.) Braun «Theatrum Urbium .. Coloniae Agr. 1598.» cz. művéből vett metszet.

79. Török martalócok (131. l.) a «Türkischer Kayser Ankunfft» című, Augsburgban 1543-ban megjelent műből vétetett.

80. Nádasdy né Kanizsai Orsolya névaláírását (132. l.) az Orsz. Levéltárban őrzött Keresztur 1568. szept. 21-én kelt leveléről vettük. Olvasása: *Kanizsay orjolla ke/ze irafa.*

81. Luther Márton arczképe (133. l.). Cranach festménye a «Galleria degli Uffizi»-ban.

82. Utazás a XVI. században (136. l.) Braun fentebb említett művéből való.

83. Tinódi képzeleti arczképe (139. l.) Toldy Ferencz «A magyar költészet története. 2. kiadás. Pest, 1867.» cz. mű díszcímlapján jelent meg először.

84. A II. könyv záródíszé gyanánt alkalmazott *harcsi jelvényeket* (142. l.), s a III. könyv elején a (85. sz.) XVI. századbeli magyar, német és török fegyvereket (145. l.) Cserna Károly rajzolta.

86. Alsó-Lindva (147. l.) a Búbics—Merényi: «Esterházy Pál» (Tört. Eletrajzok) cz. művéből vettük át.

87. Szigetvár képe (148. l.) a «Denkmal Serinischer Hölden-thaten» cz. műből vétetett.

88. Zrínyi, a szigetvári hős képe (149. l.) Zündt Mátyásnak a Szépművészeti Múzeumban őrzött egykorú metszetéről készült. Aláírása: *Wahrhafte Conterfactur der Vheftung Sigeth vnnd deß Wolge- | bornen herrn Nicolaüsen Graven zu Serins, Rom(ischer) Kay(serlichen) M(aiestät) General Obersten vnd Kriegs Rhats in dem Ornat, den | er zur letzi anzulegen begert, nemlich ein Veyxl braun kleid, Burgschlüssel, ainhundert Vngerisch gülden, ain | ai- | bel vnnd ein Rundel, hat auch die handt daruf gelegt vnnd gesagt: Alslang mir Gott das leben verleicht, | Soll solches von mir nicht genommen werden, vnnd ist daruf mit seines Soldaten für die Inner Schloss | prücken getyeten, Alda mit dem Türcken sein letzten Kampf gefochten vnnd sein Leben also | Christlich vnnd Ritterlich beschloßen. Diese belegerung ist geschehen den 31 | Julij vnnd hat sich geendet den 7 Septembris alles im 1566. Jar. |*

Mit Rom(ischer) Kay(serlichen) m(a)jestät freyheit mit Varb zu trucken | zu Nürnberg aufs gangen bei Mathias Zundten.

89. *A Zrinyi kirohanását ábrázoló metszet* (151. l.) a «Neu-eröffnete Ottomanische Pforte»-ból vétetett.

90. *II. Szulejmán arczképét* (153. l.) Beuther «Kurtzer Bericht von Kriegshandel» (Basel 1588) című műből vettük.

91. *Zrinyi kardját és sisakját* (157. l.) a M. Nemzeti Múzeum régiség-tárában lévő eredetiekről Cserna Károly rajzolta.

92. *Nándorfejérvár képét* (159. l.) a «Denkmal Serinischer Hölden-thaten» című műből vettük.

93. *Buda a XV. században* (161. l.) Münster Sebestyénnek «Cosmographia universalis» (Basel 1550) cz. művéből vétetett.

94. *Mátyás király éremképét* (163. l.) a M. Nemz. Múzeumban őrzött eredetiről nagyítva adjuk.

95. *A mohácsi csatateret* (164. l.) természet után Cserna Károly rajzolta.

96. *Nikolsburg* (166. l.) Dussek E. Adorján festőművész rajza.

97. *A kenyérmezei diadal helye* (168. l.) Székely Árpád festőművész rajza.

98. *Valkai «Az magyar királyoknak eredeteiről» cz. műve címlaphason-mását* (173. l.) Köblös Zoltán könyvtári tisztviselő szíveségéből közöljük.

99. *János Sigmond névalírását* (174. l.) Varsóban 1554. márczius 16-án Ferdinándhoz intézett leveléről közöljük, mely jelenleg a bécsi állami levéltárban őriztetik. Olv.: *Ioannes Sigismundus* [/crip]/[i]t.

100. *Báthori István és Gálfi János pecséteit* (175. l.) a M. Nemz. Múzeumi levéltárban őrzött 1581. június 28-iki levelükről K. Sebestyén József rajzolta.

101. *Békés Gáspár névalírását* (176. l.) a M. N. Múzeumi levéltárban őrzött 1574. máj. 27-én kelt leveléről közöljük. Olvasása: *Bekes Ga[par m[anu] p[ro]p[ri]a*.

102. *János Zsigmond címerét* (177. l.) Verböczi «Tripartitum Opus»-ának 1565-iki debreczeni magyar fordításából közöljük, a M. Nemz. Múzeumi könyvtár példányáról.

103. *Kolozsvár címerét* (178. l.) a «Ritus explorandae veritatis. Kolozsvár, 1550.» cz. műből vettük.

104. *Kerecsényi László címerét* (181. l.) és 105. *Kerecsényi László névalírását* (182. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredetiekről Malachovszky Nándor rajzolta. Először Karácsonyi Jánosnak «Békésvármegye története. Gyula 1896» cz. művében (I. köt. 145. lapján) jelentek meg.

106. *Gyula vára* (183. l.) Baranski Emil László festőművész rajza.

107. *Magyar katonák a XVI. században* (184. l.) cz. képünket Brawn «Urbium praecipuarum mundi theatrum» cz. mű metszetéről Richter Aurél rajzolta.

108. *Kanizsa* (186. l.). Egykorú metszet Ortelius krónikájában. Aláírása: WAHRE CONTRAFACTVR DER BELEGERVNG DER VOESTVNG CANISCHA IN NIDERVNGERN. ANNO CHRİsti 1601.

109. *Túri György kardja* (188. l.) Ó Felsége fegyvergyűjteményében. Fénykép után.

110. *I. Miksa magyar király arczképét* (189. l.) a bécsi műtörténelmi múzeum ambrasi arczképgyűjteményében őrzött eredetiről Tury Gyula

festőművész rajzolta. Felírata: MAXIMILIANUS II. ROMANORUM IMPERATOR.

111. *Geszti Ferencz névalírását* (191. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredeti leveléről vettük, melyet Déváról 1591. okt. 6-án Verebélyi Jánosnak írt. Olv.: *Gestij Ferencz*.

112. *Keresztyén rabok elhajtása* (195. l.), az Ernst-Múzeumban lévő régi metszet után. A kép felírása: *Wegführung der Christen von den Türcken und Tartar[en]*.

113. *Rákóczi Zsigmond pecsétje* (197. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredeti példányról készült. Körirata: SIGISMVNDVS RAKOCY PRINCEPS TRANSILVANIAE PARTIUM REGNI DOMINUS SICULORUM COMES.

114. *Szikszó környéke* (199. l.). Angyal: «Tököly Imre» cz. művéből vétetett. Dő-re Tivadar festőművész rajza.

115. *Rákóczi Zsigmond névalírását* (200. l.) Rákóczi Ferenczhez 1601. márcz. 12-én Munkácsról keltezett leveléről vettük. Olv.: *S[ervi]tor et frat[er] | Sigismundus Rakocj m[anu]p[ro]pria*.

116. *Kendi Sándor névalírását* (201. l.) a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött eredeti leveléről vettük, melyet 1592. decz. 27-én Lónárol Kovacsóczy Farkasnak írt. Olv.: *Kendj Sandor manu propria*.

117. *Báthori Boldizsár névalírása* (202. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredeti leveléről, melyet Bögözi Farkas Ferencz gyulai praefectusnak írt. A levél kelte: Lóna, 1592. júl. 1. Olvasása: *B[althasarus] Bathorj [manu] p[ro]p[ri]a*.

118. *Báthori Zsigmond arczképe* (203. l.) az Erdélyi Nemz. Múzeumi levéltár gróf Lázár-féle arczképgyűjteménye egykorú német metszetéről készült. Alírása: IN UTRUMQUE PARATUS. | SIGISMUNDUS BATHORI FURST | IN SIBENBÜRGEN. |

119. *Szinán basa* (204. l.). Egykorú metszet az Ernst-Múzeumban. Felírata: Wahre Abconterfentung deß Vnmen[sh]li- | chen Wuterichs vnd Tyrannen Sinan Bassæ, so ein An- | fänger vnd Vrsacher ist | alles dieses heßigen erbärm- | lichen | vnd verderblichen Kriegßwesens in Vngarn | vnd Siebenburgen.

120. *Szinán basa futása* (205. l.). Részlet egy egykorú rézmetszetből.

121. *Jacobinus János névalírását* (206. l.) Báthori András Kolozsvár, 1599. júl. 3-án kelt okleveléről vettük, mely a M. Nemz. Múzeum levéltárában őriztetik. Olv.: *Joannes Jacobinus Secretarius m[anu] p[ro]p[ri]a*.

122. A záró-vignettául szolgáló *Török-magyar jegyverekeket* (207. l.) Cserna Károly rajzolta.

A képek dúczaí id. Weinwurm Antal czinkografiai műintézetében készültek.

